

RÉDVAY I S T V Á N DR.

HUSZÁRAINK HAZATÉRÉSE

1848/49-BEN

KIADJA A
VITÉZI REND ZRÍNYI CSOPORTJA
MUNKATÁRSAINAK IRODALMI ÉS MŰVÉSZETI SZÖVETKEZET
BUDAPEST REVICZKY U. 42

1941.

Felelős kiadó: vitéz Mezey Dénes -

Nyomatott a „jövő” nyomdászövetkezet könyvnyomdájában, Budapest,
IX., Erkel-utca 17. Telefon: 182-278. F. v.: Bárányi József

Előszó.

Az 184-8/49-i szabadságharcunk tele van önfeláldozó, hősi tettekkel, melyek csillogó gyöngyszemekként sodródtak tova az örvénylő idők árjának felszínén.

Ilyen hősi tettek voltak azoké a huszároké is, akik a szabadságharc előtti időben az ország határán túl, az osztrák örökös tartományok területén teljesítettek szolgálatot. A »magyar szabadsága-ért támadt vihar zúgása hozzájuk is elhangzott. Nem nézhették tétlenül a túlerővel szemben maroknyi nemzetük élethalál-harcát. Ma g y a r o k voltak. Az akadályokkal és következményekkel mitsem törődve útrakeltek. Tömött sorokban özönlöttek Hazájuk felé. A halál szemébe tekintettek, amikor megindultak Csehországból, a lengyel földről vagy a tiroli havasok közül. Nem volt hatalom, amely visszatarthatta volna a magyar falvak fiait akkor, amikor a Kárpátok fala mögül véreik fojtott jajkiáltásait sodorta feléjük a szél. Szemükben elszánt akarat csillogott és ezer veszélyen keresztül sárosan, tépett mentékben, holtfáradtan értek Hazájuk földjére, ahol könnyezve estek térdre.

Aligha van Európában nemzet, amelynek hazaszeretete annyira röghöz kötött, mint a magyaré. Egy talpalatnyi sem kell neki a máséból, de a sajátjához kimondhatatlanul ragaszkodik: ehhez az ősi, egy évezreddel ezelőtt karddal megszerzett földhöz, mely terület olyan itt Európa közepén, mint valami zárt külön világ. A Teremtő csodakertje. Színekben, hangulatokban sajátos és gazdag, mint maga a magyar lélek.

Érthető, hogy visszavágyik ide minden idegenbeszakadt magyar. Vesse őt bárhová a sors, a nagyvilág .bármely zugába, legalább meghalni visszatér...

Csoda-e tehát, ha az 1848 tavasza utáni időkben, a magyar határon túl állomásozó magyar huszároknak nem is kellett sok kérés? Mágnesként húzta őket a szülőföld ereje hazafelé. Sokan közülük már nem pillanthatták meg a magyarságot. Az ellenük küldött osztrák katonaság elállotta útjukat. Jórészüket az ezekkel vívott harc során esett el; többen fogásba kerültek és halálos ítélet lett a sorsuk. Kivégezték őket. Ezek csontjai még most is idegen földben porladnak.

Néhány évvel ezelőtt alig pársoros hír jelent meg a magyar napilapok hasábjain. Az egyik Brück melletti homokbányában az 1849-ben osztrák katonaság által kivégzett magyar huszárok közös sírjára bukkantak. A magyar közönség nem ismerve a történelmi előzményeket, alig vett tudomást az esetről. Bennünk azonban, magyar katonákban megdobbant a szív. Mert mindig felfigyelünk, ha valahol, a föld bármely részén magyar vér hullásának újabb nyomaira bukkanunk. Legyen az magasrangú vezetőké vagy egyszerű közkatonáké.

Az új, Európaszerte ébredő nacionalizmus, amely társadalmi különbségre való tekintet nélkül tartja számon a nemzet minden hű tagját és a hősi kultuszt eszményi magasságba emeli, — minket is eltölt és kötelez.

A Vitézi Rend Zrínyi Csoportja az ősi-örök magyar katonaeszménynek az új idők szellemében cselekvő életre-keltője, ezért e mű kiadásával örömmel örökíti meg dicső emlékét azoknak a hős 1848-49-es huszároknak, a magyar honvédség első önként jelentkező tagjainak, akik Zrínyi Miklós-i odaadással önzetlenül áldozták fel életüket a Magyar Hazáért, annak jobbsorsáért, a Duna-völgyében elsőszülöttségi s igij elsőbbségi jogunk biztosításáért, amelyért akkor folyt a küzdelem.

Budapest, 1941. március 15.

A Vitézi Rend Zrínyi Csoportjának
központi vezetősége nevében:

vitéz R ó z s á s J ó z s e f.

»Ha a történetíró honunknak a jelen időkbeni eseményeit fogja előadni, s ha — mit szentül hiszek — Magyarország régi dicsőségét s jelentőségét kivívandja: lehetetlen, hogy könyvében egy lapot ne szenteljen azon huszárjaink emlékének, kik a legnagyobb áldozattal tették ki magokat a hazájokbani viszszejöhetés miatt, minden veszélyeknek, s itthon férfiasan teljesítettek minden kötelességet, mit polgár csak lehet.«

(Szöllösi Balázs tudósítása Kossuthhoz Máramaros-Szigetről. Pesti Hírlap 1848 október 29. száma.)

BEVEZETÉS.

Szabadságharcunk irodalmában sok a romantikus, érzelmi elem. Történetíróink jórésze a nagy tragédiát nyomonkövető és emberileg érthető nemzeti elkeseredés hatásaitól nem tudta magát mentesíteni.

Ma, 90 év távlatából nyugodtabban s élesebben látó szemmel tekinthetünk vissza a múltba. Látásunkat kevésbé zavarják a rokonszenv vagy gyűlölet ködös foltjai. Ügy érezzük, hogy szertefoszlott az elnyomást követő idők történetírása nyomán belénkidegződött elfogultság és sok mindent jobban megértve, biztosabb kézzel teregethetjük ki magunk elé szabadságharcunknak azokat a részleteit is, amelyek fölött a múltban hallgatólag siklottunk tova.

A forradalom kitörése a régi császári-királyi hadsereg magyar tisztikarát nagyjában három részre szabdalta. Egyik része belföldön állomásozott, vagy a határokon túlról felsőbb parancsra került Magyarországra, a másik egyszerűen otthagya csapattestét s legénységével együtt hazájába ment, végül a harmadik kisebb rész, kitarzott a kétfejű-sasos lobogók mellett.

A szabadságharc előtti évek magyar tisztikarának ez a megoszlása sokkal bonyolultabb, kuszáltabb kérdés annál, semhogy azt egy nagyjában odavetett gondolattal elintézhethetők. Egyik szála messze, a magyar nemzet történelmi múltjába nyúlik vissza.

A tatárjárás után négy évszázad múlva a törökuralom alól felszabadult nemzet lelkében másodszor révült fel az a tudat, hogy »Nyugat« kultúrközösségében gyökeret vert életét főként azok az emberhullámok fenyegetik, amelyek »Kelet« végtelen rónáiról lódnak időnként a nagy hegyek országai felé. Ezek a török-tatár tömegek a rablásra szomjas fenevadak éhségétől úzve jelentek meg időnként a Kárpátok átjárói előtt, s a nagy erdők rengetegeiből leereszkedve, kíméletlen dühvel vetették rá magukat a munkás élethez szokott magyar falvak népére. Nyomukat vér, tűz, erdőségekben, barlangokban me-

nedéket kereső emberi csapatok szomorú vonulása, asszony- és gyermeksírás szívszaggató hangjai kísérték.

Ez a rettenetes keleti veszedelem tudata volt az, mely a magyar nép politikai szemléletét idővel teljesen megváltoztatta. Az az életerős, a fiatal népek természetes ösztönéből fakadó hódítási vágy, mely a honfoglalást követő időkben, nyugat, észak és dél felé kereste kielégülését, lendületében megcsappant. A magyar nemzet védekezővé vált. Tekintete aggódva tapadt az Alsó-Duna mentére és a Havasalföldről vagy a Moldva felől nyíló szorosokra. Ebben az örökös készenlétben hátát a kisebb veszélyt jelentő nyugati szomszédjának támasztotta és barátságot kötve véle, arcával kelet felé fordult. Ugyanennek a tudatnak, illetve belső átalakulásnak tudható be az is, hogy a magyarság a török uralom alól történt felszabadulása után bizalommal fogadta el az osztrák uralkodóházat. És ha a Habsburg-ház ügyes és előrelátó politikával igazgatta volna sorsát, aligha került volna sor a későbbi nemzeti ellenállások hosszadalmas és véres harcaira. A császári politika azonban helytelen utakra tévedt. Magyarországot nem baráti szövetségesnek, hanem meghódított tartománynak tekintette. Nem számolt a magyar nemzet egykori nagyhalalmi szerepének élő emlékeivel és dicső múltjának hagyományaival. Azokkal a nyugtalan vágyakozásokkal, amelyek erkölcsi mélységekből táplálkoztak, s éppen ezért soha ki nem alvó tűzként égtek a magyarság lelkében.

Hogy a XVIII. század elején, majd a XIX. század derekán vívott szabadságharcaink a hősiesség mellett sem vezettek függetlenségünk visszaállításához, az elsősorban, talán a magyarság lelkébe beleidegződött keleti veszedelem tudatának tulajdonítható. Az állandó keletrenézés, s az ennek nyomába lépő politikai szemlélet, amely a töröknyúlás elvonulása után ösztönösen a többi keleti eredetű népekben látta a magyarság fennmaradásának legnagyobb veszedelmét, csökkentette a nemzet harci erejét. Ez a duna-tiszaközi nép sajátos földrajzi helyzetének fölismeréséből származó tudat — Rákóczi szabadságharcának éveiben ugyanúgy, mint másfél évszázaddal később — megbontotta a nemzet lelki egységét. Amott kuruokkal és labancokat, emitt pedig honvédeket és a császári zászlók mellett megmaradt magyar katonákat is szült. A Duna medencéjében élő magyarság évszázadokon keresztül két nagy és tragikus ellentétet hordozott magában. Az egyik volt az a meggyőződés, hogy a magyar nép boldogulását egyedül a germán-ság keleti védővárának ura mellett, a Habsburg-ház oldalán keresheti. A másik ezzel szemben a magyar nép feladatát »Kelet és: Nyugat határkövével örökös, önálló és független Magyarország *kiegyensúlyozó* történelmi küldetésében látta. Ki tud ítéletet mondani a nagy perben? Vájjon nem becsülte-e íe erejét a Habsburg-birodalom védőszárnyai alatt meghúzódó

labanc és nem futott-e ködképek után a nemzet függetlensége mellett kardoskodó nyakas kuruc?

Hatalmas, lelkeket szaggató kérdések voltak ezek, melyekben a magyarság jó és balsorsa, élete és halála sűrűsödött össze.

A magyar nemzet túlnyomó többsége még közvetlen a szabadságharc előtti időben is, az előbbi politikai szemlélet ösvényén haladt, és az Ausztriával való államközösség keretén belül igyekezett függetlenségét kivívni. Maga Kossuth is hosszú ideig ezt a politikai hitvallást hordozta lelke mélyén. Mi sem bizonyítja ezt jobban, mint maga az a tény, hogy a magyar nemzet az utolsó pillanatig ragaszkodott az Ausztriával való együttéléshez és csak végső kétségbeesésében szakadt el a két országrészt összekötő Habsburg-háztól. Kossuth még ezután is a magyarság természetes szövetségesének a nyugati Német-birodalmat tekintette és a szakítás után segítséget kérő kezét, Ausztria feje fölött, az egység felé elindult német és olasz nemzet felé nyújtotta ki. *A lángész jövődösejtő éleslátásával ismerte jel e három nép sorsközösségének és egymásrautaltságának törvényszerűségét.*

Ez a nemzet egyetemlegességét átható, velejében nyugatias politikai lelkiség, mely egész természetesen a magyar tisztikarra is átvetődött, egyike volt az okoknak, amelyek megbontották annak egységét. A »Kelet« és »Nyugat« közötti választás nagyj és sorsdöntő kérdése tett sokat ingadozóvá azok közül is, akik előtt csábító fényben csillant fel a független és erős Magyarország képe.

Mindezeket nem azért bocsátottam előre, hogy mentegesek, hanem kizárólag az igazság érdekében. Azzal a célzattal, hogy olvasóim esetleges előítéletét ellensúlyozva, már az első sorokban minden kertelés nélkül mutassak rá azokra a jellegzetes vonásokra, amelyek egy letűnt kor hadseregének lényegét képezték. Különb is — és ezt hangsúlyoznom kell — aligha fog akadni akár a jövőben is magyar történetírói szemlélet, mely a császári zászlók mellett megmaradt magyar lisztekkel védelmébe vehetné. Legfeljebb csak addig fog menni, hogy tettük indító okait is feltárja, amint azt én tettem. *A Habsburg-dinasztia uralmát önkéntelenül is támogató magyar katonák szembehelyezkedtek saját nemzetükkel, annak heroikus küzdelmével, mely történelmi tényen nem változtat semmi.*

Szabadságharcunknak a bizonytalan kezdet után hirtelen magasbaívelő eseményeit csak azok képesek átfogó méreteiben megérteni, akik ismerik azt a szervezetet, amely ehhez a nagy nemzeti és népi megmozduláshoz a fegyverek erejét szolgáltatta. Ez a szervezet a XIX. század elejének cs. kir. hadserege volt. A magyar szabadságharc ennek tényleges katonáiból nyerte azt az alapot, amelyre építhetett. Egyrészt ez a tudat

öszöntött arra, hogy a szabadságharc előtti osztrák hadseregnek külön fejezetet szenteljek. Másrészt azonban a világháború után felnőtt magyar ifjúságra is gondoltam. Arra, amely csak atyái elbeszéléseiből ismeri a régi nagy monarchia hadseregét. E két ok miatt az első fejezetet a szokottnál talán kissé nagyobbra méreteztem.

Katona olvasóimnak bizonyára szemet szúr majd az, hogy bár a márciusi eseményeket követő időben *a külföldön állomásozó huszárok az élet-halál harcát vívó magyar nemzet parancsára jöttek vissza hazájukba*, én helyenként mégis szökésről beszélek. Ezt a szót nem jogi tartalmát tekintve használom, hanem abban az értelemben, illetőleg abba a szűkebb körbe helyezve, amelyből a huszárok elindultak. Ezeknek már az első lépésüknél számolniuk kellett az osztrák, jobban mondva az idegen nemzetiségű katonaság ellenállásával. Mivel céljuk nem az volt, hogy nyíltan, fegyverrel vágjanak maguknak utat, hanem lehetőleg teljes számban, baj nélkül jussanak hazájuk földjére, ezért a legtöbbször éjjel, feltűnés nélkül, titokban vágtak neki a nagy útnak.

A huszárok hazájukba vonulása egymástól függetlenül, jóformán a magyar szabadságharc egész ideje alatt tartott. A nagy küzdelemnek tehát majdnem valamennyi eseményét számba kellett vennem, hogy nyomukra akadjak. Művem fáradságos részletkutatások eredménye és — ezt hangsúlyoznom kell — mint a legtöbb ilyen, nem teljcs. Meglehetősen csonka például a hazatért huszárok névjegyzéke. Lehet, hogy a feljegyzett eredeti okmányok egyik-másika már a szabadságharc idejében elkallódott, lehet, hogy ma is őrzi őket valami poros iratcsomag, csak nem akadt kezeim közé.

Szerény érzésem ennek ellenére is az, hogy munkám nem veszett kárba. Több olyan forrásadatra bukkantam, amely a magyar szabadságharc irodalmában ezideig nem látott napvilágot. Ezt természetesen elsősorban azoknak az uraknak köszönhetem, akik előzetes munkásságomban támogattak. Ezért hálás köszönettel adózom a szíves támogatásért dr. Jánossy Dénes, dr. Trócsányi Zoltán, dr. Borzsák István, dr. Miklóssy Imre és dr. Wellmann Imre uraknak, a Magyar Nemzeti Múzeum, illetőleg az Országos Levéltár tisztviselőinek, valamint Görgéy Aladár úrnak, a Hadimúzeum könyvtárosának:

Budapest, 1940. december hava.

A szerző.

I F E J E Z E T

»Rei militaris virtus praestat ceteris omnibus.« (Cic. pr. Mur. 9. 19.)

I.

Huszárok az 1848/49-i szabadságharc előtti időben.

1833 szeptember 18-án a csehországi -Münehengrätz városka két nagyhatalom koronás fejét, az osztrák császárt és az orosz cárt látta vendégül falai között. A két uralkodó találkozására az 1830-i párisi júliusi forradalom után lavinaszerűen megindult európai mozgalmak szolgáltattak okot. A történelmi jelentőségű tanácskozáson Ferenc császár és Miklós cár között véd- és dacszövetség jött létre, melynek éle elsősorban a nyugtalanság főfészke, Franciaország ellen irányult.¹

Szükséges volt, hogy Metternich herceg, az osztrák teljhatalmú kancellár a szentszövetség dűledező épületét új egyezményvel támassza meg, minthogy az 1814—15-i bécsi kongresszuson létrejött hatalmi csoport összekötő fonalait az idő s a megváltozott politikai helyzet, különösen nyugaton, érezhetően elkoptatta. Anglia kezdettől fogva távortartotta magát a nagy osztozkodás szerződészerű kötelezettségeitől;² Poroszország pedig megérezve a német egység nagyszerű gondolatának reális adottságait, mindinkább kibúvót keres abból a szövetséghálozathoz, melynek szálai a német-római császárok egykori székhelyén futnak össze. Az egjmiás elevenébe vágó politikai ellentétek azonban jóidég rejtve maradnak. Igazi valóságukban a spanyol beavatkozás problémája, majd a görögkérdés zavarai után, az 1830. júliusi forradalomtól felkavart nemzetközi politika hullámai vetik őket felszínre. Ausztria a párisi forradalom után, az 1830 augusztus 26-án Brüsszelben kitört felkelés elfojtására fegyveres beavatkozásra készül. Célja

érdekében komoly előkészületeket tesz; Anglia és Poroszország azonban kereken megtagadják támogatásukat.³

Metternich herceg ettől az időtől kezdve külpolitikailag az Oroszbirodalomra támaszkodik, és minden gondolatát a monarchiát nyugatról fenyegető veszedelem foglalja le. Szeme elsősorban a bécsi kongresszus által Ausztriának juttatott Lombard-velencei királyságra szegeződik. A Franciaországból szétgyűrűző forradalmi hullámok legjobban ezt az osztrák birtokrészt fenyegetik. Az ittlévő csapatokat 1830 őszén megerősítik s az ezredek létszámát felemelik. Idejében, mert a következő év kora tavaszán Északolaszország városai egymásután fognak tüzet. A készenlétbe helyezett osztrák csapatok azonban hihetetlen gyorsasággal oltják el a forradalom lángjait. Még ez év márciusában megszállják Parmát, Modenát, Bolognát, Ferrarát, Riminit és Anconát.

Az 1833-as müncheni egyezményrel külpolitikailag megerősödött Ausztria nem lépett a különösen cselekvőbb nemzetközi tevékenység útjára. Ennek oka abban az általános belső, emésztő irtógó talán s ágban kereshető, mely a harmincas és negyvenes években már a monarchia államszerkezetét is szemelláthatóan aláásta. 1844-ben Csehország egyes ipartelegein, 1846-ban pedig Krakkóban törnek ki véres zavargások. A kor eszméinek átalakító hatásai Metternichnek minden újjátással szemben folytatott szélmalomharca, s pompásan működő rendőri kémrendszere ellenére is nyíltan mutatkoznak. A császárváros alsóbb néposztályai közt fölkelésről beszélnek, a műveltebbek pedig sajtószabadságot és népszuverenitást emlegetnek.⁴

A szomszédos Magyarországon Wesselényi, Széchenyi és Kossuth ösztönzésére mind nagyobb hőfokra emelkednek a haladás utáni vágy s a nemzeti sérelmek és kívánságok évszázadok óta felhalmozódott feszítő erői. A mindjobban érezhető nemzetiségi törekvések nyomására a Habsburg-monarchia hatalmas épületének összetartó vasakcsai meglazultak.

A legnagyobb veszélyt jelentette számára a XIX. század közepe felé, a birodalomban élő népek nemzeti öntudatraébredése, mely egész természetesen a monarchiának különböző fajú és tarka népi összetételű hadseregét is fenyegette. Azt a hatalmi szervezetet, melyet az uralkodóházhoz hű kezek hosszú időn keresztül az összmonarchikus gondolat kívánalmainak megfelelően építettek fel. Ennek a kétségkívül nagyvonalú alkotó munkásságnak egyik leghatásosabb eszköze volt a múltra való emlékezés, a hagyományok ápolása. A császári-királyi hadseregben a nevek, tettek nem vesztettek el a történelem homokjában. Kegyelettel megőrizték s jóformán kézről-kézre adták azokat. Dicsőségük aranypora az utódokra szállott és ekként bensőséges érzelmi

szálak tartották fenn a múlt s a jelen közötti kapcsolatot. Az átöröklődő hagyományok jelképe a zászló volt, melynek becsülete a katona egyéni becsületével forrott össze. A szabadságharc előtti évek cs. kir. huszárezredeinek zászlói java-részt még Mária Terézia korából származtak, s ott lengtek az osztrák örökösödési és a hétéves háborúk majdnem valamennyi ütközetében.

A kétféjú-sasos lobogó a hozzá fűződő történelmi emlékek révén ereklyeszámba ment és azt a legénység is tisztelettel övezte. A zászló fogalmának mélyen vallásos tartalma a zászlószentelések szertartásos külsőségeiben is kifejezésre jutott. E kor egyik szabályzata a következő szavakkal örökítette meg mély jelentőségét: »A zászló a katona szentsége és annak ;a bizalomnak záloga, mellyel az állam harcosait megajándékozta. Döntő és válságos pillanatokban a gyülekezés jele, mely alatt győznünk, vagy halnunk kell. A zászló védelme ezért minden harcos legszentebb kötelessége; azzal a csapat dicsősége elválaszthatatlan egységet képez.«⁵

A császári udvar meggyőződése szerint a vegyes népele-mekből összetett Habsburg-birodalom történelmi hivatását csak az összmonarchia képére formált, egységes hadsereg volt képes biztosítani. E vezetógondolat jegyében az idők során felhasználott eszközök és energiák nem sikkadtak el. A XIX. század harmincas és negyvenes éveinek cs. kir. hadserege eszményi megtettesítője volt az összbirodalom gondolatának. Láthatóan kifejezésre jutott ez egyrészt az ezredek elhelyezésében, másrészt az egyes csapattesteken belül a tisztikar nemzetiség-szerinti megoszlásában. A színmagyar ezredek java-része Olaszországban, Galíciában, Cseh- és Morvaországban állomásozott. Magyarország földjét pedig idegen katonák taposták. Míg az egyes csapattestek legénysége többé-kevésbé egyazon nemzetiségből származott, addig a tisztikar összetétele a legkevertebb volt. Az ezredkötelékeken belül magyar, osztrák, olasz, lengyel, cseh és horvát tiszték éltek tarka össze-visszaságban egymás mellett. Színesebbé tette a képet még az, hogy a tiszti fölvételeknél az állampolgárság közömbös volt. A francia háborúk alatt és után különösen sok külföldi lépett Európa leg-híresebb és legrégebb hagyományú hadseregébe. Soraik között sok délnémetet, több hannoveri születésűt, sőt tekintélyes számú angol és francia származású tisztet is találunk. E korszak katonai névkönyvei szemléltetően tükrözik vissza a tisztikar faji szétszóródását. Az osztrák hadvezetőség nem volt tekintettel az egyéni óhajokra, s nem ismerte el a vért hasonlókép-letű vérhez húzó homályos, ösztönszerű erők jogosságát. Tudta, hogy a hadseregében fellépő nemzeti érzés hovatovább szét-feszítené az összetartó hálózatot, ezért még idejében külön hadseregszellem kialakításáról gondoskodott. Ez a testületi szel-lem, »esprit de corps« életnedveit nem a nemzeti társadalom-

ból merítette, hanem gyökereivel közvetlenül az uralkodóházba kapaszkodott. Színe nem nemzeti, hanem ugyanaz volt mint az uralkodóházé. Csak az ilyen hadsereg, mely kisebbszerű államot alkotott az államban, válhatott a »divide et impera[^] elve szerint kormányzó főhatalom megbízható eszközévé.

A tisztikar ennek a határozottan dinasztikus hadseregnek megmerevedett, zárt hatalmi körében éli. Attól a pillanattól kezdve, amikor falai közé lépett, magába szívta annak sajtáságos történelmi levegőjét és olyan irányító befogások középpontjába került, melyből később nehezen tudta magát kiszabadítani. Az idősebb tisztek legfontosabb feladatuknak tekintették, hogy a soraik közé került fiatal bajtársak érzésvilágát a közös testületi szellem jegyében átalakítsák. Ez a lelki átgyúrás időrendben még a katonai kiképzést is megelőzte. A polgári életből jött fiatalembert tüstént munkába vették. Szépszóval és a katonai fegyelem kíméletlen eszközeinek segítségével igyekeztek egyéniségét a cs. kir. hadsereg feltékenyen őrzött, évszázados szellemi együttesébe belekényszeríteni. A fiatal tiszt vagy meghajolt ezelőtt a magasabbrendű akarat előtt és készséggel beolvadt a nagy közös szervezetbe, vagy előbb-utóbb szakítania kellett a fényes étellel. Mivel katonai szolgálatvállalása elég korán — az önként jelentkező, iskolát végzett ifjak 18—20. életévében — történt, az osztrák hadsereg még alakítható jellemű tisztjelölteket kapott kezei közé. Nem szólok itt a katonaiskolák növendékeiről, akik már gyermekkorukban magukra öltötték a császár kabátját. Az új környezethez való lelki átidomulást mindenesetre elősegítette az is, hogy a vezetőkörök különös gondot fordítottak a hadsereg belső életének patriarchális színezetű berendezésére. A különböző jóléti intézmények és a bajtársiasság ápolása a tisztikar magánéletének határozott irányt adtak. A tisztek társas érintkezését szigorú szabályok határozták meg. PL szolgálaton kívül csak a nemesi osztály tagjaival érintkezhetek. így érthető, hogy legtöbbjük számára az ezredkötelékek jelentették a családi otthont. Annál is inkább, mert a családalapítási lehetőségek, szűkreszabottak voltak. Egyik 1842-ben megjelent rendelet csak a tisztikar egyhatod részének engedte meg a nősülést.⁶

A tiszt akarva nem akarva, lelkileg összeolvadt idegen nemzetiségű társaival s a hosszú szolgálati idő alatt keletkezett baráti szálak révén hozzáért ezredéhez, melynek családi színezetű életét csapattestenként más és más, örökletes szokások tették otthonossá. Minden ezrednél az idők folyamán egymástól elütő és szinte törvényerejű szokások honosodtak meg. A 6. vértesezrednél például az alacsonyabb rendfokozatú tisztek ingyen szolgáltak. Fizetésüket nem vették fel, hanem azt az arra érdemes altisztek jutalmazására fordították.⁷

Talán csak azok képesek megérteni ennek a hadseregnek lélekidomító erejét, akik a világháború előtti években zászlói

alatt szolgáltak vagy katonaiskoláiban nevelkedtek. A hadsereg fegyvernemei, szerves egységei és nevelőintézetei: az ezredek, önálló zászlóaljok és a különböző katonaiskolák valamennyien sajátos, egymáshoz hasonló és mégis egyéni stílus kifejezői voltak. Mindegyik különben tartotta magát a másiktól. Mindegyikben a büszke öntudat ereje feszült. A közös csapattesthez tartozás mély átérzése a fegyvernemen belül rendfokozatra való tekintet nélkül megvolt. Ott dagadozott nemcsak a tábornokban, hanem a közkatonában is. Az osztrák hadvezetőség mély lélektani éleslátással éppen ezzel a csapattestekig szétágazó megkülönböztetéssel, amely kifelé a hajtókák és ruhák sokféle tarka változatosságában is megnyilvánult, fogta össze egy központi kézbe a vegyes népelemekből álló hadsereg gyeploszárait. Lehetővé tette, hogy a hadsereg nagy arénájában mindegyik népfaj legénysége a maga módja szerint élhessen, de éppen ezzel tette őket egy magasabbrendű akarat engedelmes eszközeivé. A különböző nemzetiségek együttélésénél a faji önérzet ébrentartása a legjobb összekötőkapocs, mert ezek között rendszerint az alacsonyrendűség tudata a gyűlölet ébresztője. Az osztrák hadvezetőség ugyanennek a faji rátartásnak és a vetélkedés szellemének tudatos ébrentartásával igyekezett hadseregének teljesítőképességét harcérték tekintetében is emelni.

Ennek a bonyolult szerkezetű hadseregnek egyensúlyát és zavartalan életműködését megalakulásától kezdve két ellentétes erőforrás biztosította: a lelkiileg egységes, »amalgamizált« tiszttársaság a faji sajátosságában érintetlenül hagyott legénység.

A társasélet formaságain kívül a tisztet szigorú erkölcsi szabályok kötelezték. A becsületérzés ébrentartására különös gonddal vigyáztak. Lichtenstein herceg, ezredtulajdonos 1826-ban ezrede parancsnokához intézett levelében többek között ezeket írta: »Ha valamelyik tiszt a becsület ellen vét, azt semmi szín alatt sem szabad előttem elhallgatni. A vétkes tisztet az ezredből minden körülmények között el kell távolítani. Vezetőelv legyen, hogy semmi kivetni való nincs azon, ha a jellemtelenségre vetemedett tisztet a törvénynek kiszolgáltatjuk; ellenkezőleg az hoz ránk szégyent, ha az ilyen embert helytelenül értelmezett jóságból az ezrednél megtűrjük.«

Ugyanez a rendelet a tiszt egyik legsúlyosabb hibájának bétyegzi az erkölcstelen életet és az iszákosságot.⁸

Az e korban szerkesztett tisztminősítéseknel az előljáróknak a következő négy kérdésre is felelniök kellett: iszákos, kártyás, adósságcsináló, vagy veszekedő természetű-e alárendeltjük?

A cs. kir. tisztikar belső világáról itt vázlatosan összeállított képtől csak a huszártisztek mutattak kisebb eltérést. Bár a napóleoni háborúk utáni évtizedek cs. kir. hadseregét jellemző vonások mindegyike rájuk is érvényes, a huszártisztek lelkiületének megrajzolásához tartozik annak a megállapítása, hogy nálunk e kor gondolatai közül a tudatos nacionalizmus különösen hálás talajra talált. A közös vérhez, fajhoz tartozás mélységekből feltörő, érzése rettenetes erővel markolta meg a huszártisztek szívét. Görgey Artúr 1840 május 12-én többek között ezt írta atyjának: »Huszár leszek, mert csak hazámfiai közt akarok szolgálni.«¹⁰

Természetesen akadtak kivételek is. Olyanok, akiket érintetlenül hagyott a nemzeti öntudatraébredés. Egyes történelmi múltú magyar családok sarjait elkerülte, viszont több magyarul sem tudó liszt érzésvilágát hatalmába ej lelte. Minden esetben az egyéni adottságokon keresztül szivárgott fel a lisztek lelki világába. Akikben e nép történelmének és dicsőségének emléke eleven erővel élt, a magyar vér- és dunavölgyi sorsközösség tudalát a lelkükben hordták, azok ösztönösen engedelmeskedtek az ébredő *új magyar világ* parancsszavának és áldozatos odaadással fogadták magukba a nemzeti érzés vetéséi.

A huszártisztekéhez sokban hasonló volt a legénység szelleme is. A kettő közötti leglényegesebb eltérés abban mutatkozott, hogy a magyar huszárfiúk faji tulajdonságaira nem hatottak a monarchia különböző nemzetiségeinek többé-kevésbé elütő sajátosságai. Az osztrák hadvezetőség ilyesmire nem is törekedett. A huszárezredeket nem keverte. (Soraik között talán egyedül a felvidéki tótokat látjuk nagyobb számban.) Ezt a könnyű lovas csapatnemet tiszta, idegen hatásoktól ment magyaros véralkata emelte a monarchia lovasságának élére. A huszár lelkén nem változtatott a hosszú szolgálati idő vasfoga. Az alföldi rónaság falvainak, kútgémeseinek élesvonalú képét nem tudta benne semmi sem elhomályosítani. A galíciai falvak közül csakúgy, mint a mailandi templomok tövéből, hazajárt a lelke.

Pedig a hadvezetőség tőle telhetőleg mindent elkövetett, hogy a hosszú katonai szolgálatot a legénység számára is legalább némiképp elviselhetővé tegye. Ugyanúgy, mint a tisztelnél, bizonyos fokig családias tartalmat igyekezett életébe vinni, hogy ezzel is enyhítse a honvágy égetését. Mai szemmel különösnek látszik az a szinte atyai gondoskodás, mely a harmincas évek lovassági szolgálati szabályzatának szellemén végigvonult. A szabályzat a közhuszár szolgálati és magánéletének jóformán minden legapróbb mozzanatát számbavette: »A fürdés — mondja az utasítás egyik pontja — csak nyáron, csoportosan és kellő felügyelet mellett van megengedve; vízbe menni csak lehült testtel szabad és a víz medrét előzőleg meg kell vizsgálni, hogy nem hínáros-e és nincsenek-e benne ve-

szélys örvények«. A huszár idegenkedett a katonakórháztól. Betegségét inkább eltitkolta. E szokásának helytelen voltáról a szabályzat a következő érveléssel igyekezett őt meggyőzni: »A betegséget a kórháztól való félelemből nem szabad eltitkolni, hanem arra kell gondolni, hogy a legtöbb betegség kezdeti könnyen gyógyítható, és hogy a kórház az uralkodó atyái gondoskodása katonái gyógyulása érdekében építette és látta el az ápoláshoz szükséges orvosokkal, segédszeméllyel és minden lehető kényelmi eszközökkel.«¹¹

Mini már említettük, a huszárok nem laktanyákban, hanem falvakban, századonként és szakaszonként szétszórva állomásoztak és egyesével vagy kettesével, gazdaházakban laktak. A falusi katonaélet hazai környezetükre emlékeztette őket. Nagy vonzóerőt gyakorolt rájuk a bajtársi együttlét, a megszokott arcok, a hazai környékről elkerült földik, falubeliek közelsége, s ezért súlyos büntetésszámba ment számukra, ha rövid időre is el kellett hagyniok századukat. A hosszú, évtizedes szolgálat közben, idővel megszokták a katonatáborban: sajátos levegőjét, de gyökeret csak kivételesen eresztettek az idegen talajba. Annak ellenére, hogy önkéntes továbbszolgálatukat különös kedvezményekkel jutalmazták. Az ilyen »rekapituláns« huszárnak — mint akkor nevezték őket — a nősülést is megengedték. Fia számot tarthatott valamely ezred fiúnevelőházába való felvételre. Ha szolgálati idejét kitöltötte, a polgári életben való elhelyezkedését is elősegítették.¹²

A régi, sokszor durva bánásmódot, túlkapásokat szigorú, rendszabályokkal igyekeztek megakadályozni. Már a Károly főherceg idejében kiadott szabályzat megtiltotta a tizedeseknek, hogy: »a legénységgel szemben ellenséges érülettel viselkedjenek, azt tegezzék, szidalmazzák, sértegetssék, ok nélkül kiáltozzanak rá, vagy tetteleg bántalmazzák.« A valamivel később megjelent haditanácsi rendelet az ezredparancsnokok lelkére költötte, hogy a lealacsonyító botbüntetést csak kivételes és súlyos esetekben engedjék meg.¹⁴

De a hadvezetőségnek minden gondoskodása, kedvezése és emberséges bánásmódra való törekvése kevés volt ahhoz, hogy magához láncolja a huszárszíveket. A magasabb császári parancsnokokkal szemben táplált idegenkedés és a velük való kevés lelki közösség miatt, nem csodálkozhatunk azon, hogy a békebeli huszárszökések nem tartoztak egészen a ritkaságok közé. A tiltó rendeletek ellenére is sokszor túlszigorú vagy igazságtalan bánásmód elkésérítette a titokban hazavágyódó huszárokat. Pedig igen sokat kockáztattak a merész elhatározással. A kézrekerült huszárt börtönbüntetéssel, vagyonelkobzással sújtották és a leszolgált első kapituláció utánszolgálatára kötelezték.¹⁵

Azért, mert a magyar huszár lelke az idegen környezetben nem oldódott fel teljesen, idővel legtöbbje megnyugodott

a változhatatlanban és urának, a császár-királynak hű, fegyelmezett, megbízható és — mondanunk sem kell — fölötté vitéz katonája lett. Az osztrák katonáirók szinte egymással versenyeztek dicséretében.

A hosszú katonaszolgálat valamennyit acélosra faragta. Egykorú képek, rajzok hatalmas bajusszal, bozontos szemöldökök alól villogó szempárral ábrázolják a legtöbbit. Talán csak Napóleon kipróbált öreg gárdistái vetélkedhettek harcérték tekintetében ezekkel a kemény, mindenre elszánt katonákkal.

A katonaszökés e kor hadseregének általános tünete volt. Mégpedig nemzetiségre való tekintet nélkül. Oka elsősorban a végtelennek látszó, hosszú katonai szolgálatban kereshető. Magyarországon a szolgálati idő 1830-ig életfogytiglan tartott.¹⁶ Ekkor csökkentették a lovasságét 14, majd 10 és végül 1845-ben 8, évre.¹⁷ A szolgálati idő letöltése után a huszár vagy »obsitolt«, vagy pedig újabb kapitulációba lépett, mely utóbbi azonban 6 évnél kevesebb nem lehetett.

A huszárezredek kiegészítése toborzás vagy állítás útján történt. Az előbbi céljából minden ezrednek 1 fő és 2—3 fiók toborzó parancsnoksága volt.¹⁸ A toborzó parancsnokságok, melyek mindegyike egy tisztből, orvostól, pár altisztből és néhány közhuszárból állott — míg a tisztek az ezred-toborzó-kerületek székhelyein maradtak — engedélyokmányokkal el látva, a falvakba mentek. Betoborozhatók voltak azok a 17 és 40 év közötti önként jelentkezők, akik legalább a 62 hüvely magasságot megütötték. Az önként jelentkezők különböző időre szóló szolgálati kötelezettséget vállaltak, amelynek nagyságához mért toborzópenzt kaptak. A toborzóutasítás szerint arra kellett törekedni, hogy az emberek minél hosszabb szolgálatra kötelezzék magukat.

A toborzás rendszerint nem járt kielégítő eredménnyel. A hiányzó rést a városok és megyék által végrehajtott sorozással igyekeztek kitölteni. A sorozás szabályai szerint a nemesek, papok és hivatalnokok a katonai szolgálattól mentesek voltak. Módosabb polgárok pénzen vásárolt helyettes állíthattak a maguk helyébe. A helyettes ára 200—1000 forint között ingadozott. A sorozás után még fennmaradt hiányt a pandúrok fogdosták össze. Ez volt az úgynevezett kötéllefogdosás. A vármegyék a kiszabott újonclétszám állításánál gyakran erőszakos eszközökhöz folyamodtak. A sorozó bizottságok sokszor éjnek idején lepték meg a lakosokat és erőszakkal hurcolták el őket; ilyenkor véres dulakodásra, harcra is sor került.¹⁹

Bár a toborzó parancsnokságoknak megtiltották, hogy furfangos, csalóka ígéretekkel toborozzanak, vagy erőszakos eszközöket vegyenek igénybe, mégis sok szabálytalanság történt.

Maga a toborzás, más néven verbillig, e kor életének egyik

Huszártoborzás a XIX. század elején.

(A m. kir. Hadilevéltár képgyűjteményéből.)

Gyakorlatozó huszár.

(A m. kir. Hadilevéltár képgyűjteményéből.)

legszívesebb s legkifejezőbb képe is olyan volt, hogy a magyar falvak népét könnyen levehette lábáról.

A toborzó különítmények legszívesebben vásári napokon szálltak ki. A verbungos káplár pár szál nyalka huszárlegény-nyel s cigánnyal a háta megett végigvonult a falun. Kitűzte a zászlót, boros palackot szorított legényei markába, s maga mellé intve a cigányt, egy sarkantyúhoz való toborzó mellett úgy megrakta a táncot, hogy a kicsődült falusi nép majd elnyelte szemével.

A huszárok így akarták szemléltetni, mily víg, gondtalan élet a katonáé; mintha lakzi volna minden napja: muzsika, multság, bor, széplány.

Ahány nekibúsult legény, megcsalt szerelmes, kitagadott fiú,, ekét megunt, többrevágó legény volt a faluban, az mind odaszegődött a nyalka huszárok társaságába, s azután ott is maradt.

Bezzeg másnap, amikor fejéből elszállt a mámor, ráeszmélt arra, hogy ezt a dolgot talán nem ártott volna jobban meggondolni. Hanem most már nem segített az atya szemrehányó feddése, az anya szívszorító zokogása s a kedves marasztaló könnye. Csak a nóta vigasztalta:

»Tíz esztendő nem a világ.«

Az 1848 előtti osztrák hadsereg szervezete Károly főhercegnek, az asperni győzőnek kezenyomait viselte magán. A Napóleon által élelrehívott új harcelvek a régi császári hadsereg fokozatos átszervezését tették szükségessé. Ezt a nagyarányú szervező munkát Károly főherceg irányította. A francia háborúk rövid ideig tartó békeszüneteiben az Udvari Haditanács újabb és újabb rendeletekkel, szabályzatokkal igyekezett a hadsereget a kor követelményeinek színvonalára emelni. A Napóleontól nagy előszeretettel alkalmazott lovas tömegtámadások hatása alatt az osztrák hadvezetőség főleg lovasságának átalakítására, illetve könnyű lovasságának fejlesztésére vetette a súlyt. Ennek az átszervezési munkának előterében természetesen az ily lovastámadásokra legalkalmasabb huszárezredek szaporítása állott. Számukat már 1798-ban kettővel felemelték. A cs. kir. hadsereg lovas fegyvernemén belül a huszárezredek harcos létszáma rövid idő alatt aránytalan túlsúlyra tett szert. Ezt a számbeli élőmet szemléltetően mutatja egy 1805-ből származó létszámkimutatás. A császári lovasság ebben az évben 8 vértés, 6 dragonyos, 6 könnyűlovas (chevauxlegers), 3 ulánus és 12 huszárezredből állott. Az előbbi 23 német lovasrezred állománya összesen 31.020 főt számlált, mellyel szemben a 12 huszárezred 18.980 főre rúgott, tehát az összes lovasságnak közel 40 %-át tette ki.²⁰

Míg régebben a huszárságot másodrendű harcfeleladatok megoldására (felderítésre, biztosításra, összekötő szolgálatra és főként üldözésre) használták fel, addig most az új harcelvek-

nek megfelelően, a nehéz lovassághoz hasonlóan csatadöntő szerephez jutott. Erre a fontos harcászati alkalmazásra a kezdetleges tűzgyorsaságú, előltöltő fegyverek korában mozgékonyasága, illetve gyorsasága tette hivatottá. Érdekes, hogy bár a lovastámadásokban való elsőrangú alkalmazhatóságát már Mária Terézia alatt és később a francia háborúk idején, több véres csatában bebizonyította, az 1805-ben megjelent Grünneféle lovasszabályzat még mindig fenntartotta közte és a német lovasság közötti megkülönböztetést. Az osztrák hadvezetőség csak az 1851 augusztus 1-én megjelent szabályzattal ismerte el hivatalosan a többi lovas csapalnemekkel való egyenrangúságát.²¹

A huszárok harcban való alkalmazásának elvei felől többek között a szabadságharc idejében megjelent magyarnyelvű utasítás tájékoztat.²² Eszerint a lovasság általában a támadás eszköze volt. Csatarendbe fejlődéskor jobbára, a harcvonalak mögött helyezkedett el, s meglepetésszerű, átkaroló támadások végrehajtására használták fel. Maga az utasítás is kiemeli, hogy »a lovasságnak minden csupán védelmi cselekvésmódja igen ártalmas, mert az ő védekezése a megtámadásban áll«.

A felderítésen és üldözésen kívül előszeretettel használták fel a huszárságot a portyázásra is, amikor az ellenség háborgatása, hátrahagyott raktárainak lerombolása, szállítmányok elfogása, stb. volt a feladata, ily alkalmakkor tűzharcra gyakran lóról kellett szállaniuk. A parancsnok magatartásáról az utasítás ezeket mondja: »Az ily portyázó hadak parancsnokai és vezérei gyakran saját akaratukra és belátásukra vannak hagyatva; rájuk nézve csak általános rendszabályok, csak utalások az elérendő célra léteznek; a többi minden bátorságukra, tapasztalásukra és tehetségeikre marad bízva. Tágas mező nyílik előttük és tért enged nekik tevékenységük és elhatározottságukat próbaköre tenni. Nekik tehát ravaszsággal párosult, kiművelt harci tulajdonságokkal, elzárkózottság és lélekéberséggel kell bírniuk. A bátortalan lélek merész feladat alatt összeroskadna«.

A huszár természeténél fogva igen alkalmas volt végül gyanútlanul táborozó ellenségen való rajtaütésre. A szabályzat szerint: »egy a rónaságon szabadon és födetlenül álló őrsre leggyorsabban és legbiztosabban lovassággal lehet rajtaütni.«

A huszárezredek szorosabb értelemben vett szervezetére csak egészen röviden és hézagosan térünk ki. Minden fölösleges szervezési adat mellőzésével csupán azokat említjük meg, melyek e kép teljességéhez tartoznak és amelyekre olvasóinknak a későbbiek folyamán szükségük lehet.

Az 1848/49-i szabadságharc előtti években minden huszárezred 8 századból állott. 2 század alkotott egy osztályt, az ezrednek tehát összesen 4 osztálya volt. Az osztályokat parancsnokaik rendfokozata szerint nevezték. Volt: ezredesi osz-

tály, alezredesi osztály, első őrnagyi- és második őrnagyi osztály. A századokat az osztályokon belül sorszámok különböztették meg. Elnevezésük eszerint a következő volt: alezredesi osztály második század, vagy első őrnagyi osztály első század; röviden: alezredesi második század, vagy első őrnagyi század, stb.

A század tisztikara általában 1 századosi rangú századparancsnokból és 2—3 alacsonyabb rendfokozatú tisztből állott. (Szervezetszerű állománya 2 százados, 2 főhadnagy és 2 hadnagy volt.) A századparancsnok jobbkeze az őrmester, a század belső szolgálati teendőit látta el. Mivel ez az elszórt elhelyezés mellett nehézségekbe ütközött, feladata ellátásában a szakasztizedesek (Zugskorporale) segédkeztek. A tizedes a század legfontosabb altiszti rendfokozata. A legénység ügyesebb, írástudó részéből válogatják ki. Ő tulajdonképpen a szakasz szolgálatvezetője s a szakaszparancsnok távollétében annak helyettese is. Állandóan emberei között élve, ismeri őket, s összekötőkapocs a tiszt és a legénység között. Kötelességei közül csak egynehányat nevezünk meg: ő a szakasz kiképzője, nevelője, felügyel a rendre, naponta jelentést terjeszt elő szakaszparancsnokának stb. Méltóságának jele a káplárbot.²³

A század rendszeresített létszáma időnként más és más volt. Közvetlen a szabadságharc előtti években — a tiszteket nem számítva — kb. 180 főre rúgott.²⁴

Háború idején minden ezred tartalékszázadot állított fel. Ennek feladata a kiegészítés, illetve az utánpótlás volt.

A huszárok öltözete a hagyományos magyarszabású zsinóros dolmány, nadrág, csizma és a félvállra vetett vagy begombolt prémes mente volt. A dolmányok színe szerint megkülönböztetünk sötétkék, világoskék és zöld huszárokat. Sötétkék volt az 1., 3. és 11. huszárezred színe; világoskék a 2., 7. és a 10. huszárezredé (a 11. és 12-é búzavirágkék); végül zöld a 4., 5., 8. és 9. huszárezredé. Az egyszínű huszárokat a tollforgós, magas csákók, vagy a gombok színe különböztette meg egymástól.

A huszár fegyverzete: rövid karabély, pisztoly és kard.

1848 elején a cs. kir. huszárezredek elhelyezése a következő volt:

A cs. kir. huszárezred		
száma	tulajdonosa	állomáshelye
1	<i>Ferdinánd császár</i>	Eszék
2	<i>Hannoveri király</i>	Ujpécs
3	<i>Estei Ferdinánd főherceg</i>	Sárospatak
4	<i>Sándor nagyherceg (orosz trónörökös)</i>	Bécs
5	<i>Radetzky</i> (előtte Károly Albertszárd király)	Olaszország
6	<i>Württembergi király</i>	Brezany (Galícia)
7	<i>Reuss-Köstritz herceg</i>	Olaszország
8	<i>Szász-Koburg-Gotha herceg</i>	Zolkiew (Galícia)
9	<i>Miklós orosz cár</i>	Prasznitz (Morvaország)
10	<i>Frigyes Vilmos porosz király</i>	Tarnopol (Galícia)
11	<i>Széketly hadár</i>	Szepiszentgyörgy
12	<i>Nádor</i> (Palatinus)	Saaz (Csehország)

II. F E J E Z E T

»Multae insidiae sunt bonis.« (Cic.
pr. Sectio 48. 102.)

II.

Helyzetkép. Küzdelem az osztrák örökös tartományokban állomásozó huszárezredekért.

1848 tavaszának eseményei a 12 magyar huszárezredet ebben a szétszórtságában találták. Közülük csak négy (az 1., 2., 3. és 11.) tartózkodott Magyarországon, illetőleg Erdély területén. A többi nyolc az osztrák örökös tartományokban állomásozott. Ez a körülmény természetesen súlyos teherterelt jelentett az első független, magyar minisztérium számára. A megalakulását nyomon követő kisebb zavargások és a már április havában jelentkező délvidéki mozgalmak ellensúlyozására megbízható, fegyelmezett magyar katonaságra volt szüksége, mert az országban lévő idegen nemzetiségű csapatok erre nem bizonyultak alkalmasaknak. Ezek a javarészt cseh, osztrák és horvát nemzetiségű ezredek a pesti hadügyminisztérium rendeleteit semmibe vették, s nyíltan vagy titokban a magyar ügy ellenségeivel rokonszenveztek. A magyar kormány számára különösen létkérdéssé vált az idegen földön lévő magyar sor-katonaság megnyerése akkor, amikor Jellachich horvát bán 1848 őszén seregével a Dráván átkelve, fegyverrel tört a magyar szabadság élete ellen.

Az osztrák hadügyminisztérium, ha ellenállás után is, kezdetben engedelmeskedett azoknak a császári rendeleteknek, .ttelyek a magyar katonaságot a pesti kormány rendelkezésére bocsátották és több huszárezredet útnak indított Magyarországon felé. Később azonban, a bécsi udvari politika nyomásának engedve, megkötötte magát. Megtagadta a magyar ezredek hazájukba rendelését. Ezzel tetőpontjára hágott az a szívós

harc, melynek szereplői az egyik oldalon az osztrák hadügy-minisztérium, a másikon a magyar kormány, illetve ennek Bécsben tartózkodó megbízottja, Esterházy Pál herceg külügyminiszter voltak.

A magyar katonaságért folytatott küzdelem mérlegének nyelve ez év nyarának derekán Pest javára billent. Az az erkölcsi erő, melyet számára a független magyar felelős minisztérium alakításáról szóló 1848 évi III. t.-c. szentesítése és az adott királyi szó jelentett, fölényhez juttatta. Később azonban megváltoztak az erőviszonyok. A színtér benépesült. A harcot a színpalak mögül irányító kamarilla, a különböző nemzetiségekre, s főleg Jellachichra támaszkodva, erélyes és nyílt ellenállásba kezdett. A küzdelem célja is megváltozott. Ez év ősze felé már nem annyira a magyar katonaság, mint inkább a király személye került a mérkőzés előterébe. A bécsi udvar minden eszközt felhasznált, hogy V. Ferdinándot a magyar ügy ellen hangolja. Ezekben a komoly, sorsdöntő napokban a magyar nemzet is kinyújtotta kezét koronás királya felé. Megérezte a nagy játék tétjét és görcsösen igyekezett megkapaszkodni a királyi trónban. A császárváros reakciós erői azonban hatalmasabbnak bizonyultak. A király elfordult nemzetétől, s a magyar nép egyedül maradt. Ekkor maga vette kezébe sorsának irányítását és ezzel az eddigi politikai küzdelem átadta helyét a fegyverek szavának.

Azok a nyugtalan erők, melyek a párisi februári forradalom után jóformán egész Európán végigvágatva a magyar, fővárosba is eljutottak, a független magyar felelős minisztérium megalakulásával sem nyugodtak meg. Az 1848. évi III. törvénycikk felületes megszövegezése körül támadt izgalmak,¹ az olasz- és lengyelországi hírek s a radikális elemek által szított nyugtalan hangulat nyomán, 1848 tavaszán az ország területén egymásután lobbantak fel a forradalom tüzei. Pozsonyban, Vas-, Szatmár-, Békés-, Szolnok-megyékben, a Felvidéken s a szerblakta területeken elszigetelve vagy nagyobb hullámzásokkal megmozdultak a szenvedélyek. A megbízható és elegendő karhatalommal rendelkező központi hatalom még idejében rendet teremthetett volna. A magyar kormánynak azonban nem volt megfelelő fegyveres ereje. Az ország területén lévő sorkatonaságnak csaknem fele idegen nemzetiségű csapattestekből állott. Ezek a hevenyészett polgár- és nemzetőr-alakulatokkal karöltve pillanatok alatt vérbefojtották a tiszta magyar területek forrongásait, ellenben hasznavehetleneknek bizonyultak a nemzetiségek mozgolódásaival szemben. Különösen akkor, amikor ráeszméltek arra, hogy a végek tüzeit Magyarország ellen, a Bécsből szertenyülő titkos kezek élesztgetik. Nem annyira a magyar kormány erélytelenségének, mint inkább a megfelelő eszközök hiányának tulajdonítható, hogy a nemzetiségek mozgalma napról-napra szélesebb

hullámokat vetett, s őszre már majdnem minden oldalról körülfonta a magyarság testét.

Az idegen nemzetiségű tiszteknek a független Magyarország kormányrendszerével szemben táplált ellenszenvé abban a már említett »összmonarchikus« érzésvilágban gyökerezett, melyet hosszú szolgálaluk alatt a békebeli helyőrségek zárt levegőjében szívtak magukba. Ez a minden idegszálában a nagy és *egységes* hadsereg eszméjéért lelkesülő tisztikar megdöbbenve figyelt fel a magyar hadügyminisztérium megalakulásával a hadsereg egységei fenyegető veszélyre. Mi lesz akkor — révült fel benne a gondolat ha komoly erőpróbára kerül a sor? A kettészakadt hadsereg aligha lesz képes vállalva a közös célokért küzdeni. Ez a kettősség nem fogja biztosítani a békebeli kiképzés egyöntetűségét és háborús időben a fegyvernemek közötti összműködést. Csak egyet fog eredményezni: a monarchia hatalmának és tekintélyének teljes leomlását.²

Érthető, hogy a császári érzelmű tisztek ilyen körülmények között önmagukban bizalmatlansággal tekintettek a máról-holnapra jóformán a semmiből keletkezett új hatalmi intézményre. Ellenszenvük azonban elsősorban a magyar nemzeti érzésű bajtársaik felfogásával ütközött össze. Ezzel megindult az a bomlási folyamat, mely a Magyarországon elhelyezett cs. kir. hadsereg darabokra szakadását eredményezte. Egyik része a magyar szabadságharc felbukkanó seregéhez csatlakozott, a másik a délvidéki felkelőkhöz sodródott és ezzel együtt a bécsi udvari politikához pártolt.

A magyarországi huszárezredek tisztikara között már az 1848 március 13-i bécsi forradalom napjaiban egy Windischgrätzhez intézett kérvényt köröztek, melyben többen arra kérték a herceget, hogy a forradalom letörésére vezessék őket Bécs falai alá. A Ferdinánd főherceg nevét viselő 3. huszárezred egyik Miskolcon állomásozó osztályánál Ripp alezredes igyekezett a kéréshez a tisztek hozzájárulását megnyerni. Ferenczy százados néhány bajtársával együtt megtagadta az aláírást. Kolowrat gróf, az ezred parancsnoka erre az ezredtörzs székhelyére, Sárospatakra rendelte az osztály tisztikarát. A tisztek az ezredes elnöklete alatt az étkezde helyiségében gyűltek össze. Ez alkalommal Szilvay hadapród — valószínűleg Kolowrat utasítására — a Wiener Zeitungnak a bécsi rombolásokról szóló cikkéi olvasta fel. Utána azt a bizalmas rendeletet hirdették ki, amely az osztrák hadsereg katonáit arra figyelmeztette, hogy azok, akik 300 évig egymás mellett küzdöttek, soha egymásra fegyvert ne fogjanak. A gyűlést Kolowrat a következő fenyegető tartalmú szavakkal zárta be: »El sem tudom képzelni, hogy akad olyan becestelen ember a hadseregben, aki másként gondolkozik. És ha akad, akkor én azt nyíltan gazembernek bélyegzem és kijelentem, hogy magam

leszek az első, aki fegyvert fogok rá. Az ezredes baljóslatú kijelentései a lisztek egyrésze hangos megjegyzések kíséretében helyeselte, a másik hallgatott. Utána az ezred magyarérmű lisztjei a város egyik fogadóházában gyűltek össze, s zárt ajtók mögött megfogadták, hogyha az ezredet külföldre vezényelnék, a végrehajtást mindenáron megakadályozzák.³

Ilyen és ehhez hasonló előzmények után egész természetesen, hogy a magyar minisztérium megalakulása után az ország belsejében kirobbantak az ellentétek. Olajat öntött a tűzre az a lázas sietség, mellyel egyes túlbuzgó vidéki hatóságok és magánosok a kormányrendeleteket megelőzve siettek a közös jelvényeket, címereket megsemmisíteni. A városok tulajdonát képező kincstári épületekről a kétfejű sas eltűnt. A katonai őrbódekal sebtiben nemzeti színűekre festették át. A házak erkélyeire magyar zászlók kerültek. Az izgékony tömegeknek ily külsőségekben megnyilvánuló lelki kielégülései a legérzékenyebb pontokon sebeztek meg a hagyománytisztelőben felnőtt öreg osztrák katonákat. Az oly kicsinységnek látszó jelképes tény, mint a pesti valló törvényszék kétfejű-sasos címerrel ellátott pecsétjeinek elkobzása, talán mindennél jobban segített meggyűlösteni a dinasztikus érmű császári tisztek ellenszenvét. A válasz nem is kévelt soká. A pesti nemzetőrök március 28-án, a főváros alatt a Dunán, egy szállítóhajón 31 mázsa lőport foglaltak le, amelyet a budai főhadparancsnok, Lederer báró irányított a horvátok részére,⁴ Ugyanez az osztrák tábornok május 8-án megakadályozta, hogy a fegyvertárat a magyar minisztérium bizottsága felülvizsgálja,⁵ néhány nap múlva pedig, 10-én, a főváros ifjúságának személye ellen rendezett tüntetését egyszerűen vérbefojtotta.

A Vérmezőn június 1-én lezajlott katonai ünnepség közben a Ceccopieri gyalogezred olasz legénysége — valószínűleg osztrák tisztjei felbujtására — vonakodott esküt tenni a magyar alkotmányra.⁶

Pünkösöd vasárnapjának ünnepi hangulatát véres esemény zavarta meg. A Károly-laktanyában elszállásolt olaszok és a nemzetőrök fegyverrel támadtak egymásra. A fellázadt olasz katonaságot június 12-én a magyar kormány lefegyverezte és Komáromba szállíttatta.

A már előzőleg elvezényelt másik olasz ezred helyébe a fővárosba került délszláv ezred katonái ellepték Pest utcáit s Jellachichot éltetve, gúnydalokat énekeltek a magyarokról. Kedvenc tartózkodási helyük a váci-utcai »Fiaszó« vendéglő volt, ahol a magyar nemzetőrökkel nem egyszer véres verekedést rögtönöztek.

Ezekkel a belföldi tünetekkel szerves rokonságot Larlott a. Délvidéken álló seregcsoportok osztrák vezetőinek tesék-lássék hadviselési módja. Északmagyarországról a délszlávok ellen rendeli 3. számú Ferdinánd huszárezred parancs-

noka, a cseh Kolowrat gróf már május 23-án bizalmas levélben értesítette Latour osztrák hadügyminisztert, hogy a magyar kormány a csapatoktól az eddigi eskü szövegétől eltérő eskü letételét követeli. Mivel ennek célja csak az lehet, hogy a magyar katonaságot az összhadseregtől elszakítsa, magatartására vonatkozólag utasítást kért.⁷ Érdekesebb annak a másik titkos jellegű levélnek a tartalma, melyet augusztus 28-án a verbászi táborból küldött Bécsbe. Ebben Kolowrat arra vállalkozott, hogy bármely pillanatban kész 3000 fő gyalogságból és 1000 fő lovasságból álló csoportját Horvátországon és Szlavónián át Stájerországba vezetni, csak jeladásra vár. »Tudom jól — írta a továbbiakban — hogy Excellenciád levelemre nem válaszolhat, mert összes leveleimet felbontják, ezért, ha javaslatomat elfogadja, a hozzám küldendő üres névjegyét csak kézjegyével lássa el; ez a jeladás elegendő lesz számomra.«⁸

Ez azonban az éremnek csak az egyik oldala volt. A pesti forradalmi eleinek által állandó izgalomban tartott kispolgári főmegek sorozatos tevékenységgel igyekeztek a hadsereg fegyelmét aláásni. Április 12-én egy Bezerédy nevű fiatalember lázító- tartalmú nyomtatványokat osztogatott az egyik olasz ezred legénysége közt. Nyilvános helyeken bujtogatók vegyültek az idegen nemzetiségű ezredek altisztei s katonái közé és forradalmi tartalmú szónoklatokkal tisztjeik ellen izgatták őket. A hadsereg osztrák tisztikara a radikális sajtó támadásainak középpontjába került. Az utcákon mutatkozó császári tiszteket gyakran szidalmazó gúnyos megjegyzések kísérték.⁹ A pesti helyőrség idegen nemzetiségű tisztikara 1848 május 28-án a hadsereghez intézett nyílt levélben panasolta fel a pesti közönség s a magyar sajtó részéről őt ért súlyos sérelmeket. E levélnek a magyarságra vonatkozó bántó kitételeit Sebő, Császárhuszár-főhadnagy utasította vissza a pesti újságokhoz június 8-án intézett, ugyancsak nyílt válaszában.¹⁰

A forradalmakat kísérő jelenségek ilyen zűrzavaros hazmazállapotában a magyar kormány mindenekelőtt arra törekedett, hogy a belföldön tartózkodó idegen katonaság helyébe megbízható magyar sorkatonaság kerüljön. Ez különben a nemzetnek régi kívánsága volt. A márciusi 12 pontba is belekerült. A közvélemény is sürgette. Pestvármegye, március 21-i ülésén a magyar katonaság hazahozatalát követelte.¹¹ Április 9-én a Nemzeti Múzeum előtt megtartott népgyűlésen Benczúr Miklós, Nyíregyháza követe éles szavakkal vetette szemére a kormánynak, hogy a külföldi magyar katonaság hazaszállítása érdekében még mit sem tett.¹² Másnap, Pest város választmányi ülésén Nyáry Pál ismételte meg a nemzet véréből való sor-ezredek hazahozatalának szükségességét.¹³ A vidéki törvényhatóságok is megmozdultak. Többek között Borsodvármegye március 23-i közgyűlése határozatban kívánta, hogy »az ál-

landó sorkatonaság esküdjék meg az alkotmányra, az idegen, katonaság pedig az országgyűlés beleegyezése nélkül ne ho-zassék be«. ¹⁴

Csakhogy a dolog nem volt egyszerű. Az 1848. évi III. törvénycikk elvben kimondta a hadsereg különválását, de a részletekre vonatkozólag nem intézkedett. Ennek következtében csakhamar törvénytörlő királyi rendeletek kiadása vált szükségessé. A törvény lényegéből az következett, hogy a kül-földi magyar katonaság visszatéréséig az ország területén lévő katonai parancsnokságok és szervek a magyar hadügyminisz-terium rendelkezése alá kerültek. A magyarországi főhadpa-rancsnokok azonban a magyar kormány megalakulását követő időben erre vonatkozólag utasítást nem kaptak. Ebből száрма-zott az a különös helyzet, hogy egyéni belátásuk szerint mér-legelték a magyar hadügyminiszter hozzájuk intézett rende-leteit. Csak akkor engedelmeskedtek, ha a parancs egyébként is szájukíze szerint volt. Az is nehézséget jelentett, hogy V. Ferdinánd a márciusi törvények szentesítése alkalmával a had-sereg külföldön való alkalmazásának jogát, a hadiérdekekre való: tekintettel — személye körüli minisztere ellenjegyzése mellett — magának tartotta fenn. ¹⁵ A magyar hadügyminisz-teriumnak tehát a magyar katonaság hazahozatalához külön királyi rendelet kieszközlésére volt szüksége.

A pesti kormány látva a katonai hatóságok ellenállását, április 16-án a magyarországi főhadparancsnokságokhoz ren-deletet intézett, amelyben figyelmeztette őket arra, hogy az 1848. márciusi törvénycikkek értelmében Magyarországon és kapcsolt részeiben a végrehajtó hatalom, s általában minden rendelkezés kizárólag a magyar minisztérium hatáskörébe esik. A törvény értelmében tehát valamennyien a magyar kor-mány alá tartoznak, amely engedetlenségüket ezentúl szigo-rúan fogja megtorolni. ¹⁶ E kormányrendeletnek azonban nem lett meg az óhajtott hatása. A magyarországi főhadparancs-nokok továbbra is Bécsből vártak utasítást. Batthyány ekkor közvetlenül a királyhoz fordult. Közbenjárásának eredménye-ként jelentek meg azután a május 7-i legfelsőbb kéziratok. A ma-gyarországi parancsnokló tábornokokhoz, a nádorhoz, az oszt-rák hadügyminisztériumhoz intézett királyi rendeletek az összes magyarországi főhadparancsnokságokat *közvetlen a magyar hadügyminiszter hatásköre alá helyezték*, az osztrák hadügyminiszttert pedig felszólították, hogy a Magyarországon kívül állomásozó magyar csapattek sorsát illetőleg közvet-lenül a magyar kormánnyal lépjen érintkezésbe. ¹⁷

A magyar minisztérium egyrészt a közvélemény óhajának megfelelően, másrészt saját jól felfogott érdekében is, a kül-földi magyar katonaság hazahozatalának kérdését állandóan napirenden tartotta. Egyedül az olaszországi magyar csapatok hazatérésének ügyét nem szorgalmazta. Jól tudta, hogy ezzel

maga dobna oda a kesztyűt a hadiérdekeket szem előtt tartó osztrák hadvezetőségnek. Ez hálátlan és dinasztiaellenes tett is lett volna részéről. Mindentől eltekintve, ily lépéssel könnyen maga ellen szabadíthatta volna az ugyanott küzdő délszlávokat is. Ezek a józan megfontolások arra bírták, hogy az olasz ügy iránt táplált rokonszenve s a közvélemény sokszor élehangú óhaja ellenére is, ezt a kényes kérdést ne feszegetse. Annál inkább rávetette magát azonban a többi osztrák örökös tartományokban lévő magyar ezredekre. A kezdés Batthyány gróftól indult ki. A miniszterelnök a felvidéki zavargásokra hivatkozva, Esterházy Pál herceg útján már április elején lépéseket tett a királynál, Galíciából »egy, vagy pár magyarjku ezredeknek Magyarországra történő bevonulása végett«. Kérése Bécsben hűvös fogadtatásra talált. Annak ellenére, hogy a tevékeny és elsőrangú diplomata tehetséggel megáldott Esterházy az udvar legbefolyásosabb tagjánál kopogtatott be. A magyar kormány kérésével április 12-én Ferenc Károly főherceget kereste fel. Itt azonban zárt ajtókra talált. A főherceg nem fogadta a magyar érdekeket képviselő külügyminiszter, mire Esterházy írásban terjesztette elő kormánya kérését. Mint jelentésében említi: »Ő Fenségenek azonban nem udvarolhatván, a másolatba ide rekesztett sorokat voltam bátor hozzá intézni.« Az eredmény olyan volt, mint a fogadtatás. Bár a kérés kedvező elintézése érdekében maga a nádor is közbelépett, a bécsi hadügyminisztérium — a Galíciában uralkodó zavaros állapotokra hivatkozva — csak 1 lovasszázadnak Magyarországra történő irányítását engedte meg.¹⁸

A magyar kormány nem nyugodott bele jogos kérésének ilyen elutasítással egyenlő értékű teljesítésébe. Annál kevésbbé, mert sejtette, hogy a bécsi udvar eljárása mögött homályos politikai célok húzódnak meg. Hisz ekkor még több német lovasezred tartózkodott Magyarországon és ezek közül bármelyiket ellenértékül Galíciába lehetett irányítani. Batthyány ezért április 20-án megismételte kérését.¹⁹ Majd a választ be sem várva, a kormány néhány nap múlva, április 24-én, tanácskozásra ült össze. A minisztertanácsra a Délvidékről és Erdélyből érkezett aggasztó tudósítások, de főként a Magyarországtól való elszakadást kikiáltó április 20-i újvidéki szerb gyűlés szolgáltatott okot. A magyar kormány a tanácsülés határozatát írásba foglalva megküldte az osztrák hadügyminisztériumnak. Az átírat a magyar nemzet jogos és igazságos, kívánságának tudatában erélyes hangon kérte a magyar ezredek hazarendelését: »És ha a minisztériumnak ezen követelése — így végződik az átírat — jelenleg is elutasítálnék s a közbátorság fenntartására szükséges katonaság behozatala tovább is gátoltnék, a minisztérium oly lépések megtételét látja elkerülhetetlennek, minőkre felelőségének érzete kénytelenül.«

Esterházy herceg ez alkalommal — okulva a múlton —

nagyobb óvatossággal járt el. A magyar kormány átiratának egyik példányát az osztrák hadügyminisztériumhoz juttatta el, a másikat pedig közvetlenül a király elé terjesztette. V. Ferdinánd minden vonakodás nélkül teljesítette a kérést. Az osztrák hadügyminisztert arra utasította, hogy egy tetszése szerint kiválasztott gyalogezreden kívül, a Miklós- és Nádor huszárezredek indíttassa Magyarországra.²⁰

Az utasítás elment, végrehajtása ellenben késett, bár a budai főhadparancsnokság az ezredek elhelyezésére vonatkozólag május végén értesítést is kapott a bécsi minisztériumtól.²¹ A bécsi udvartól felizgatott szerbekkel, és horvátokkal szemben erélyes fegyveres ellenállásra készülődő magyar kormány időközben, május 16-án, megsürgette Esterháznál az ügyet: »... miszerint a már megígért három magyar ezrednek Magyarországra gyors léptekkel (Eil-Marsch) bejövetelét siettetni méltóztassék.«²² Ékkor még valószínűleg mitsem tudott az előző napon Bécsben kitört forradalomról s arról, hogy a király Schönbrunn elhagyva, Innsbruckba menekült. A pesti minisztériumot a számítását keresztező, nemvárt fordulat kellemetlenül érintette. Május 19-én azt az utasítást küldte Esterháznak, hogy mint a király személye körüli miniszter »tüstént induljon Ófelségéhez, s bárhol leg^en₃ mellette tartózkodjék; tolmácsolja a magyar nemzet ragaszkodását és kérje, hogy Ófelsége családjával egyetemben hű magyarjai közé Magyarországra jöjjön.«²³

Esterházy herceg a kapott utasítás értelmében követte V. Ferdinándot. Május 25-én ért Innsbruckba és másnap délután megjelent a király előtt, aki megindulva köszönte meg hű magyarjai ragaszkodását: »Ő Felsége kegyelmesen s a legbensőbb köszönettel fogadja ezen egy szabad, nagylelkű s a hűség esküjétől áthatott nemzethez illő nyilatkozatot, forrón óhajtván azon pillanatot, mely hű magyarjai közé vezetendheti, de meghatározását a jelen körülmények meg nem engedik.«²⁴

A király és a magyar nemzet közötti barátság legmelegebb napjai ezek. Az erdélyi kormányzásának és katonai hadparancsnokságának a magyar minisztérium alá rendelése, Jellachich megdorgálása, az István nádortól vezetett küldöttség szívélyes fogadtatása, mind látható megnyilvánulásai az uralkodói jóindulatnak. Ezekben a napokban a magyar kormánynak tényleg minden reménye meglehetett arra, hogy királya segítségével leküzdje az eléje tornyosuló nehézségeket. Az alkotmányos élethez jutott nemzetet ebben a való tényekkel számoló politikájában minden dinasztiaellenes hang vagy megmozdulás kellemetlenül érintette. Cseppet sem volt ínyére a május 15-i bécsi forradalom. S amikor másfél hét múlva annak kiújulásáról kapott hírt, egyszeriben előntötte a harag. A kormány szócsöve, a Pesti Hírlap kemény cikkben rontott a poli-

tikailag éretlen bécsi népnek. Keserű szavakkal leckéztette meg azért, mert a magyar királyt előzőleg menekülésre kényszerítette: »...Mi óhajtottuk Bécs szövetségét, mert természetes szövetségünknek, a németységnek Bécs a keleti központja. Mindezt Bécs lehetlenné teszi számunkra, mert vakságában öngyilkossá válik, s éretlenségével bennünket is veszélybe hoz. Jó királyunkat kényszeríti, hogy kiköltözzék falai közül, hol nyugtot nem talál többé, s rést nyit Prága ármányainak a császár személye körül... « A magyar kormányt főleg az töltötte el rémülettel, hogy a menekülő király után az ármánykodó cseh nép is kinyújthatja kezét: »A császár Prágában, olvassuk az újság cikk következő fejezetében — e hír végső kétségbeesésre kényszerítene a magyart; számunkra nem lecnedne azonnal más választás, mint élet és halál. E szóban: prágai udvar, történetünk legkomorabb emlékei támadnak fel a múltból, sőt a jelenben is Zágráb, Karlovicz, Balázsfalváért Prágának vagyunk adósai... «²⁵

A magyar Délvidék földje ezalatt mind forróbb lett. A szerb felkelők táborában a balkáni népek sajtáságos harci zaja napról-napra fokozódott. A magyar nemzet testén is végigremegett a háborús készülődés izomfeszítő áramlása. Az ország különböző részéről serezek, nemzetőr csapatok, felkelők vonultak a végek felé. Közben május 31-én a Kárpátok egyik átjáróján, Galícia felől feltűnt az első tollbokrétacsákós, tarsolyos, kékmentés lovas csapat: Lenkey hazatéri huszárszázada.

Az a kétségbeesett küzdelem, melyet a pesti kormány a külföldi magyar ezredekért immár második hónapja vívott a bécsi udvarral, ezideig sovány eredményt hozott. Június második hetében még csak a Vilmos-huszárok két osztálya jutott haza Magyarországra: az a négy század, melyet a bécsi udvar még április elején engedélyezett. Június 12-én panaszoshangú sürgetőivel érkezett a magyar kormánytól Esterházy kezéhez: »Panaszolja meg Hercegséged Őfelségének, hogy rendeleteinek sikerét az ausztriai minisztérium milly botrányos hanyagul teljesíti. A Wasa-gyalog, a Nádor és Miklós huszárezredek már hetek óta méltóztatott Őfelsége hazánkba parancsolni. Minden sürgetéseink dacára mai napig sincsenek itt. — Hazánk délkeleti részén pedig a szerbek nyílt lázadásban vannak és a mi seregeink, mellyek nincsenek ellenség előtt még királyunk parancsára sem eresztenek haza.²⁶

Annak az udvari politikának, mely a külföldi magyar katonaságra vonatkozó császári rendeleteket késedelmes intézkedésekkel igyekezett ellensúlyozni, kapóra jöhetett a június 12-én Prágában kitört forradalom. A bécsi hadügyminisztérium a már előzőleg Magyarországra rendelt huszárezredek közül az egyiket, a Csehországban állomásozó 12. számú Nádor huszárezredet gyorsan a cseh fővárosba irányította, a másikat

pedig, a Morvaországban lévő 9. számú Miklós huszárezredet egyelőre visszatartotta. Ezzel egy időben értesítette a magyar kormányt, hogy a megváltozott viszonyokra való tekintettel a Bécsben és Grácban elhelyezett Sándor huszárezredet bocsátja a magyar minisztérium rendelkezésére.²⁷

A magyar közvélemény azonban időközben mind idege-sebb lett. A sajtóban elkeseredett hangú támadócikkek jelentek meg az osztrákok ellen. »A magyar katonát, akit csak lehet haza kell hozni — írta az egyik lap mert más országokai sem tart meg, hazáját is elveszti, ha más házát oltja, mikor már a magáé is ég.«²⁸

Július 3-án a nyilvánosság elé pattant az a lény, hogy a bécsi kormány Jellachich serege részére 150.000 forintot küldött.²⁹ Kossuth egyik képviselőházi beszédében fojtott dühvel emelte fel fenyegető öklét a magyar kormány erejét guzsbakölkő titokzatos lajtántúli hatalom ellen: »...mely 300 éven át a közös hadsereget kezében tartá s ezen 300 éves kapcsolatnál fogva olyan szálakat tart még most is kezében imittamoll, melyeknek csak nyomára is jönni időbe fog kerülni.. «³⁰

A magyar nemzet tudatában mind világosabban rajzolódott ki a Bécsből szétágazó titkos vezetékek szövevényes hálózatának képe. Ösztönszerűen megérezte, hogy az acélpántok egyetlen gombnyomásra, bármely pillanatban teste köré csavarodhatnak. Tudta azt is, hogy az idős és beteges Y. Ferdinándból hiányzik az a férfias elszánt erő, mely a hosszantartó barátság megnyugtató biztosítéka. Ezért, míg segítséget kérő kezét a Németbirodalom felé nyújtotta, másrészt kemény elhatározással folytatta hadikészülődéseit.

Mészáros, a magyar hadügyminiszter, május 23-án érkezett Pestre. Hivatalba lépése után maga is meggyőződhetett az ország területén lévő cs. kir. ezredek megbízhatatlanságáról. Az a gondolat is bántotta, hogy a Lenkey vezetése alatt május végén hazájukba szökött huszárok példája a többi magyar ezredekre is átragadhat. Jól tudta, hogy ebben az esetben a fiatal magyar hadsereg Bécs részéről nemigen számíthat elnézésre. Ezért július 8-án azt javasolta, hogy a két külügyminisztérium számszerűit! arányban, kölcsönösen cserélje ki az ezredek. Az osztrák hadügyminisztérium minden hozzá érkezeit idegen csapattestért cserébe egy magyart adjon. Mészáros ezzel a javaslattal igyekezett a hosszadalmas, bürokratikus elintézés idejét megrövidíteni.³¹ Az osztrák minisztérium elfogadta az ajánlatot. Csakhogy saját céljának megfelelően csavart rajla egyel. Kijelentette, hogy a cserébe átengedett magyar ezredek csak akkor fogja útbaindítani, ha a helyükbe kijelöltek már osztrák területre lépnek. A Sándor huszárezredhez, amely az előzőleg kapott parancs értelmében már menetkészen állott a bécsi és gráci laktanyákban, nyomban utasítást intézeti, hogy mindaddig ne induljon el Magyar-

ország felé, amíg a Nagyváradon lévő 6. számú Gróf Wrba Könyű lovasezred a császárvárosba nem érkezik.³²

Mészáros ezzel az elhibázott húzással ellenkezőjét érte el annak, amit akart. A Sándor-huszárokat — ha közvetve is — ő maga tartotta vissza Ausztriában. Emellett egy újabb fenyegető lehetőség ejtette gondolkodóba. Erre az eshetőségre a Béccsel szemben különben is bizalmatlan Kossuth hívta fel figyelmét, t. i. arra, hogy az osztrák hadügyminisztérium ilyen módon könnyen kijátszhatja az egyezséget. A Wrba ezredet elfogadja, de a Sándor huszárezredet is megtartja. Kossuth ezért azt javasolta a magyar hadügyminiszternek, hogy Latour kikerülésével, közvetlenül Esterházy útján utasítsa sürgős elindulásra a Sándor huszárezredet, a Wrba ezrednek pedig kösse lelkére, hogy mindaddig nem teheti lábát osztrák földre, míg a huszárok a magyar határhoz nem érnek.³³

A magyar huszárezredekért folytatott végnélkülinek látászó, kilátástalan küzdelemben július derekán enyhülés állott be. A bécsi hadügyminisztérium, valószínűleg ismételt királyi utasításra, egyszerre engedékenyebbnek mutatkozott. Először a prágai forradalom hírére Morvaországban visszatartott 9. számú Miklós huszárezredet,³⁴ utána pedig Galíciából a Lenkey századával megfogyatkozott 6. számú Wurtemberg huszárezredet³⁵ rendelte Magyarországra. Mindkét ezred július utolsó napjaiban ért Magyarország földjére, ahol a hadügyminisztérium, rendelkezése alá került. Követte ezeket a Grácban visszamaradt ezredesi osztály kivételével, augusztus közepétáján a Sándor huszárezred három osztálya.

Augusztus utolsó napjaiban tehát, a két olaszországi ezreden (5. és 7.) kívül, az osztrák örökös tartományokban a következő huszáralakulatok maradtak vissza: a 1. számú Sándor huszárezred egy osztálya Grácban, a 12. számú Nádor huszárezred Prága környékén, a 8. számú Kóburg huszárezred a galíciai Zolkiew és a 10. számú Vilmos huszárezred két osztálya³⁶ Tarnopol vidékén.

A magyar huszárezredekéri meglehetősen egyenlőtlen fegyverekkel folytatott küzdelemben 1848 augusztusa jelentelte a fordulópontot. A bécsi forrongás elsimulása után az uralkodó 12-én visszaérkezett a császárvárosba, s átvette a kormányzást. Ez a tény új irányt adott az eseményeknek. Az amúgyis könnyen befolyásolható király a »Burg« falai között az udvar közvetlen közelébe jutott; annak a hatalmi politikának a középpontjába, amehmek vonala az olaszországi győzelmek után most már határozott irányban haladt. A cél egy volt: a régi »összmonarchia« helyreállítása, mégpedig — ha arra szükség van — a fegyverek erejével. Ferdinándnak a császárvárosba visszatérését is ez a politika egyengette. A »császár innsbrucki tartózkodása — olvassuk az egykorú osztrák hivatalos lapban — a magyarok számára termett gyümölcsöket.³⁷

A jelentős fordulat azonban nem következett be márióholnapra. Az uralkodónak a magyar nemzettel szemben táplált rokonszenve s adott szavához való hűsége nem olvadt szét pillanatok alatt a bécsi kamarilla szenvedélyektől fűtött levegőjében. Erre mutat az a tény, hogy a király augusztus 20-án, tehát a Bécsbe érkezésétől számított nyolcadik napon erélyes kézzel igyekezett megoldani a hadsereg kettéválasztásának jóformán a márciusi törvények szentesítése idejétől vajudó ügyét. E napon kelt legfelsőbb kéziratral elrendelte — az olaszországi csapattesteken kívül — az örökös tartományokban lévő összes magyar ezredek felváltását.

A királyi kézirat a következőkép szólt:³⁸

»Királyi Rendelet

A Magyar — hadügy — ministeremhez.

Legmagasabb királyi személyem melletti Minister előterjesztésére ezennel rendelem, hogy Magyar hadügyministerem egyetértve ausztriai hadügyministeremmel, a magyar országban tanyázó, nem a magyar koronához tartozó ezredek a többi örökös tartományaimban elhelyezett magyar ezredekkel váltassa fel, egyedüli kivételével azon ezredeknek, mellyek jelenleg még Olaszországban az ellenség előtt állanak.

Kelt, birodalmi fővárosunkban Bécsben, Ausztriában.

Augusztus hó 20-ik napján 1848.

Ferdinánd

Esterházy Pál.«

A királyi akarat azonban ismét megfeneklett. A csapatok kicserélésére vonatkozó augusztus 20-i rendeletre ugyanis semmi sem történt. Iratváltások, megállapodások, magyarázkodások, az okok másra háritása továbbra is felszínen tartották a magyar katonaság immár négy hónapja húzódó problémáját, de kézzelfogható eredmény nélkül. Augusztus 20-ától felsőbb engedéllyel, csak egyetlenegy magyar lovas kötelék, a 4. számú Sándor huszárezred Grácban visszamaradt ezredesi osztálya lépte át a magyar határt. Ez is csak azért, mert ezrede már előzőleg Magyarországra került.

Az uralkodó határozott közbelépése csak azt eredményezte, hogy a bécsi udvar változtatott taktikáján. Belátta, hogy mindaddig nem ér célt, míg a királyt a magyar nemzettől el nem idegeníti. A küzdelem előterébe ettől az időtől kezdve a király személye került. A harc ezért a nagy tétért a magyar nép számára az első pillanattól fogva kilátástalannak mutatkozott. A könnyen befolyásolható uralkodó egészen környezetének hatalmi körébe került. A kamarilla tagjai jóformán teljesen elzárták a külvilágtól. A magyar nemzet panaszai nem jutottak el a Burg« falai közé. A király és a magyar nép elszakadtak egymástól. Az eredmény csakhamar megmutatkozott. Augusztus 31-én már megjelent a monarchia egységét hangsúlyozó királyi leirat, melyből következtetni lehetett a jövőre. A magyar

küldöttségek hiába keresik fel a császárvárost. Nem tudják ellensúlyozni az udvari kezek munkáját. Az események gyorsan követik egymást. Jellachichnak a báni méltóságba való visszahelyezése, a horvát betörés, a szeptember 15. és 22-i korholó királyi leiratok, Lamberg gróf tragikus küldetése, az országgyűlés elnapolása, végül az október 3-i rendelettel Jellachichnak Magyarország teljhatalmú kormánybiztosává történt kinevezése, valamennyien a nagy cél felé törő udvari politika kézzelfogható eredményei.

Bár az egyik oldalon az események útját már kijelölték, a magyar kormány a küzdelmet nem adta fel. Amíg reménye tartott, tovább kérte, követelte a magyar katonaság rend elkezésére bocsátását.

Az ezredek kölcsönös kicseréléséi elrendelő királyi kézirat megjelenése után a két hadügyminisztérium között megállapodás jött létre. A bécsi minisztérium ennek értelmében arra kötelezte magát, hogy a Magyarországon lévő négy lovasezred⁴⁰ ellenében a Csehországban lévő Nádor- és a Galiciában állomásozó Kóburg- és Vilmos huszárezredek a magyar kormány rendelkezésére bocsátja. Abban is megegyeztek, hogy az országuk területén lévő csapatokat — számukra menetirányt kijelölve — nyomban útnak indítják. A magyar kormány tehetlenségére jellemző, hogy a Magyarországon lévő idegen lovasezredek még ennek az utasításának sem engedelmessé váltak. Vagy Jellachich seregéhez csatlakoztak, vagy pedig a nemzeti-ségeket a magyar kormány ellen bujtogatva, önkényesen választott utakon vonultak ki az országból.⁴¹ Ez a körülmény a kötött egyezményt betűszerint értelmező bécsi minisztériumnak alkalmat adott viszont arra, hogy a huszárezredeket egyszerűen visszatartsa. Hiába volt minden sürgetés, kérés vagy fenyegetőzés. Az osztrák minisztérium hol a megállapodásnak magyar részről történt megszegésére, hol a hadparancsnokságok engedetlenségére hivatkozott. A magyar katonaság ügye ezzel olyan útvesztőbe került, amelyből nem tudott kievickélni.

A pesti hadügyminisztérium Jellachich előnyomulásának hatása alatt, és különben is megunva a Béccsel folytatott kilátástalan harcot, szeptember végén közvetlenül a galíciai főhadparancsnokhoz fordult. Átiratban követelte a magyar ezredek hazabocsátását. Jellemző, hogy a Lembergben székelő főhadparancsnok, Hammerstein altábornagy a követeléssel szemben tanácstalanul állott. Nem tudta, mit tegyen. Valószínűleg azért, mert tudomása volt a magyar ezredek kicserélését elrendelő legfelsőbb kéziratról. Mivel azonban a végrehajtásra utasítást nem kapott, október 11-én a bécsi hadügyminisztériumtól magatartására vonatkozólag döntési kért.⁴² A császárvárostól késhetett a válasz, mert Hammerslein sem felelt a pesti minisztérium megkeresésére.

Mészáros ekkor közvetlenül a Kóburg huszárezred pa-

rancsnokához intézett utasítást. Az augusztus 20-i királyi rendeletre hivatkozva felszólította, hogy az ezredet tüstént vezesse Magyarországra. Mikor intézkedésére választ nem kapott, az ezred parancsnokát, Barco ezredest igazoló jelentéstételre szólította fel. Az ezredes magafogalmazott, törtmagyarságú előterjesztésben mentegetőzött: »...Erre az ezredbéli parancsnok állásán jelent, hogy se f. év aug. 20-dik alatt, se pedig más időben a magas lengyel hadi kormánytól egy parancs hozzá került —, az ezredet indulóba Magyarországra lenni, és következőleg egy nem kapott parancs, be sem teljesíthető. Az alulírt ezredbéli parancsnok 35 évig háború és békekés idejében szolgál, ennél fogva kötelességeit mini katona tökéletesen tudja — egy a legszigorúbb engedelmség által magát kitűnő huszárezredet kormányoz — továbbá mindenkor és minden rangjában iparkodott a legnagyobb engedelmség által kitűnni, hogy őtet se a múltban sem pedig jelenleg az engedetlenség szemrehányása el nem érhet...«⁴³

Nemsokára a honvédelmi bizottmány vette kezébe a magyar katonaság hazahozatalának ügyét. Elnöke, Kossuth gyökereiből eszközökhöz folyamodott. Első dolga volt, hogy a magyar hadügyminiszterhez átiratot intézett, amelyben Barco József báró ezredesnek és a rangban utána következő két Kóburg-huszár törzstisztnak, Settele József alezredesnek és Jablonovvski Móric őrnagynak azonnali nyugdíjazását és az ezredtől való elbocsátását követelte.⁴⁴ Majd közvetlenül az ezred századaival fordult. A nyílt rendelet, melynek kézbesítésével a honvédelmi bizottmány a huszárezred egyik Magyarországon tartózkodó tisztjét, Astleithner hadnagyot bízta meg, felszólította a Kóburg huszárezred századparancsnokait, hogy minden részletesebb parancs bevárása nélkül vezessék alosztályukat Magyarországra:

»... a haza jelen vészes perceiben — szólta a felhívás — midőn az a rabló csoportok által minden oldalról megtámadtatik és a nemzet kiirtására a legalacsonyabb eszközök is felhasználnak, megkerestetnek a vitéz Coburg ezred minden századosai, miként be sem várva az ezredesnek parancsát, ki-ki századával a hon megmentésére az országba siessen. Az esetben, ha az illető százados századának élére állani, s azt honunk felé vezetni vonakodnék, vegye át a század parancsnokságát a században legidősebb, vagy olly liszt, ki megérezvén a haza veszélyei, a kormány határozatának foganatosítását magára vállalni, magát elég képesnek és lelkesnek hiszi... «⁴⁵

Astleithner kiküldetése természetesen bizalmas természetű volt. A honvédelmi bizottmány ezzel egyidejűleg — talán éppen azért, hogy a figyelmet Astleithner küldetéséről elterelje — hivatalosan is fellépett. A budai főhadparancsnokságot arra utasította, hogy a magyar ezredek hazajuttatása érdekében Galícia parancsnokló tábornokához, Hammerstein altábor-

nagyhoz hivatalos átíratot intézzen. Az átírat kézbesítésével megbízott futár egyszersemind a magyar katonákhoz intézett felhívás több nyomtatott példányát is magával vitte azzal a feladattal, hogy azokat a Lengyelországban lévő huszárezredekhez eljuttassa. Az utóbbi cél azonban nem sikerült. Az osztrák hatóságok résen voltak. A Hammersteinhez igyekvő futárt a határnál feltartóztatták és innen felügyelet mellett kísérték Lembergig. A nyomtatványok így Hammerslein kezei közé kerültek.⁴⁶

Az országgyűlés feloszlását s Jellachichnak Magyarország teljhatalmú kormánybiztosává való kinevezését tartalmazó október 3-i rendelet megjelenése után, az önálló cselekvés tereére lépő nemzet minden más szempontot félretéve, első és legfontosabb kötelességének tekintette, hogy a külföldi magyar serezeket a magyar ügy számára megnyerje. A képviselőház október 10-i ülésén, Kossuth indítványára határozatban mondotta ki a magyar hadsereg hazahozatalának szükségességét: »...A haza képviselői a magyar nemzet nevében határozzák és parancsolják, hogy az Olaszföldön, Lombard-Veneciában, Cseh- s Morvaországban és Galíciában vagy akárhol kint levő magyar hadseregek, megértvén a magyar nemzetnek fiaihoz tett eme parancsolatát, rögtön visszatérjenek szülőföldükre ...«⁴⁷

A képviselőház a határozat végrehajtásával a honvédelmi bizottságot bízta meg. Ennek alapján a külföldön tartózkodó magyar katonasághoz intézendő kiáltványt maga Kossuth szerkesztette.⁴⁸ Az emberi lelkek ismerője értette módját, hogyan mozgassa meg a huszárok szívét. Ott közelítette meg őket, ahol a legsebezhetőbbek voltak. Odavetítette eléjük a lángoló magyar falvak, az úton heverő magyar holttestek képét: »... Különösen Ti, rettenthetetlen magyar gyalogság, a Nádor- és Coburg huszárok s a többi derék magyar seregek a külföldön! íme én becsületesemre esküszöm nektek, több ezredekhez közületek már több ízben mentek törvényes parancsolatok, hogy küldjenek benneteket haza, szülőföldeteket védeni.

És nektek ezt soha nem adták tudotokra. Sőt a parancsolat még ezredeseiteknek, tiszteiteknek sem adatott tudtára.

Ha Ti azt várjátok vitéz magyarok, hogy parancsot kaptok haza jönni, s hazátokat védeni — s addig nem jöttök: úgy a magyar haza elveszett. — Ti nem fogtok találni egyebet leégett falvaknál, úton heverő magyar holttesteknél; nem fogtok találni egyebet egy nagy temetőnél, mellybe a bécsi udvar hitszegő árulása a magyar nemzet hírét, nevét, becsületét eltemette, és magyar hazátok rácz és illvr rablók prédájává tette.

Fel, fel tehát, fel vitéz magyarok! haza! haza! Itt égetik az árulók faluitokat, öldöklők apáitokat, testvéreiteket. A szegény magyar haza vérben, lángban áll.

Nem magyar az, czudar az, a ki hazáját nem védelmezi!

Fel, fel vitéz magyarok! Elöttetek eltitkolták a király parancsát, — íme én róla tudósítalak. Eltitkolták a nemzet óhajtását, íme én tudtotokra adom!

A haza vár, a szegény magyar nemzet esdekelve hí haza benneteket.

A hazának vitéz karjaitokra szüksége van.

A haza élet-halál veszélyben van!

Haza hát, haza! a kinek magyar lelke van.«

A magyar kormány bizalmi emberei ezzel a kiáltvánnyal szerte széledtek különböző világtájak felé. Felkeresték Galícia^ Csehország legelrejtettebb falvait is. Befurakodtak a legénység közé és megjelenésükkel egyszeriben eldöntötték az immár fél éve tartó küzdelem sorsát. A huszárok szomjasan szívták magukba Kossuth kiáltványának sorait, és utána a mindenre elszántság semmivel nem törődő vakmerőségével neki-vágtak a veszéllyel teli messzeségnek.

III. F E J E Z E T

»Quis potest aut déserta per se patria aut oppressa beatus esse?« (Cic. ep. ad Att. X. 4. 4.)

III.

A huszárok hazatérése.

Az 1848/49-i magyar szabadságharc emberileg legszebb fejezete. Minden regényes szemlélettől óvakodva úgy érezzük[^] hogy van valami megható abban a nagy, mámoros kábulatban, amely ezeket az egyszerű huszárfiúkat, a magyar falvak agyagos, düledező viskóinak toborozott kismeseit, jobbágyait vagy kötéllel fogdosott szegénylegényeit elfogta; lelküket átizzította és valamennyiöket a halálraszánt akarat erejével sodorta a Kárpátok felé. Van valami különösen megkapó, abban, hogy mindezt egyetlen egy tudat idézte elő: a hazájukat fenyegető veszély tudata.

Az idegen földön állomásozó huszárokhoz már régebben eljutott a hír, hogy szülőföldjük veszélyben van. Olyasfélét is hallottak, hogy királyuk rendelete hónapokba szólította őket. Ez a kettő elég volt ahhoz, hogy titkos vágyódással tekintsenek a Kárpátok felé. Valami ideges, lázas nyugtalanság vett erőt lelkükön. De eleinte csak a vállalkozókedvűek, az elszántabbak cselekedtek. Nagyobb részük hallgatott a parancsnokok megnyugtató szavára s bízott abban, hogy majd csak hozzájuk is elér a hazatérési parancs. Ahogy telt-múlt azonban az idő, úgy halmozódott fel bennük a türelmetlen vágyakozás. S amikor Kossuth Lajos égető, könyörgő szavai eljutottak hozzájuk, a sok elfojtott vágy teljesen úrrá lett felettük.

Magyar tisztjeik vezetése alatt vagy sokszor anélkül, nekiindultak a végeláthatatlan galíciai dombvidéknek vagy Csehország katonasággal megrakott útvesztőinek. A kisebb-nagyobb huszárcsapatok hazafelé vonulása tele volt ezer izgalommal veszéllyel... Űzőbe vették őket... Az utánuk küldött német

lovasok kerülő utakon elébük akarlak vágni... A huszárok ezalatt éjjel-nappal váltakozó menetütemben haladtak. Csak akkor pihenlek meg, amikor abrakoltak. A helységeket, ha lehetett, kikerülték, lia mód erre nem volt, éjjel, minden ház, sövény mögött ellenséget neszelve, óvatosan közeledtek a falu bejáratához. Ekkor sarkanlyúba kapták lovaikat, megeresztették a kantárszárát és — esik, aki esik — meg nem álltak csak a falu túlsó szélén. Ili számbavették a megmaradottakat s azután »indulj!« ... tovább ... előre ...!

Útjukat olykor felriasztott katonaság vagy ellenséges érzelmű, felfegyverzett lakosság, nemzetőrség álló Lia el. A harcol ezekkel ha módját ejthették, elkerülték. Ha nem, — rohamra mentek. Felharsant a huszártrombita hangja, s a fáradt, kimerült magyar fiúk elszántan hadakoztak. Hol szerencsével, hol anélkül. Sokszor sikerült magukat ha veszteség árán is — keresztülvágniok. Némelykor azonban nem bírtak megbirkózni a túlerővel. Fogságba jutottak, rögtönítélő haditörvénszék elé kerültek s megtizedelés lett a sorsuk.

1. HAZATÉRÉS GÁCSORSZÁGBÓL.

a) A Württemberg-huszarok hazatérése.

A huszárezred 1818 tavaszán a galíciai Brzezany városka közelében állomásozott. Alosztályai a környékbeli falvakban szétszórva tanyáztak. Az ezredesi osztály 2. százada a huszárezred körletének legdélibb részén, Mariampolban kivételesen laktanyában volt elhelyezve. Parancsnoka a 40 év körüli, nőtlen Lenkey János százados volt. A szigorú, de emberséges tisztre a debrecenkörnyéki magyar fiúk szerető ragaszkodással tekintettek.

Az európaszerte szétömlő forradalmak nyugtalanságai a Lengyelföldre is eljutottak. Április vége felé a közeli Stanislau lakossága mozgolódní kezdett. Az ottani osztrák helyőrség megerősítésére Lenkey századát vezényellek. A város polgárai természetesen mindent el köveitek, hogy a magyar katonákat ügyüknek megnyerjék. A sétáló huszárokkal szóbaálltak, s a módosabbak ilyenkor erőszakkal bevonszolták őket a közeli bormérésekbe. A huszárok eleinte magyar rártatissággal vonakodtak, de a tüzes hazai bor csakhamar megnyitotta szívüket.

A kis lengyel kocsmák a tavaszi estéken megtettek magyar huszárokkal és lengyel polgárokkal. És a hajdúsági fiúk

maguk sem tudták, hogy mi az, ami egyszeriben megrohanta őket ezek között a forrófejű polgárok között, akikre eddig lenézőleg tekintettek. A lelkük mélyén megmozdult valami ösztönös érzés: az idegen földre vetett hontalanok megértést kereső nyugtalansága. Ebben a hirtelen keletkezett barátkozásban a magyar huszárok részéről nem volt politika. Egyszerű lelkük fel sem fogta a forradalom jelszavainak jelentőségét. A legtöbbje a betűvetéshez sem értett. Valami különös rokonszenv sem játszott abban közre. Ezek a keménylelkű, szófukar magyar katonák sohasem vonzódtak különösképp a bőbeszédű lengyelekhez. Gőgösen elzárkóztak tőlük, s ha mégis összekeverültek velük, hamarosan hüvelyből repültek a huszár kardok. Ezek miatt napirenden volt a fenyítés közöttük. Most is csak nyugtalan, hazavágyó lelkük pattant fel a forradalom bűvös érintésére, és elkeseredésükben fogtak kezét a lengyelekkel. Mulatozás közben némelyik két poharat is megragadott egyszerre, s így köszöntötte fel a lengyel urakat. A mámoros hangulatban a lengyelek arra igyekeztek a huszárokat rávenni, hogy magyar nemzetiszínű kokárdákat tűzzenek dolmányaikra. Ezek csak eleinte ellenkeztek, s a fekete-sárga zsinóros dolmányokon csakhamar megjelentek a nemzeti színek. Estante vígkedvű, hangosan kurjongató huszárok vonultak végig az utcákon a laktanya felé. Tisztelgéskor a szokottnál nagyobbakat csörrentek a huszárkardok. Egyízben századparancsnokukkal, Lenkey századossal találkoztak. Másnap komoly intő szavak figyelmeztették a legényeket arra, hogy a katona csak »komisz« mundérjában szép. A huszárok mellől erre eltűntek a nemzetiszínű jelvények.

Egy este a huszártisztek — közöttük Lenkey is — éppen színházban vannak, amikor tüntető tömeg özönlí el az utcákat. A javarészt fiatalemberekből, nemesekből és polgárokból összeverődött tömeg a magyarszármazású Kalliany tábornok lakása elé vonul. Alighogy az első füttyök elhangzanak, az 58. számú István főherceg gyalogezred feketehajtókás és fehérgombos lengyel katonái rontanak szuronyt szegezve a tüntetők közé. Csakhamar parázs verekedés támad, amelybe egy-néhány közelben ácsorgó huszár is belekeveredik. A huszárok a közelharcba annyira belemelegednek, hogy csak a laktanyájukból hangzó kürtszóra térnek magukhoz. Az öldöklés közepette egy fiatal Hotsowski¹ (?) nevű lengyel gróf holtan marad az utca kövezetén, 30 polgár pedig megsebesül.

Másnap szigorú vizsgálat indult a verekedő huszárok ellen. Maga Lenkey fogta őket vallatóra. Keményen nézett mind-egyik huszárra szemébe, de nem tudta őket beismerésre bírni.

A család s a város lakossága a fiatal gróf halálából nemzeti ügyet csinált. A kastélyban felállított díszes ravatalt közszemlére tették, A palota kapujában a halott testvérei állottak őrt és arra ügyeltek, hogy a helyőrség gyalogos tisztjei-

nek részvéltátogatásától megkímélik a gyászoló családot. Ezek csak polgárt és huszárt engedtek a ravatalhoz.

A lengyel hazafiak díszes temetést rendeztek a tragikusan elhunyt grófnak és arra a huszártiszteket is meghívták. A temetésre Lenkey néhány társával együtt el is ment, hogy ezzel a ténnyel a katonaság és a polgárság közötti megbékélés útját egyengesse. A megjelent tisztokra azonban kínos meglepetés várt. A kegyeletes szertartáshoz ugyanis Lenkey előzetes tudomása és engedélye nélkül, századának több huszára is kivonult. Ezek égő gyertyával kísérték a halottaskocsit, sőt a koporsó fölemelésénél is segítettek. Lenkey eltávolította őket, de az eset következményeit nem tudta elhárítani.³

A város forradalmi hangulata napról-napra nőtt. Ellensúlyozására a bécsi kormány a lengyel nemzetőrség lefegyverzését rendelte el. A parancs végrehajtása céljából Thun gróf császári biztos jelent meg a város falai között. A vezetőpolgárok s az egybegyűlt nemzetőrök előtt a kerületi székházban hirdette ki a lefegyverzést elrendelő végzést. A teremben egyszeriben kitört az izgalom. Öklök emelkedtek a magasba, a felbőszült lengyel nemesség s polgárság körülvette a császári biztost és többen az ablakon akarták kidobni. Egyesek kirohantak a teremből és a városban szertefutva, fegyverbe szólították a lakosságot.

Pillanatok alatt hatalmas tömeg özönli el a főteret. De a főőrségen is peregni kezdenek a dobok. Riadót vernek. A helyőrség osztagai egymásután, zárt rendben vonulnak a főőrség elé. Itt a dandárparancsnok, Kalliam" tábornok fogadja a megérkezett csapatok parancsnokainak jelentését. Csakhamar a huszárok is feltűnnek. Lenkey a jelentéstétel után századával a gyalogság mögött áll fel, amely keresztben zárta el az utat. A magascsakós, fehérkabátos, kékpantallós gyalogosok szembe néznek a zajongó tömeggel, s előreszegzett puskával várják a támadási parancsot. A tábornok a fölfegyverzett tömeget szétoszlásra szólítja fel. Csakhogy az nem hallgat a figyelmeztető szóra. Nekilódulva irtózatos erővel benyomja a gyalogság sorfalát és egészen a huszárokig hatol. A magyarok láttára hangos éljenzésbe tör ki. Lenkey közéjük lovagol, s kérlelni kezdi őket. Szavait elnyeli a lárma, de a helyzet olyan, hogy mindennél hangosabban beszél. A tömeg megtorpan egy pillanatra és romboló dühe egyszeriben meghatottsággá szelídül. Lenkey parancsára huszártiszteket vegyülnek a lengyelek közé és szétoszlásra szólítják fel őket. A tömeg ellenkezés nélkül engedelmeskedik a kérlelő szavaknak, s a huszárokat és Lenkeyt éltetve, kiüríti az utcákat.⁴

Már a lengyel gróf temetésén történtek is gyanússá tettek Lenkeyt századával egyetemben. Ez utóbbi eset pedig még jobban megerősítette azt a föltevést, hogy a huszárok a lengyelekkel titokban szövetséget kötöttek. A huszárkapitány és

Handwritten text in German, likely a military report or order. The text is written in a cursive script and is somewhat faded. It appears to be a list or a set of instructions, possibly related to the military operations mentioned in the caption. The text is arranged in several lines, with some words appearing to be in a different script or dialect, possibly reflecting the regional context of the document.

Lenkeyvel az aradi vésztörvényszék előtt felvett kihallgatási jegyzőkönyv utolsó oldala.

(A m. kir. Hadilevéltár világháború előtti iratanyagából.)

százada ellen vizsgálat indult. A kihallgatások tisztázták Lenkey szerepét. A huszárok nem is tagadták, hogy önként jelentek meg a temetésen. A megtorló intézkedés azért nem maradt el. A századot Mariampolba helyezték vissza, Lenkeyt pedig kihallgatásra rendelték. A huszárezred parancsnoka, a magyargyűlölő Paar gróf heves és sértő, dorgáló szavak után 6 napi foglárfoogsággal fenyítette meg az immár 26 éve szolgáló és eddig büntetlen huszárkapitányt. Lenkeyt ez a lealacsonyító bánásmód annyira elkésértette, hogy nyomban nyugdíjazását és addig is szabadságolását kérte.⁵

A Mariampolba visszakerült huszárokat május közepétől már teljesen hatalmukba ejtették a hazai hírek. Nyugtalanokni kezdtek. Az is bántotta őket, hogy kedvenc kapitányuk elmaradt tőlük. Nem akadt senki, akinek kiönthették volna lelküket. Új századparancsnokukhoz, Festetits grófhhoz nem volt bizalmuk. Túlságos szigora miatt különben is idegenkedtek tőle. Lelkiismeretük is lázadozott. Tudták, hogy kapitányuk miattuk került kellemetlen helyzetbe. A század altisztjei három ízben is megjelentek kihallgatáson, hogy Lenkey szabadon bocsátását és helyette a bűnös huszárok megbüntetését kérik. Századparancsnokuk, a Festetits helyébe lépett Schimpf százados mindannyiszor kurtán elutasította őket.

Május 26-án, egy pénteki napon Hajdú Mihály közhusár levelet kapott otthonról. A levélből Petőfi »Nemzeti dala és egy nyomtatvány hullott ki, amely a huszárokat bajban forgó hazájukba való hazatérésre szólította fel. Összefutottak a fiúk az istállóban a Magyarországból érkezett levél hírére. Felgyürközve, kefével s vakaróval a kezükben állották körül az altisztet, aki a nyomtatványt felolvasta. Kemény ütésnént hullottak a szavak szívükre. Amikor a végső mondatok után összenéztek, egymás szeméből olvashatták ki azt az elszánt akaratot, amely beléjük akaszkodott. Széjjelfutottak lovaikhoz és hangos káromkodások közepette verdesték földhöz a keféket, »Málházzunk fiúk!« szakadt ki az egyik torkából a kiáltás. »Addig menjünk, míg lovaink körme el nem kopik!« zúgták vissza többen. A huszárszázad úgy, ahogy volt, nyomban útnak indult volna, ha az altisztek észbe nem kapnak. Az őrmester és a szakasztizedesek komolyra nyúlt arccal csendet parancsoltak. »Lő mellé!« hangzott a parancsszó. Percek alatt elnémult a zaj, továbbszorgoskodtak a kezek, s a csöndben csak a föl és alá járkáló káplárok sarkanlyúpengése hallatszott.⁰

A Magyarországból érkezett nyomtatvány Rátonyi József tizedesnél maradt, aki azt másnap a századhoz beosztott Fiáth Pompejus főhadnagy kezéhez juttatta. A huszártiszt átfutotta s azután a legénység előtt darabokra tépte.⁷

A huszárok lázasan várták az indulás idejét, de nyugalmat erőltettek magukra, nehogy osztrák tisztjeik gyanút fogja-

nak. Még komolyan meg sem beszéllek a dolgot, de a hazavágyódás valamennyit egyet akaró tömeggé forrasztotta össze. Teljes bizonyossággal tudlak, hogy a közeli napok döntő változást hoznak életükben.

Május 28-a vasárnapra esett. Meleg nyári nap volt. A huszárok délelőtt a szokásos istentiszteleten vettek részt. Ebédnél az altisztek Vince őrmester elnöklete alatt először az egyik zsidó kocsmáros bormérésében jöttek össze, hogy a szökés tervét megbeszéljék, itt azonban nem tudtak nyugodtan tanácskozni, mert a kocsmáros feltűnően figyelte őket. Felkerekedtek és Rátonyi József tizedes szállására, egy csizmadia házába mentek. Abban állapodtak meg, hogy délután fürdés örve alatt az egész századot a Dnyeszter folyóhoz vezetik és ott, ahol senki sem zavarja őket, a legénységgel együtt meghányják-vetik a dolgot.

Így is történt. A század délután lisztek nélkül, gyalogosan vonult a Dnyeszterhez. A huszárok ill egy gabonaszállító de-reglyébe húzódtak. Először Pethő Károly tizedes emelkedett szólásra. Röviden előadta az összejövétel célját. A körbeüli legénység — egyrésze pipázva, a másik bagózva minden szavánál bölintott egyet, hogy igen, haza kell menni. Amikor a tizedes azt a kérdést vetette fel, hogy hát mikor induljunk? Azonnal! hangzott valamennyi huszár ajkáról. Ekkor Juhász Ferenc vicekáplár szólt közbe. Helyeselte az elhatározást, de óvatosságra és tervszerű előkészületre intette bajtársait. Figyelmeztette őket, hogyha a laktanyába visszatérnek, abrakolják meg lovaikat, vizsgálják meg a fegyverzetet és indulásig mindenki az istállóban tartózkodjék.

A legénység szállásához érve, nyomban készülődéshez fogott. A raktáraltisz, Bódog László tizedes a huszárokat éles tölténnyel látta el és a rossz ruházatot, meg a lószerszámokat kicserélte. A díszruhákhoz nem nyúltak, nehogy rablóknak tartsák őket.

Egyik fontos kérdés volt, hogy mi történjék a nős huszárok feleségeivel? Attól féltek, hogy siránkozásuk a búcsú pillanataiban meglágyítja a legények szívét, ezért valamennyit — számszerint 25-öt egy szobába tuskolták és rájuk zárták az ajtót.

A készülődés közepette vetődött fel az a kérdés is, hogy a század pénztárát magukkal vigyék-e? Majdnem valamennyien ellene szavaztak. A huszárok egységes véleménye az volt, hogy pénzre nincs szükségük; majd adnak nekik otthon, ha a hazát szolgálni és védeni fogják.

Rátonyi József tizedes, ugyanaz, aki a hazahívó nyomtatványt Fiai kezéhez szolgáltatva, a laktanyában többek között azt indítványozta, hogy ő előre lovagol Stanislauba és felkéri Lenkeyt, vezesse a századot Magyarországra. A tervet valamennyien elvetették azzal, hogy Lenkey sokkal okosabb, hogy-

(A Fiáth-család gyűjteményéből.)

Lenkey ezalatt Stanislaubai tartózkodott. Bajtársai társaságában éppen az egyik vendéglőben szórakozott, amikor 11 óra felé tudomást szerzett századának szökéséről. Répásy őrnagy társaságában még az éj folyamán felkereste Kalliany tábornokot. A dandárparancsnok lakásán a három tiszt megtárgyalta a tennivalókat. Lenkey ez alkalommal azt az ajánlatot tette, hogy ő szépszerével visszahozza a huszárokat. Kalliam belátva, hogy a század üldözése a nagy távolság miatt lehetetlen, elfogadta a javaslatot és a századost nyílt parancssal a szökevények után küldte. Lenkey még aznap éjjel 11 óra felé nyergeltetett és huszárai után indult.

Másnap hajnalban Nadworna mellett érte utól századát. A huszárok éppen abrakoltak. Felderült a legények arca, amikor megpillantották kedves kapitányukat. Nyomban körülfogták és felszólították, hogy tartson velük. »Csak kapitány úr kellett még nekünk!« hangzott minden oldalról.⁹ Lenkey szabadkozott és látszólag, szép szóval igyekezett emberei lelkére beszélni. A mindenre elszánt, mámoros fiúkkal azonban ez egyszer nem boldogult. Hiába figyelmeztette őket kötelességükre; és hiába ígerte meg nekik, hogy visszatérésük esetén büntetlenséget biztosít számukra. A huszárok nem hallgattak szavára. Annál is inkább, mert érezték, hogy nem a szívéből szól hozzájuk. Egyszeriben körülvették, vállukra emelték és örömrivalgások, éljenzések közepette szekérré ültették.

Ma az események közel évszázados távlatából természetesen nehéz azoknak a gondolatoknak és érzéseknek a nyomába szegődni, melyek ott, a lengyel Kárpátok tövében végigszántottak a Würtemberg-huszárkapitány lelkén. Valóban szívéből szólott-e, amikor huszárjait visszatérésre akarta bírni és vajjon szavain nem tört-e keresztül a bajbakerült hazai föld utáni mélységes vágyakozás? Ugyanaz, ami huszárjait is elönlölte. A legvalószínűbb, hogy már Stanislauban elhatározta, hogy hazájába tér. Csak azért vállalkozóit a huszárok visszatérésére, hogy annál biztosabban és feltűnés nélkül távozhassák. A körülmények ugyanis mind erre engednek következtetni.

A huszárok Magyarország halárához érve ellenőrizték a létszámot, és utána a tiszteket ünnepélyesen felkérték, hogy álljanak a század élére. Lenkeynek — amint később az aradi haditörvényszék előtt, valószínűleg csupán védekezésül, jegyzőkönyvbe mondotta a Kárpátok tövében alkalmá lehetett volna megszökni embereitől, de látva a hosszú út alatt meggyötört Fiáth szájalmas állapotát, s számolva azzal, hogy a felügyelet nélkül maradi huszárok rabló- és tolvajéletre adhatják

hazatért Lenkey-husár.

magukat, elhatározta, hogy közöttük marad.¹⁰ Felsorakoztatta és ünnepélyesen megeskette őket, hogy senki vagyonát nem fogják bántani. Utána Fiáthal együtt lóraült s átvette a század parancsnokságát.

A lelkes csapat ezután a Kárpátokon átkelve, Kőrösmezőn keresztül május 31-én ért Máramarosszigetre. A város lakossága ünnepélyes külsőségek között fogadta a huszárokat. Küldöttség ment eléjük. A fellobogózott főúton nemzetőrök és diákok állottak sorfalat. A század a városba érve, a megyeháza előtt sorakozott fel. Itt Lenkey beszédet intézett az egybegyűltekhez. Kijelentette, hogy csapata a város rendelkezésére áll mindaddig, míg a magyar minisztérium nem dönt sorsa felett. Egyben annak az óhajának adott kifejezést, hogy őt és bajtársait mielőbb a rácok ellen küldjék. A város előkelőségei este díszlakomát rendeztek a huszárszázad tiszteletere. Ezen a városi és megyei urak szolgálták ki a legénységet.

Egykori tudósítás szerint a huszárok szemébe könnyek szöktek, amikor a várt büntetés helyett ilyen lelkes fogadtásban részesültek. Kitépték a diákok kezéből a nemzetiszínű zászlókat, kézzől-kézre adták és csókolták a piros-fehér-zöld vásznat. Midőn a város alatt küldöttség fogadta őket és az egyik huszárló megijedt a zászlóktól, a rajtaülő huszár megveregette paripája nyakát mondván: »szokjál már egyszer, ha muszka ló vagy is, e zászlóhoz, mert e zászló alatt kell ezután vívnunk, ha élünk!«¹¹

A huszárszázad szökése — ez a hadsereg történetében szinte egyedülálló eset — a magasabb osztrák katonai parancsnokok körében nagy megdöbbenést és izgalmat keltett. Galícia főhadparancsnoka, Hammerstein altábornagy, Kalliany tábornokot egy hadbíróval tüstént Mariampolba küldte, hogy a helyszínen állapítsa meg az eset előzményeit. A galíciai katonaságot május 30-án főhadparancsnoksági parancs figyelmeztette zászlójához való hűségre és kötelességére.¹² »Ne higyjétek mondta Hammerstein ebben — hogy ezeket a hűtlen és szökött katonákat hazájukban majd tárt karokkal fogadják. Ami Galíciában bűn, az bűn Magyarországon is.« Az eset után a bécsi hadügyminisztérium a magyar kormányhoz érelyeshangú átíratot intézett, amelyben kérte, hogy Lenkey és százada ellen a vizsgálatot tüstént indítsa meg. De már előre is bizalmatlan volt szomszédjával szemben. Főleg az érdekelte, hogy a magyar minisztérium »ezt az osztrák hadseregben példa nélkül álló és következményeiben kiszámíthatatlan esetet az első pillanatban milyen érzelmekkel fogadja.« Ezért a budai hadosztályparancsnoknak, Boyneburg bárónak azt az utasítást adta, hogy a magyar hadügyminisztérium magatartását kísérje figyelemmel és arról alkalomadtán bizalmas jelentést terjesszen elő.¹³

Mészáros még a hivatalos átírat kézhezvétele előtt intéz-

kedelt. Lenkey századának megérkezésekor Mármaroszigetre tüstént katonai bizottság szállott ki. A magyar hadügyminiszter a tisztán fegyelmi szempontokon kívül még a szökés politikai hálásával is számolt. Érezte, hogy a tény maga elsősorban a nemzet ellenségeinek kezébe szolgáltai fegyvert. Ezért kész volt a legszigorúbb megtorló intézkedés alkalmazására is. Június 6-án a kormány felhivatalos napilapjában közzétett miniszteri rendeletben elítélte a Lenkey-század szökését: Mély fájdalommal teszem közhírré azt — olvassuk Mészáros rendeletében — miszerint a Galíciában tanyázó Wurtemberg huszárezrednek egyik százada — talán túlbuzgó hazafiasságból — összeesküvés által onnét eltávozott, és Magyarországra jött...¹⁴

A magyar hadügyminiszter Lenkey századának önkényes hazatérését elítélő felfogásához jóidőig görcsösen ragaszkodott. Ezt az álláspontját csak idővel, a kormány sa közvélemény nyomásának engedve adta fel.

A miniszterelnök már június 19-én azzal a kéréssel fordult Mészárosához, hogy a Wurtemberg huszárszázad ellen indítson vizsgálatot és azután a vétkeseknek közbocsánatot adjon.¹⁵ A hadügyminiszter ekkor önérzetesen visszautasította a hadsereg belső ügyébe való avatkozást. Válaszában arra hivatkozott, hogy a magyar katonaság fölötti legfőbb kegyelemgyakorlás joga kizárólag az uralkodót illeti. Ő, mint miniszter, legfeljebb a közbenjáró szerepét töltheti be.¹⁶ A közvélemény azonban egyre szenvedélyesebben követelte a huszárszázad fenntartásának elengedését. Nemcsak a sajtó, hanem a vármegyék is megmozdultak. Abaúj-, Nyírla- és Fehérvármegye feliratokban kérte a hadügyminisztert, hogy kegyelmezzen meg a szökevényeknek: »De fájdalom — olvassuk Abaúj feliratában — gyászos fájdalom is terjed el érző kebleinkben a gondolatra, hogy ezen hadszabályok ellen vételt század, mely teremtve az édes anya hon állal adva van, a haza nagyságáért és fényes jövődjéért szembe szállni a halállal, a vész perceiben a legszigorúbb büntetésnek néz elejébe...¹⁷

Annak a forró hangulatnak, amely a Lenkey századért aggódó magyar közvéleményt előntötte, Petőfi adott kifejezést »Lenkey százada« című versében:

Itt a haza földén,
Hová vont szívetek,
Forró öleléssel
Üdvözlünk titeket,
Vitéz jó testvérek,
Üdvözlünk ezerszer ...
Beszéljen akármit
A hadügyminiszter:

Mészáros végre meghajolt a nemzet akarata előtt és engedett a minden oldalról feléje irányuló kéréseknek. Maga is be-

látta, hogy a hazaszeretet sugallta cselekményre mégsem lehel a törvény rideg szigorával lecsapni. A közben befejeződött vizsgálat során nem sikerült a felbujtók nyomára jönni. A huszárokhoz juttatott nyomtatványok felelőtlen személyektől származtak. Megállapították azt is, hogy a század többi tisztje elmulasztotta a kellő felügyelet gyakorlását. A hadügyminiszter mindezek mérlegelése után úgy határozott, hogy a huszár rokat a délvidéki sereghez osztja be és a sorsuk fölölti döntést egy későbbi időpontban magatartásuktól teszi függővé. A huszárszázadot tehát a Szeged melletti táborba irányították, melynek parancsnoka, Bechtold altábornagy utasítást kapott, hogy az első ütközet után magatartásáról véleményes jelentési terjesszen elő.¹⁸

Ez az elintézési mód természetesen nem felelt meg a bécsi minisztérium várakozásának. Ott és a hadsereg vezető köreiben általában az a vélemény alakult ki, hogy a magyar hadügyminisztériumot a szökés elbírálásánál nem katonai, hanem tisztán magyar nemzeti szempontok vezettek; Lenkey és Fiáth pedig, akik a vizsgálat során nem tudták megnevezni azokat a huszárokat, akik fegyvert fogtak rájuk, ha a zendülésben nem is vélek részt, azt azonban föltétlen támogatták.

Míg a magyar nemzet lelkesen ölelte szívéhez az elszánt huszárcsapatot, addig a hadsereg idegen nemzetiségű és összmonarchikus érzelmű tisztjei ellenszenvvel nézték jövetelét. A lovastisztek önmagukban elismeréssel adóztak a huszárok pompás lovasteljesítményének, de ez kevés volt ahhoz, hogy meglágyítsa szívüket a császári zászlóhoz hűtlen csapattal szemben. Óbecsén a 3. számú Ferdinánd huszárezred tisztikara — valószínűleg Kolowrat gróf ezredes utasítására — ki sem vonult a hadrakelt seregnél szokásos üdvözlésére. Maga Bechtold is hűvösen fogadta a nála jelentkező Lenkeyt és Fiáthot.²⁰

A huszárokat azonban mindez nem befolyásolta. Már az augusztus 19-én, Szenttamás mellett lezajlott ütközetben ahol Fiáth hősi halált halt — kitűntek vitézségükkel. Fiáth halálos sebesülése után Harsányi Bálint őrmester vette át a lövegfedezetül kirendelt huszárszázad második szárnyának parancsnokságát és visszavonuláskor az egyik ágyút, melynek rúdját egy ellenséges lövedék kettétörte, az ellenség heves kartács- és puskatüzében embereivel visszahozta. Az ágyúmentés közben különösen Kaszás Sámuel tizedes tűnt ki elszánt vakmerőségével. Harsányi ezután Kaszás Sámuel tizedessel, továbbá Bodó János, Szabó István, Márkus Péter és Böszörményi Ferenc közhuszárokkal visszament az elhagyott lövegállásba és az ottfekvő két sebesült tüzért magával hozta. Kis idő múlva egy liszt érkezett a huszárokhoz azzal a felszólítással, hogy a sáncoknál súlyosan megsebesült három gyalogost is mentsék ki. A feladatra ismét Harsányi vállalkozott. Magát

hoz véve Kaszás Sámuel és Bódog László tizedest, Juhász Ferenc vicekáplárt, továbbá Percky Mihály, Szabó István, Farkas Lajos, Katona Mihály, Belényessy István, Korotnoky Dániel, Halassy József, Bodó János és Márkus Péter közhuszárokat, ellenséges tűzben előrement a sáncokig, de ott már senkit sem talált.

Bechtold a magyar hadügyminisztertől kapott utasítás értelmében — e pompás haditetteket felsorolva — augusztusi 22-én a következőket jelentette Lenkey huszárszázadáról: »... A Württemberg-huszárezred kapitánya derék századával a legveszélyesebb helyeken vitézsége kitűnő jeleit adá, valamint bebizonyítá azt, hogy a kegyes bocsánatra minden kivétel nélkül valódilig érdemcs...«²¹

A huszárezrednek Galíciában visszamaradt többi részét a Lenkey-század távozása után pár héttel, július közepén, a bécsi hadügyminisztérium legfelsőbb utasításra Magyarországra rendelte, ahol az a honvédseregben küzdötte végig a szabadságharcot.

b) A Vilmos-huszárok hazatérése.

Az ezred két osztályát (az 1. és 2. őrnagyit) az osztrák hadügyminisztérium Batthyány miniszterelnök kérésére már 1848 április közepén a magyar kormány rendelkezésére bocsátotta. A huszárok ebből természetesen arra következtettek, hogy nemsokára valamennyien Magyarországra kerülnek.

A nyáron hozzájuk is elvetődött a Lenkey-század szökésének híre. A Tarnopol környékén állomásozó huszárezred részeinél ettől kezdve állandó lett az ellenőrzés. Az előljárók jobban szemmel tartották a legénységet, s naponta többször felolvasták előtte a szabályzatnak a szökésre vonatkozó pontjait.

A javarészt borsodi és abaúji *huszárunk* eleinte türelmesen várakoztak. A fegyelmetlenségnek semmi különösebb jelét nem mutatták. A nagy távolság ködfalán keresztül hozzájuk is eljutott hangfoszlányok²² azonban önkéntelenül felfigyeltek. A magyarországi hírek észrevétlenül rakódtak le leikükön. Egyik-másik hazahívó nyomtatványokat is kapott hazájából. Azok a szokatlan események is gondolkodóba ejtették őket, melyek az ezreden belül mutatkoztak. Egyik nyári napon az összegyűlt szakaszok előtt egy Jellachichot megbélyegző királyi rendeletet hirdettek ki. A pár hónap múlva, október első felében felolvasott legmagasabb kézirat viszont Jellachichnak a magyarországi haderő főparancsnoki méltóságára emelését adta tudomásukra. Az egyszerű huszárfiúk megérezték, hogy az osztrák hadsereg óraműszerkezetében a kerekek meglazultak. Ennek nyomán közöttük is felengedtek az engedelmesség kötelékei. Kikezdte azokat a baj-

bajutott hazai föld utáni mérhetetlen vágyakozás. A hernád-, a boldva- s a sajióparti füzesek közül feléjük szálló halk hívó-gatás. A napsugaras magyar falvaknak a Kárpátokon túlról a szelek hátán hozzájuk érkező harangkongása. A dolgos, magyar paraszti életnek az a sajióságos és titokzatos ereje, amely vasmarokkal húzza vissza magához a világ bármelyik részére vetődött magyart. A katonai fegyelemnek ebben a még hang-nélküli, alig észrevehető szétesésében merész tervek szövöd-tek. Csak egy vállalkozó tette, példára volt szükség, hogy meginduljon a lavina.

Elsőnek László János tizedes kelt útra Czortkowról az ezredek első század 50 közhuszárjával. A kis csapat október 11-én éjjel 3 órakor hagyta el a várost. A század parancs-noka — Auner százados — hajnal felé üzöbe vette a szö-kevényeket. A huszárok megmaradt részével és szekérre ra-kott gyalogsággal követte őket. A menekülők erdőségekbe vet-ték magukat, majd később a Kárpátokhoz érve, meredek he-gyi ösvényeken igyekeztek tért nyerni. A veszélyes úton egy huszár lovával együtt a mélységbe fordult, egy másik pedig a Dnyeszter átúsztatása közben lelta halálát. A szökevény csa-pat útközben még 12 huszárt veszített. Ezek részint a fárad-ságtól kimerülve lemaradtak, részint az üldöző osztrák gya-logság tüzetől estek el.²² A 36 főre olvadt osztag október 16-án, délelőtt 11 órakor ért a máramarosmegyei Taracközre.

László tizedesnek, a haza földjére lépve első dolga volt, hogy megeskette embereit. A huszárok esküvel fogadták, hogy hazájukat utolsó csepp vérükig védelmezni fogják s a fegyel-met szegőnek maguk röpitének golyót a fejébe.

Az új eskü, melyet László tizedes maga fogalmazott, szó-ról-szóra a következőképp hangzott: »Mi magyar hű vitézek esküszünk a magyarok Istenére, hogy magyar hazánk védel-mére utolsó csepp vérig készek vagyunk: elszánva azt min-denünk feláldozásával oltalmazni, mert az minket azon fel-szólítással hí, hogy aki őt megmenteni nem siet, az czudar, az nem magyar. Esküszünk, hogy azon vezérünket, kit mi a szó többségével választunk, utolsó percig el nem hagyjuk, érette életünket is feláldozzuk, őt hallgatjuk s neki a legna-gyobb mértékben engedelmeskedünk. Ki ezeket közülünk nem teljesíti, nem tartjuk Isten áldására érdemesnek, hogy kard-ját oldalán viselje, hogy a hazai föld fedezze, hanem, hogy Isten a legcsodálatosabban verje meg. Bárki legyen közülünk áruló, készek vagyunk első golyóbisunkat neki eresztjeni. Mind vízen, mind szárazon, mind tűzben, vérünket ontjuk a magyar hazáért. Isten minket úgy segítjen! Amen.«

Az esküt tett huszárok alig pár nap múlva tettel iga-zolták adott szavukhoz való hűségüket. Amikor a Mihályfi kormánybiztos kíséretével kirendelt huszárok közül az egyik

megtagadta az engedelmisséget, társai a helyszínen összekaszabolták.²³

Az első merész lépés után a Tarnopolban állomásozó alezredesi első század készülődött fel a szökésre. Tiszt vezetése nélkül azonban nem mert nekivágni a nagy útnak. A huszárok ezért parancsnokaikat igyekeztek tervüknek megnyerni. A lisztek közül a pesti származású Szontágh Frigyes hadnagy vállalkozott a vezérségre, A huszárok élmezőzése céljából 450 forint kincstári pénzt vett magához és miután előzőleg ezredesét levélben arra kérte, hogy az elvitt összeget hátrahagyott poggyászának és lovainak eladási árából térítse meg, 1818 október 24-én a csapat élére állt és éjjel 12 órakor 195 huszárral felkerekedett.²⁴

Tarnopol városa, ahonnan a század elindult, tele volt osztrák katonasággal. A vállalkozást tehát már kezdetben az a veszély fenyegette, hogy a helyőrség észreveszi az elvonulást. A huszárok ezért lovaik patáját szalmafonatokkal csavarták be és lehetőleg zaj nélkül, lépésben igyekeztek a csendes utcákon keresztül a szabadba jutni. Az óvintézkedések ellenére az egyik gyalogsági laktanya előtt a kapuőrség figyelmes lett rájuk. Azonnal riadóztatta a lengyel nemzetiségű századokat, amelyek közül kettő szekereken a menekülők nyomába szegődött. A huszárok minderről mitseim sejtve értek másnap, 25-én alkonyaikor a Dnyeszter partjához.

Szontágh embereit csoportonként akarta áthajóztatni a folyón. Az első résszel már a túlsó partra lépett, amikor mögötte a Dnyeszter mentét ellepték az üldözésére rendelt gyalogosok. Az osztrák csapat parancsnoka a sötétben Szontágh nevét kiáltotta és amikor észrevette, hogy az a huszárok egy részével már átkelt, össztűzet vezényelt. A golyók azonban az éj sötétjében nem találtak. Csak egy huszár sebesült meg könnyebben. Az osztrák liszt ezután a folyó balpartján visszamaradt szökevényeket megadásra szólította fel, de ezek anélkül, hogy sejtelmük lett volna az üldöző csapat erejéről, küzdelembe bocsátkoztak. A sötétben rövid harc keletkezett. A huszárok a gyalogságra rontottak. Egy részük keresztülvágta magát, a többi teljesen bekerítve fogságba jutott. A Dnyeszter jobbpartján maga Szontágh is egy időközben átkelt osztrák gyalogos csoport gyűrűjébe került. Csak harc árán tudott megmenekülni. A 83 főre olvadt huszárcsapat október, 27-én délben érkezett Kőrösmezőre, ahol Szontághnak első dolga volt, hogy a magával hozott kincstári pénzből felmaradt 29 forintot Mihályi Gábor kormánybiztosnál letétbe helyezte.²⁵

Szontágh csapatának elvonulása után az ezredből már csak két század maradt meg. Az alezredesi osztály 2. százada Zbarazon²⁶ és az ezredesi osztály 2. százada Trembowlán. Ez a keltő egyszerre indult hazájába. A terv a Zbarazon elhe-

lyezett századnál fogamzott meg. A huszárok a javarészt idegen nemzetiségű parancsnokaik között nem találtak olyanra, aki a kockázatos útra vállalkozott volna. Sok próbálkozás után végre akadt egy Zsurmay Lipót nevű tiszt, aki korábban hosszabb ideig szolgált az ezredben, majd *1817-ben* nyugdíjba vonulva, az egyik közeli faluban telepedett le. Vele összebeszélve, október 26-ára tűzték ki az indulás idejét. Előzőleg természetesen gondoskodtak arról, hogy a dolog valahogy ki ne pattanjon. Megbeszélték, hogy a szakasztizedések a legközelebbi zsoldot nem osztják ki, nehogy közülük egyik-másik boros fővel elárulja a dolgot. A kijelölt napon este 8 óra felé már menetkész volt a század. A lőszerraktárt feltörték, éles tölténnyel szereltek fel magukat, s azután felkerekedtek. Trembowlán csatlakozott hozzájuk az ezredesi 2. század. A 200 főre nőtt csapat október 28-án ért Buczacz város közelébe. A huszárok gyanútlanul lovagoltak a helység túlsó széléig, amikor váratlan akadályra bukkantak. A város papja valahogy tudomást szerzett jöttükről; félrevertette a harangokat és azt híresztelve, hogy a huszárok rabolni fognak, fegyverbe szólította a lakosságot. A megrémült lengyel parasztok erre szétrombolták a város folyójának hidját, s sebtében emelt torlaszok mögött várakoztak a kellemetlen vendégekre. A huszárok legjobban szerettek volna közéjük ugratni, de Zsurmay nyugalmat parancsolt. Visszarendelte csapatát és a helységből kijutva, a közeli erdőségen át, kerülő úton folytatta menetét.

Október 29-én a vidéki vasárnap ünnepi csöndje virradt rájuk. Délelőtt egy elhagyatott faluhoz értek. Verőfényes őszi nap volt. A huszárok lovukról leszálltak s a kertek alatt nekivették magukat, hogy kissé rendbeszedjék magukat és megpatkolják lovaikat. Pihenni is szerettek volna. A falu bírójának megparancsolták, hogy élelmet szerezzen számukra. Ez azonban nemsokára azzal jött vissza hogy a lengyel parasztok megtagadták az élelemszolgáltatást. Azt mondják, hogy a vendégek nem járnak jó úton, különben szokásszerint a házakban pihentek volna meg. Zsurmay attól tartva, hogy a falusiak esetleg fellármázzák a környéket, felszedette a sátorfát és továbbvonult.

Október 30-án alkonyat felé a Dnyeszter átúsztatása után, Kolomea közelében egy faluhoz érkeztek. Itt már várakozott rájuk a helység német nemzetiségű földesura. A szökevényeknek azonban óvatosan kellett a kastélyhoz közelíteniök, nehogy a lakosok észrevegyék jöttüket. Néhány huszár előrement és a cselédséggel együtt, a kastély udvarának hátsó részén, a gazdasági épületek közelében lebontotta a kerítést. A többiek közben megkerülték a falut és ezen a rögtönzött kapun keresztül jutottak be a kastély udvarába. Az éjsza-

kát itt töltötték. Olyan közel voltak Koloméához, hogy este hallották az osztrák helyőrség takarodójának dobpergését.

A huszárok másnap továbbvonultak a Kárpátok hófödte ormai felé. Az egyik kiterjedt erdőségben gyalogságra bukkantak, mely útjukat akarta állani. Zsurmay a terepet támadásra alkalmatlannak ítélve, az úton tömegben felállott ellenség elől visszahúzódott, s azt széles ívben kikerülte.

Október utolsó napján, a késő délutáni órákban jutottak a Kárpátok övének hatalmas, erődszerű nyúlványaihoz. A nagy vonulás utolsó fejezete következett. Meredek hegyi ösvényeken kapaszkodtak a felhőkbevező magasságok felé. A keskeny utakon a huszárok lóról szálltak, s gyalogosan húzták maguk után fáradt lovaikat. A rend felbomlott. A karaványszerű hosszú sorok szétszakadoztak. A lovak patái felhasadtak, a kimerült állatok elmaradoztak. Az összeköttetés megszakadt. A csapatot csak kurjongatás, lövöldözés és tűzjelek tartották már össze. De a világoskék-mentés legények szemében az akarat acélos fénye csillogott és ez erőt adott izmaiknak. Számban alaposan megfogyatkozva, november 2-án értek Felsővisóra.²⁷

A huszárcsapat innen, miután fáradalmait kipihente, november hó 10-én bevonult Mármároszigetre. A huszárok Lenkey csapatához hasonlóan, a megyeház épülete előtt sorakoztak fel, ahol ünnepélyes külsőségek között esküt tettek Magyarország védelmére. A fogadtatás során először Mihályi Gábor kormánybiztos intézett hozzájuk buzdító beszédet, majd Péterffi őrnagy lépett eléjük. Ez utóbbi beszédét a következő szavakkal vezette be: »Barátim! ti nagy bünt követettek el midőn a hadi fegyelmet megtörve haza jöttetek; másfelől polgári kötelességteket teljesítettétek.« E kezdő szavak után a közelben álló polgárok közül többen zúgolódní kezdtek, s hangosan közbeszóltak. A méltatlankodók szerint Lenkeynél még érhető volt az ilyen beszéd, de akkor már nem. Az volt a véleményük, hogy Péterffi őrnagy szavai idejétmúlt, üres szólamok és nem szolgálják a nemzet érdekét.

A huszárok Mármároszigetre történt megérkezéséről részletesen beszámoló egykorú hírlapi tudósítás a fogadtatást megzavaró eset ellensúlyozásaként a következő lelkes szavakat intézte Zsurmay huszáraihoz: »Vitéz hős barátim! Nem követetek ti el bünt! A polgári érdemnek legnagyobbika az, mit számotokra hódolva nyújtunk. — Isten vezérelje vitéz karjaitokat győzelemre.«²⁸

c) A Koburg-huszárok hazatérése.

Míg a Vilmos huszárezrednél a legénység volt a kezdeményező, addig a Lemberg környékén elhelyezett Kóburg-hu-

szároknál a tisztek karolták fel bajbakerült hazájuk ügyét. Ennek az ezrednek a tisztikarát valahogy jobban átjárta a nemzeti öntudat feltörő eszméje. A hazaszeretet melege különösen Bersek József kapitány lelkéből áradt szerte. Ez a kuruclelkű magyar olthatatlan gyűlölettel tekintett a császári kétfejű-sasos lobogókra. Mint az ezred nevelő századának²⁹ parancsnoka, már évekkal azelőtt erős magyar hazafias szellemet igyekezett növendékei között meghonosítani. E tekintetben annyira szigorú volt, hogy azt, aki szolgálaton kívül németül beszélt, kíméletlenül megfenyítette.

A nemzeti érzésnek ez a keménymarkú magvetője rövid időn belül eredményes munkát végzett. Századának öreg szolgálatvezetője, Boka őrmester, egyízben a legénység előtt a huszár legszentebb kötelességéről tartott előadást. Egyhangú szavak ismételték a regulamentumok megszokott szolamát: A harcos a császár katonája, legmagasztosabb feladata a császári tartományok védelme... « Közben Hertelendy őrmester lépett a szobába. Nem szólt közbe, de az iskolázás után hevesen rontott Boka őrmesternek: »Ne terjessz helytelen fogalmakat a legénység között — mondta neki — mi magyar katonák vagyunk és feladatunk nem a császári tartományok, hanem magyar hazánk védelme.«

* *
*

Bersek sugalló erejű egyénisége előbb-utóbb hatalmába ejtette bajtársait is. Az eddig csak helyenként lappangó nemzeti érzés 1848 elején a tisztikar tekintélyes részének lelkében már élő, tudatos valósággá érett. Közöttük állandóan kézről-kézre jártak a Pesti Hírlap példányai. Tartalmukat a magyarul nem tudó tisztek előtt Bersek és Jenik főhadnagy ismertette. A tisztikar között az előbbi kettőn kívül különösen Foldván, Sulyok, Uj, Astleithner, Kalotsa, Bees báró és Korének ezredkáplán voltak a hangadók. A fiatalabb német nemzetiségű tisztek készséggel csatlakoztak a szellemi mozgalomhoz. Az a színtiszta magyaros levegő, mely az egykori Deák³¹ huszár-ezredben, a nagy bujdosó fejedelem valamely lengyel földön maradt emléke nyomán szerteáradt, megejtette őket. Még nem szólnak, de az elhatározó tettek idején, ki tudja merre lépnek?

A márciusi események után elsőnek Bersek adott hangot érzésének. Tisztjeinek egyik esti összejövetelén, amelyen a falu papja is jelen volt, a magyar szabadságra és Kossuthra emelte poharát.³² Az eset az ezredparancsnok, Barco ezredes fülébe jutott, aki Berseket, Jenik főhadnaggyal, Astleithner és

Kaloisa hadnagyokkal együtt a Pozsonyban felállított tartalékszázadhoz helyezte át. A kuruclelkű kapitány a távozása előtti utolsó perceket is arra használta fel, hogy kiöntse lelkét. A tiszteletére rendezett búcsúvacsora után asztaltársasága kíséretében századához ment. Glédában álló huszárijai előtt hangos, lelkesítő tartalmú beszédet mondott, melynek minden szava izzott a bécsi udvar elleni gyűlölettől. Lelkéből mennydörgésszerűen szakadtak fel az évszázados magyar sors felhalmozott keserűségei: A császár semmirekelő, elárulta és becsapta hazánkat, fogadatok hűséget a szabad Magyarországnak! ... Bersek ezután a gyújtó tartalmú beszéd után huszárijait ünnepélyesen felszólította, hogy Magyarország szabadságára esküdjenek fel. És a huszárok a galíciai tavasz esti homályában fedetlen fővel, térdenállva mondták utána az eskü szövegét³³

Amíg az első idők feszültsége tartott, addig nein volt baj. Amikor azonban a szívek verése kihagyott, valahonnan a lelkek mélyéről felszakadt egy másik érzés: a katonába oltott fegyelem érzete. Ez különösen az idősebb tiszteknél — mint például Földváry századosnál — okozott belső összeütközést. A janowi huszárszázad helyettes parancsnoka bizalmasan bevalotta osztrák bajtársainak, hogy két kő között őrlődik. Nehezebbre esik a választás, mert Magyarországon most aljas embernek bélyegzik azt, aki nem siet hazája védelmére.³⁴ De a hazaszeretet a legtöbben — így Földváryban is — maga alá gyűrt minden mást. Erősebbnek bizonyult az évtizedes katonai nevelés vasmarkának szorításánál. Egy váratlan pillanatban megrohanta az ingadozókat és súlytalan pehelyként magával ragadta őket.

Amikor a szerb felkelés hullámai teljesen elöntötték a magyar Délvidéket és egyes magyar újságokban támadó cikkek jelentek meg a »fekete-sárga« érzelmű tisztek ellen, a Kóburg huszárezred fiatalabb tisztjei között titokban egy írás járt aláírás végett kézről-kézre. A magyar hadügyminisztériumhoz intézett feliratban többen tiltakoztak a gyanúsítások ellen és hangsúlyozták, hogy készek a magyar ügyért bármikor fegyvert fogni.³⁵ Ugyanekkor küldöttség kereste fel Barco ezredest és kérte, hogy vezesse az ezredet Magyarországba. Az ezredparancsnok azzal tért ki a kérés teljesítése elől, hogy a bécsi hadügyminisztériumtól a felváltásra kijelölt Schwarzenberg ulánus ezred megérkezéséig nem tud érdemleges választ adni.

A javarészt Pozsony-környéki és nyitramegyei tót fiúk hálás tanítványoknak mutatkoztak. Lelkükben magasra lobbant a magyar hazájuk iránti szeretet. Ahogy telt-múlt az

idő, úgy halmozódott fel bennük a hazai föld utáni vágyakozás. Nicsai közhuszár három bajtársával együtt már október elején megszökött. A példa azonban nem volt ragadós. A derék tót fiúk különösebb fegyelmezetlenségnek nem mutatják jelét. Fenyítésre nemigen szolgáltatnak okot. Csak lelkesek, hangosak. A »Talpra Magyarot« éneklük. Minden alkalmat megragadnak, hogy tisztjeik előtt kifejezésre juttassák hazavágyódásukat. Közelükben célzatosan hangosabban beszélnek. Földváryt meglátva, lelkesen éljenzik Magyarországot és kapitányukat. Parancsnokaikat ismételtlen azzal a kérdéssel ostromolják, hogy mikor viszik őket haza a szerbek ellen.³⁶ Érdekes, hogy a tiszték osztozva a legénység érzésében, ezeket a kisebb fegyelmezetlenségszerű tüneteket szó nélkül tűrik. Csak az öreg szakasztizedesek katonás érzése tiltakozik ellenük. Szarvas tizedes október 27-én magyar hazafias kijelentések miatt két tót fiút tartóztat le: Rosko és Kultek közhuszárokat.³⁷

Az izgalom október közepén érte el tetőfokát. A tiszték valahogy tudomást szereztek arról, hogy a magyar kormány erélyesen szorgalmazza hazaindításukat. Hallottak arról is, hogy Kossuth összeköttetést tart fenn az ezred Magyarországon lévő tartalékszázadának tisztjeivel. Bizalmas körben ezekben a napokban mind sűrűbben emlegetik Astleithner hadnagy nevét, aki Kossuth parancsát fogja hozni számukra.³⁸

Astleithner hadnagy a honvédelmi bizottmány rendeletével október 20-án érkezett meg a 2. őrnagyi osztály 2. századának állomáshelyére, Janowra. Itt átadta Kossuthnak közvetlen a századparancsnokokhoz intézett írásos rendeletét és Arnsberg hadnagynak a legénység élelmezésére szánt 1000 forintot. Azután továbbment a többi századhoz.

Kossuth futárának nyomában megérkeztek a magyar kormány megbízottak is. Az utcákon, a házak, laktanyák, istállók falain huszárokat hazahívó falragaszok jelentek meg. Ilyen előzmények után érkezett el 1848 október 28-a. A Janowon állomásozó század parancsnoka Bajzáth Gusztáv százados; beosztott tisztjei: Földváry Károly másodszázados, báró Wasmer Gusztáv főhadnagy, Arnsberg György és báró Steuben Ernő hadnagyok. A huszárszázad hazatérése elhatározott dolog, a beosztott tiszték egymás között nyíltan — mint valami egészen természetes dologról — beszélnek erről. Egyedül még Steuben hadnagy ingadozik. Nem tudja mitévő legyen. A fiatal német tiszt idősebb bajtársaihoz fordul tanácsért. Dél előtt az utcán találkozik osztályparancsnokával, báró Zobel őrnaggal. Kérdést intéz hozzá, hogyha az ezred Magyarországba indul, mit tegyen, hiszen magyarul sem tud. Az őrnagy kitér a határozott válasz elől. Dél felé Bajzáth százados tiszt kihallgatást tart. Arnsberg az egybegyűlt tiszték előtt megdorgálja, mert előző nap engedély nélkül Lem-

bergbe távozott. Egyszersmind figyelmezteti a liszteket, hogy a legénységet kísérjék szemmel és minden gyanús mozgólódás esetén erélyesen lépjenek közbe. Közös ebéd következik, majd utána a századparancsnok Lembergbe utazik.

Estefelé a tisztek Földváry lakásán gyűlnek össze. Közöttük van a szomszédos századoktól két tiszt: Leksei Sulyok Ede és Új Imre főhadnagy is. Lényegtelen dolgokról folyik a társalgás. A szökésről egyetlen szó sem esik. Kis idő múlva a tisztek lassan szétszélednek. Először Arnsberg, majd közvetlenül utána Wasmer távozik. Mindketten lakásukra mennek, magukhoz rendelik a szakasztizedeseket és megparancsolják nekik, hogy a legénység takaródó után csomagoljon és nyergeljen.

Földváry százados lakásán a házigazdán kívül csak Sulyok főhadnagy és Steuben hadnagy marad. Kis idő múlva Sulyok is távozni készül és megkéri Steubent, hogy kísérje el a kocsmába, ahol vacsorázni akar. A két tiszt a galíciai kisváros egyik éttermét keresi fel. A gyérvilágítású helyiségben jóformán egyedül vannak. Nyugodtan szóbakerülhet a legbizalmasabb természetű dolog is. Sulyok vacsorát rendel és hallgatógon falatozni kezd. A magas, szélesvállú magyar tiszt evés közben nem barátja a fecsegésnek. Különben is szótlan természetű ember. A társalgás fonalát Steuben veszi fel. Azzal a kérdéssel fordul társához, hogy mit tud az ezred elvonulásáról? »Az a Schwarzenberg-ulánusok megérkezésétől függ«, — hangzik a kimért válasz. Ezekben a pillanatokban lép a szobába Új főhadnagy, aki először Steubent szólítja meg. Megkérdi tőle, hoöv tud-e valamit Jellachich elfogott leveleiről. Utána zsebéből egy újságot vesz elő és azt mellékleteivel együtt Steuben elé az asztalra teríti. A mellékletek Jellachichnak a császári udvarhoz intézett levélmásolatait tartalmazták. Azokat, melyekben megköszönte Magyarország ellen küzdő hadserege anyagi támogatását és Bécestől újabb pénzbeli segítséget kért.

A társaság tagjai bort rendeltek s az időközben megérkezett Földváryval és Wasmerrel együtt poharazni kezdtek. Körülbelül fél óra múlva Földváry, Új és Wasmer eltávozott. A szobában ismét csak Sulyok és Steuben maradt. Sulyok egy ideig szótlanul nézett maga elé, s azután hirtelen bajtársához fordult: »A század nyergel, vele mégy? A váratlan kérdésre Steuben körül forogni kezdett a világ. Lélekezete megállt, ajkai összeszorultak. Egy szó sem jött ki a torkán. Sulyok másodszor szólt hozzá: »Gondold meg, hogy embereiddel mégy-e vagy sem!« Ezek a szavak a fiatal tisztet teljesen kilendítették nyugalmából. Szinte megbüvölve emelkedett fel az asztaltól. Cigaretára akart gyújtani, de kezei annyira remegtek, hogy képtelen volt rá. Meghajolt és szó nélkül otthagyta társát. Egyenesen Wasmer főhadnagy lakására sietett. Tudta, hogy ez a bajtársa császári érzelmű. Régi osztrák katonacsalád sarja. Elhatározta, hogy

ebben a számára nehéz és tanácstalan helyzetben utána igazodik. Wasiner főhadnagyot szintén nyugtalan lelkiállapotban találta lakásán. Egymásután kétszer is kérdezősködött szándéka felől, de választ nem kapott. Második kérdésére pajtása egy határozott mozdulattal vállára dobta köpenyét és szó nélkül kilépett a szobából.³⁹ Ezt az indulatos mozdulatot nem lehetett félreérteni. Steuben magára maradt bajtársa szobájában. Kitekintett a hideg, őszi galíciai éjszakába és megrázkódott a lelkére ülő nagy egyedüllétől. Úgy érezte, hogy mindenki itthagya. Barátai akiknek annyiszor szorította meg kezét és azok az ismerős, hűséges huszárszemek, amelyeidbe annyiszor belenézett. Úgy érezte, hogy nem hallja többé a naposkáplár hangos jelentését, a lovak ismerős nyerítését, türelmetlen patadobogását. Az a nagy család, amelynek már, évek óta tagja, egy messze, ismeretlen országba távozik. Oda húzza a katonaélet igazi kiteljesülése: a harc. A fiatal német fiú nem bírt többé macával. Hazarohant. Feltette csákóját, felcsatolta kardját, lóraült és legényének megparancsolta, hogy csomagját vigye Lembergbe. Már az udvaron volt, amikor lováról odakiáltott Varga közhuszárnak: »Visszajövök nemso-kára!«⁴⁰

A legénység ezalatt lázasan készülődött a nagy útra. A szakaszok három egymástól távolfekvő laktanyában voltak szálláson. A sötét utcákon izgatott huszárok cipelték a tisztek és a hadapródok poggyászait. Olyan volt a város, mint egy megbolygatott méhkas. Zobel őrnagy, a 2. őrnagyosi osztály parancsnoka este a szokottnál korábban feküdt le. Nemsokára figyelmes lett az utcáról lakásába szűrődő zajra. Kikelt az ágyából, felöltözött és az egyik laktanya felé tartott. Ez volt Steuben hadnagy szakaszának szálláshelye. A huszárok' éppen abban a pillanatban vonultak ki a hátsó kapun, amikor az őrnagy a főkapuhoz ért. Az egyik gyéren megvilágított legénységi szobában Bacher tizedest találta egypár közhuszárral, akik ittfelejtett dolgaikért tértek vissza. Az őrnagy kérdőre vonta őket. A tizedes nyugodtan válaszolta: »A hazánkba megyünk, hogy harcoljunk érte. Ne erőltesse meg magát őrnagy úr, mert minden hiába!« Az őrnagy ezután végigment a főúton. Földvár kapitány szállása előtt még őrség állott. Itt találta a mélyen köpenyébe burkolódzott Sulyok főhadnagyot. Megismerte alakjáról és dühös szavakkal rontott neki: »Micsoda dolog ez, hogy ön idejön és elcsábítja századomat!« Sulyok szó nélkül megfordult és eltűnt a sötétségben.⁴¹

Alig hangozott el a takarodó jele, a huszárok máris menetkészen sorakoztak fel a század gyülekezőhelyén. Egyedül Arnsberg hadnagy szakasza késett. A hannoveri születésű, jóformán magyarul is alig beszélő fiatal tiszt magánkívül, izgatottan vágatott szakaszához. Itt mindkét kezében pisztolyt tartva sürgette embereit.⁴²

A század Wasmer főhadnagy vezetése alatt 9 óra után: indult meg. Létszáma 3 tiszt, 1 hadapród, 8 tizedes és 96 közhusár volt.⁴³ Földváry százados a város szélén csatlakozott hozzá. Ezután Wasmer főhadnagy az utóvédhez lovagolt és több huszár kérésére felolvasta nekik Kossuthnak a századparancsnokokhoz intézett rendeletét. A huszárok a leg-rövidebb úton Sambor felé tartottak. A menetet mindjárt kezdetben rossz előjel kísérte. Grodek közelében éjjel letévedtek az útról és csak hajnaltájt tudtak valahogy visszavergődni. Ezzel máris félnapot veszítettek. Sambor felé közeledve, az országútról lekanyarodtak és a hegyek közé vették magukat. Közben mind gyanúsabb tünetekre lettek figyelmesek. A szűk ösvényeken a távolban császári lovasok bukkantak fel, a környékbeli hegyoldalakon pedig, a menetvonal hosszában a lengyel parasztok tűzjelekkel értesítették a huszárok jelenlétéről a császáriakat. Wasmer főhadnagy és Steuben hadnagy gondolkodóba esett. Kezdték bánni, hogy a századdal jöttek. Az egyik helységnél a huszárok egy részével leszakadtak és Samborba igyekeztek, hogy önként jelentkezzenek.

Földváry és Arnsberg nem adta fel a reményt; 45 huszárral tovább vonultak. Már harmadik napja mentek és alig ettek valamit. November 1-én délelőtt, Sambor közelében egy szűk völgyben fekvő faluhoz értek. Alig tettek pár lépést, a közeli hegyoldalakon felfegyverzett lengyel parasztokra lettek figyelmesek. Ugyanekkor egy gyalogos és egy lovasszázad zárta el előttük az utat. A két tiszt rövid tanácskozást tar lőtt. Eleinte mindketten támadni akartak. Később azonban meg-gondolták a dolgot. Látva, hogy minden oldalról körülfojták őket és túlerővel állnak szemben, a felesleges vérontást elkerülendő, a megadás mellett döntöttek. A kis huszárcsapat ezután letette a fegyvert.⁴⁴

Az osztrák katonaság a foglyul ejtett huszárokat Samborba kísérte. Itt már várt rájuk parancsnokuk, Barco ezredes. A századot a »Korona« és a »Fehér rózsához« címzett fogadóknál szállásolta el. A legénységet letartóztatta, a tiszteket pedig egyelőre szobafogsággal fenyegette meg. Bízva abban, hogy nem fognak megszökni, őrizetükről nem gondoskodott. Földváry és Arnsberg ennek következtében felügyelet nélkül maradt. November 3-án este parasztruhába öltözve, kilopódtak szállásukról. Arnsberg szökése sikerült, Földváryt ellenben egy lengyel nemzetiségű osztrák járőr az utcán felismerte és visszakisérte.⁴⁶

Arnsberg hadnagy, Stryjen és Skolen át, regénybe illő kalandok után ért november 10-én Máramarosszigetre.

A Samborban fogságba vetett huszárok sorsa a magyar kormányt módfelett bántotta. Főként azért, mert az ő parancsa teljesítésének köszönhették helyzetüket. A pesti hadügy-minisztérium ezért a honvédelmi bizottmány felhívására, köz-

vetlenül az ezred hadbírójához intézett utasítást. Szigorúan meghagyta neki, hogy a fogságba kerülő tiszteket és legénységet bocsássa szabadon és indítsa útnak Magyarország felé. Talán mondanunk sem kell, hogy a közbenjárás teljesen eredménytelen maradt. A magyar hadügyminisztérium választ sem kapott a megkeresésre.⁴⁷

Lekcei Sulyok Ede főhadnagy még október 28-án éjjel visszatért Janowról századának kvártélyhelyére, Hruszowra.⁴⁸ Ez a fiatal tiszt a Koburg-huszárok szökésének egyik legtevékenyebb előkészítője volt. A janowi század szökései is a színpalak mögül ő irányította. Sulyok századához (2. őrnagyi .1. század) érve, itt sem habozott sokáig. Október 30-án reggel szakaszt a falu utcáján gyülekeztette, majd felkereste a többi szakaszt is és felszólította a huszárokat, hogy aki apját és anyját szereti és aki hazáját meg akarja menteni, az azonnal készüljön és kövesse őt.⁴⁹ A huszárok erre lázasan csomagolni kezdtek. Csak a 3. szakasz legénysége nem mozdult. Amikor ugyanis Sulyok innen kitette lábát, Karánts István tizedes figyelmeztél le embereit, hogy a főhadnagy felhívásai ne vegyék figyelembe, mert az valószínűleg önhatalmúlag cselekszik. A hazamene- telre vonatkozó fontos utasítást a századparancsnok maga adta volna ki. A huszárok hallgatnak a figyelmeztető szóra és nyugodtan maradtak. Az eset Sulyok fülébe jutott. Erre újból felkereste a szakaszt. Kérdőre vonla a huszárokat és amikor azok tizedesükre hivatkoztak, maga elé rend el le a káplárt és megfenyegette, hogyha visszamarad, vagy még egy szóval ellenkezik, tüstént felakasztatja.

A század az Uzsoki-hágón át november első napjaiban ért Ung megyébe. Tihán a rutén lakosság nagy lelkesedéssel fogadta a huszárokat. Enni-innivalóval ellátta őket és élelmezésükért nem volt hajlandó pénzt, elfogadni. A felvidéki íalvak népének önzetlenségére vonatkozólag a következőkéi olvashatjuk egy akkori napilapban: »A nép közül sokan a hús árát sem fogadták el katonáinktól; többen a szobranci járásban a lópoiiiókat is visszahozlak az eskülthöz azon észrevétellel, hogy illy körülmények között, a haza megmentése ügyében mindennel készek szolgálni.«⁵⁰

Az ezredesi osztály Mosty—Wielkin⁵¹ elhelyezett második századánál Poplawski Ádám és báró Bees Arnold hadnagy teljesített szolgálatot. A század parancsnoka Lama Károly százados volt. Ennek a császári érzelmű lisztnek minden vigyázása és körültekintése sem volt elég ahhoz, hogy visszatartsa alárendeltjeit a sorsdöntő lépéstől. A beosztott lisztek és a huszárok, század parancsnokuk ellenőrzéséi kijátszva, több ízben felkeresték a közeli Wolica község Lang nevű földbirtokosai, akinek három felnőtt fiával különösen összebarátkoztak. A jelek amellet szólnak, hogy a huszárok e látogatások alkalmával beszélték meg' a szökés tervét, és a három Lang

fiú ebben fontos szerepet játszott. Véglegesen október 22-én állapodtak meg, amikor több huszáraltiszttel látott vendégül a Lang család. A földbirtokos fiai ez alkalommal megígérték a huszároknak, hogy szökésüket támogatni fogják; kocsikon élelmet küldenek számukra, sőt később még a nők feleségeit is utánuk küldik.

Lama százados október 30-án délelőtt szerzett tudomást a janowi és a hruszowi század szökéséről. Délután 3 órakor sorakoztatta századát és esküjükre figyelmeztette a huszárokat. A százados ezután Lembergbe utazott.

Estefelé Poplawski és Bees több környékbeli birtokossal együtt a falu Dobrzanski nevű papjának volt a vendége. A társaság éppen kártyázott, amikor a század hat közhuszára toppant fegyveresen a szobába. A huszárok egyenesen a tisztekhez léptek és felszólították őket, hogy tartsanak velük. A két liszt minden habozás nélkül felkelt és a társaság tagjaival a század gyülekezőhelyére sietett, ahol a huszárok már felsorakozva várakoztak. Itt Poplawski rövid beszédet intézett a legénységhez. Figyelmeztette őket, hogy útjuk veszélyekkel lesz teli, amelyekkel elszántan kell majd szembe szállaniok. Aki menetközben önkényesen lemarad — hangsúlyozta a hadnagy az halállal lakol. Poplawski komolyan vette az ügyet. Amikor indulás előtt Butsik nevű legénye vonakodott vele menni, pisztolyt szegezett rá és így kényszerítette a szökésre. A csapat november 6-án reggel érkezett a magyar határra. Hazája földjére lépve, először a zempléni megyei Polena községben állapodott meg. Szinnán gróf Csáky Tivadar látta vendégül a huszárokat; innen tovább menve délután 1 óra felé értek Homonnára, ahol Dernáth Henrik százados, a nemzetőrség parancsnoka fogadta őket.⁵²

Ettől kezdve nem volt hatalom, amely a Kóburg-huszárezredet összetartsa. A huszárok kisebb-nagyobb csoportokban vagy egyenként fel-feltűntek a Kárpátok átjáróin. Tépett ruhában, fáradtan, kimerülve. Lóháton vagy sokszor csak gyalogszerrel.

November első felében érkeztek meg Uj Imre és Tölgyessy József főhadnagyok csapatai is. Követte őket november 17-én Heiuelendy hadnagy⁵⁵ 110 huszárral⁵⁴ és december elején Bajcsi Lajos tizedes 37 társával.

Galícia főhadparancsnoka, Hammerstein altábornagy elérte a legszigorúbb megtorló intézkedéseket léptette éleibe. Ostromállapotot hirdetett ki és az elfogott huszárokat haditörvényszék elé állította. Amikor látta, hogy minden hiába és az ezrednél már csak néhány huszár lézengett, ezeket számszerint Gi-et — Zolkiewen gyülekeztette és Lukács Károly hadnagy felügyelete alatt lefegyverezve, gyalogosan hazaindított a Magyarországra.⁵⁵

Határtalan volt a hazájuk földjére lépett huszárok lel-

kesedése, amikor megpillantották a távoli rónák ködbevesző tájait. Az egyszerű magyar fiúk lelkéből könnyek között, torokszorogva szakadt fel az öröm s a sok fogadkozás. Szintay Ferenc, Bereg megye kormánybiztosa, Lukács hadnagy gyalogosan érkezett és mindenéből kifosztott csapatának hangulatáról a következőket jelentette a honvédelmi bizottmánynak: »...mind örömrivajgások között érkezett meg. Itt vagyunk a haza védelmére, hej de régen itt kellett volna nekünk lenni. Olvastuk mi azt, amit Kossuth hirdetett. — Csak lovat nekünk, majd leszünk mi itt huszárok, noha mindenünket elszedték, még a sarkantyúnkat is a csizmánkról, — de boldoguljanak vele — tsak hogy itt vagyunk szeretett hazánk védelmére... «⁵⁶

Fogadtatásukba most már nem vegyült zavaró hang. A katonai hatóságok a polgáriakkal versenyezve ünnepelték a huszárokat. Kossuth, a honvédelmi bizottmány elnöke, Uj Imre huszárszázada részére 600 forintot utaltatott ki, hogy a huszárok a haza függetlenségére »egy barátságos poharat üríthessenek«,⁵⁷ 1848 november 18-án pedig az országos rendőri hivatal arra utasította, hogy nemzeti zászlót, rózsákat és szalagot küldjön a Koburg-huszároknak. »...A Galiciából visszajött s jelennen még Ungh vármegyében tartózkodó Coburg-herceg egy zászlóalja számára, a rendőri hivatal Bernáth Zsigmond Ungh megyei főispán úr kezeihez egy nemzeti zászlót, rózsákat és szalagot pedig egy teljes huszárdivízió számára elegendőt, legfeljebb holnap okvetlenül szolgáltatson át... «⁵⁸

Arra, hogy Kossuth mennyire értékelte a huszárok hazafias tettetét és mennyire szívén viselte sorsukat, jellemző, hogy Bajcsi Lajos tizedes érdekében külön átiratot intézett a honvédelmi minisztérium egyik osztályvezetőjéhez: »Ezenel hivatalsan felhívom ezredes urat — hangzik az átirat — hogy ezen derék vitézek felszereléséről és tüstenti beosztásáról gondoskodva legyen. És legyen figyelem különösen Bajcsi Lajos vezetőjükre, és Lázár közvitézre, ki még az ezrednél azért, hogy társait az elszökésre ösztönözte, nehéz fogságot szenvedett. Akarom, hogy ezen lelkes honfiúk irányában tényleg tanúsíttassék a nemzet részéről a hálás megismerés.«⁵⁹ Kossuth később is, a szabadságharc egész ideje alatt atyai gondoskodással kísérte a hazatért huszárok sorsát. Ügyes-bajos dolgaikban szeretettel segítette őket. Amikor Arnsberg hadnagy egy ízben fegyelmezetlensége miatt igen kellemetlen helyzetbe került és közvetlen a kormányzóhoz fordult, Kossuth tüstént intézkedett a bajbajutott huszártiszt érdekében.

A hazaszökött huszárokat a határmenti katonai szervek és polgári hatóságok fogadták és megfelelő pihenő, illetve felszerelésük kiegészítése után, a magyar hadügyminisztérium rendelkezésére az egyes hadszínterek felé irányították. A huszárokat

útközben az ország lakossága mindenütt magyaros vendégszeretettel fogadta. Amikor a Kuburg-huszárok Tokajon vonultak keresztül és egy napi pihenőt tartottak, minden valamirevaló tokaji szőlősgazdának huszárvendége volt. A lelke-sebb polgárok még gyűjtést is rendeztek, amelyen 127 forint 55 krajcár gyűlt össze.⁶⁰

2. HAZATÉRÉS CSEHORSZÁGBÓL ÉS AUSZTRIÁBÓL.

a) *A Nádor-huszárok hazatérése.*

A fegyveres huszárcsapatok hazatérése Galíciából vakmerő vállalkozás volt, a csehországi 12. számú Nádor huszárezred Prága melletti állomáshelyéről azonban egyenesen istenkísértés számba ment. Ezt az ezredet a magyar határtól légvonalban is mintegy 300 kilométer távolság választotta el. Ha arra gondolunk, hogy a huszárok olyan útvesztőkbe merészkedtek, amelyekben az osztrák katonaság ellenállásán kívül a sűrűnlakott vidék ellenséges érzelmű lakossága is akadályt jelentett számukra, szinte megfoghatatlannak tűnik fel, hogy egyesek mégis elérték hazájuk földjét. Az emberi számítás szerint eleve halálraítélt vállalkozásokban csak az isteni gondviselés és a magyar vakmerőség keinyerestársa, a szerencse segítette őket.

A Nádor-huszárok — amint azt később részletesebben is látni fogjuk — már 1848 kora őszén elindultak a Kárpátok felé. A császári hadvezetőség nyomban szorosabbra vonta a gyűrűt köréjük. A határmenti katonaságot jóformán állandó készségbe helyezte. Az ezrednél ostromállapotot rendelt el. A jászkun huszárokat azonban nem tudta visszatartani a kockázatos lépéstől. Ettől az időtől kezdve a szélrózsa minden irányába szerteszóródva igyekeztek hazájukba jutni. Porosz-, sőt Szászországban is feltűntek. A szökés izgalmaitól megviselve is messzenéző szemekkel tekintettek hazájuk felé. A magyar föld utáni vágy valami nagy belső melegséggel szétáradt testük minden hajszálérébe^ beleevődött izmaikba és emberfeletti erőt kölcsönzött akaratuknak. Ha feltartóztatták őket útjukban, vagy ha egy-egy percre meg-megálltak az eszeveszett vágatás közben, iszonyodva pillantottak vissza. A lélekzetük is elállt arra a gondolatra, hogy az idegen ország hatóságai kiszolgáltatják őket és visszatoloncolják oda, ahonnan elindultak. Talán nem is a büntetéstől féltek, hanem inkább attól a halálos tétlenségtől, amely ott vár majd rájuk.

Az osztrák hadvezetőség látva a huszárok elszántságát, később biztos helyre igyekszik őket vinni. Az egész ezredet Olaszország felé irányítja. Célját azonban nem éri el. A magyar határ közelében vonuló huszárokat ismét elkapja a vágy. Nem csoda. Hisz ha keletre néznek, mintha rőt lángokat látnának az ég alján. A hazai szél mintha magyar jajkiáltásokat hozna feléjük. A legmegbízhatóbb öreg őrmestereket, tizedeseket is hatalmába ejti ez a megfoghatatlan érzés és pillanatok alatt legyüri bennük az évtizedes fegyelem fogvatartó erejét. A szakaszok elé állanak és kelet felé mutatnak. A huszárok csoportosan térnek le a menetvonalról. Osztrák katonaságba ütköznek. Keresztül vágják magukat, vagy fogságba kerülnek. A szökések a hosszú út alatt jóformán minden állomásnál megisméltődnek. Nem használ ellenük semmi. Sem a jó szó, sem a szigor.

Előző fejezetünkben említettük, hogy az ezredet Y. Ferdinánd még ez év májusában a magyar kormány rendelkezésére bocsátotta. Már menekészen állott, amikor az osztrák hadügyminisztérium a június 12-i prágai forradalom hírére visszatartotta. E napokban az alezredesi osztály történetesen a cseh fővárosban állomásozott, az ezred többi része pedig a mintegy 70 kilométer távolságra lévő Saaz környékén volt szétszórva.

A Prágában lévő osztály természetesen résztvett a forradalom letörésében. A huszárok nagyszerűen verekedtek. A házak padlásairól tüzelő felkelőket heves harcokban némították el, ágyút mentettek ki a tömeg kezéből és torlaszokat rohamoztak meg. A Hradsinon és a belváros utcáin léptenyomon elővillantak a magas, tollbokrétás huszárcsákók az osztrák vértések és dragonyosok római-szabású sisakjai közül. 15-én estefelé az ezred Saaz környékéről iderendelt többi osztálya is megjelent a cseh főváros közelében. A hradsinai várkapuk előtt Ivánka Imre főhadnagy, az elővéd parancsnoka fűvatta meg a huszártrombitát.⁶¹ Másnap az egyik század a csaszlaui vasútvonalat zárta el, majd a fővárosi forradalmárok segítségére siető mintegy 800 főnyi csapatot feltartóztat la és fogságba ejtette.⁶²

Az ezred a forradalom vérbefojtása után októberig Prágában maradt. A bécsi hadügyminisztérium a magyar kormány minden sürgetése ellenére is ragaszkodott hozzá. Ettől az ezredtől akkor sem akart megválni, amikor — bár csak átmenetileg — engedett merevségéből és egy pár huszárezreddel megörvendeztette lajtáninneri szomszédját. Ehhez az eltökélt szándékához később annál jobban kötötte magát, minél több eredményt ért el a bécsi udvari politika. A fordulót ebben a tekintetben — bár határozott időpontot bajos megnevezni — kétségtelenül az 1848 július 25-i custozzai osztrák diadal jelenthette. Az osztrák udvar ezután még halározottab-

ban tört politikai célja felé és csoportosította a rendelkezésére álló erőket egyetlen központi akarat köré. Így érthető, hogy az ezredék kölcsönös kicseréléséről szóló augusztus 20-i legfelsőbb királyi kézirat elkészült.

Az ezrednél már a prágai tartózkodás idején nyugtalanító jelenségek mutatkoztak. Az augusztus 20-i királyi rendelet megjelenése után Sréter Lajos százados, Virágh Gedeon főhadnagy és Dessewffy Dénes hadnagy Dömötöri Németh József ezredesnél kihallgatáson kérték hazájukba bocsátásukat. Ezredparancsnokuk Windischgrätz herceg altábornagyhoz, a prágai főhadparancsnokhoz utasította őket. A herceg barátságos szavakkal igyekezett megnyugtatni a tiszteket. Megdicsérte ezredüket a prágai vitézkedésért és kijelentette előttük, hogy a magyarországi rács felkelést már elfojtották. Azzal bocsátotta el őket, hogy az ezredre még szüksége lesz és reméli, hogy azt parancsnoksága alatt hagyják. A tisztek között azonban tovább is napirenden maradt a magyar kérdés. Nem is csináltak titkot belőle. Egymásközt tovább vitatkoztak fölötte. A legnyugtalanabbak Sréter és társai voltak. Ez a néhány tiszt elhatározta, hogyha kell, nyugdíjbavonul és akár ezen az áron is, hazájába megy. Az ügy Windischgrätz fülébe jutott. Magához rendelte őket és most már kimért, szolgálati hangon figyelmeztette kötelességükre. Arra is, hogy háborús időben nyugdíjazásnak nincs helye.⁶³

Nemsokára azonban mind nyugtalanítóbb hírek érkeztek Magyarországról. Jellachichnak a báni méltóságba való visszahelyezése, majd magyarországi előnyomulása ismét felszította Sréter és társainak aggodását. Látva, hogy ezredük belátható időn belül nem kerül Magyarországra, titokban összebeszéltek és elhatározták, hogy mivel a prágai hosszú táborozás ideje alatt a lovak leromlottak, a ruházat és felszerelés pedig meglehetősen elhasználódott, megvárják, míg Saazra visszavonulnak, de innen felszerelésük kiegészítése után hazájukba szöknek.⁶⁴

A bécsi hadügyminisztérium szeptember közepétől valahogy tudomást szerzett arról, hogy Kossuth a magyar huszárezredre hazahívó kiáltványt akar intézni. Ennek hatása alatt, valamint a tisztikar körében mutatkozó mozgalmak ellensúlyozásaként, bizalmas utasítást küldött Windischgrätzhez. Elrendelte, hogy a tisztikar és a legénység bizalmát élvező tábornokok és törzstisztek értesítsék meg alárendeltjeikkel, hogy a horvát bán fegyveres előnyomulása nem Magyarország leigázását, hanem csak a törvényes rend helyreállítását célozza; a magyar ezred visszatarthatása pedig a király akaratára.⁶⁵ A rendelet megjelenésekor, vagyis szeptember 25-én azonban a huszárezred legénysége még a legkisebb jelét sem mutatta nyugtalanságának. Windischgrätz ezért óvatosságból csak a tisztek előtt olvastatta fel a rendeletet. Nem akarta, hogy

a huszárok felfigyeljenek az eseményekre és egymásközt meghányják-vessék a dolgot.⁶⁶ A császárhű tisztek azonban nem voltak eléggé tájékozva a huszárok hangulatáról, mert a legénység soraiban ekkor már titokban felütötte fejét a hazai események fölötti aggodalom. Arról sem tudtak, hogy az első magyar kiküldött már szeptember közepén megjelent a huszárok körében. A magyar kormány Komlóssy nevű megbízottja ugyanis ebben az időben már ott bujkált a prágai táborban. Itt nemcsak a huszárok között izgatott, hanem a velük együtt táborozó Civatart ulánuszred legénysége közül is többet szökésre és a magyar hadseregben való szolgálatvállalásra igyekezett rávenni.

Komlóssynak természetesen gondja volt arra is, hogy Sréter szűkebb körével minél előbb összeköttetésbe lépjen. Csak-hogy ügyetlenül intézte a dolgot. Éppen akkor kereste fel Srétert, amikor az több császári érzelmű tiszt társaságában tartózkodott. Bár a magyar kiküldött hirtelen feltalálta magát és közönyös dologról kezdett beszélni, jelenléte a táborban mégis szemet szúrt. Dessewffy hadnagy ezért jobbnak látta, ha eltávolítja. Lehetővé tette Komlóssynak, hogy minden baj nélkül tovább utazhassék. Ez azonban most sem volt eléggé óvatos. A biechovitzai vasútállomásról, ahová egy bérkocsi szállította, Dessewffynek köszönőlevelet írt és ennek kézbesítését a bérkocsisra bízta. A levél Windischgrätz kezei közé jutott, aki Dessewffyt nyomban elfogatta. A magyar huszártiszt ellen vizsgálat indult, de bizonyítékok hiányában eredménytelenül végződött; Dessewffy szabadlábra került.⁶⁷

Alighogy Komlóssy elhagyta Prágát, szeptember 29-én délelőtt Kászonyi jelent meg a cseh fővárosban, hogy a iNádor-husárokat hazatérésre bírja. Az 1848 őszen Bécsben tartózkodó Kászonyit, Kossuth egy Kállay nevű bizalmi embere útján bírta rá erre a fontos feladatra. Kászonyi a császárvárosból 1000 forinttal, Kossuth Hírlapjának mintegy 180 példányával és a külföldön állomásozó magyar katonasághoz intézett kiáltványokkal fölszerelve indult útnak. A magyar megbízott — mint emlékiratában említi — még bécsi tartózkodása alatt találkozott István főherceggel, a Nádor huszárezred tulajdonosával. A főherceg tudomást szerezve bizalmas küldetéséről, arra kérte, vigye el huszárjainak azt a parancsát, hogy Prágát tüstént hagyják el és siessenek haza Magyarországra.⁶⁸

Kászonyi Prágába érkezve, egyenesen a Hradsinon, a királyi vár közelében fekvő táborba sietett. Elsőnek egy padon ülő huszárcsoportot pillantott meg. Odalépett és magyarul egyik rokona, Boros Károly százados után érdeklődött. A huszárok tüstént felismerték benne Magyarországból érkezett honfitársukat, mert felpattanva, izgatottan kérdezősködtek tőle a hazai események felől. A kis csoport, melynek tagjai Des-

sewfíy Dezső hadnagy, báró Jeszenák József hadapród, továbbá Szentpétery Samu őrmester és Ballá Endre tizedeis voltak, pillanatok alatt megnőtt. Sréter Lajos és Stáhly Ferenc százados, majd Hollán Hugó, Virágh Gedeon hadnagy és a *legénység* közül is többen csatlakoztak hozzá. Kászonyi alig győzött válaszolni a minden oldalról feléöznlő kérdésekre. Végül Sréter mentette ki a folyvást sokasodó tömegből és Boroshoz vezette. Sréter útközben a következő szavakkal fordult Kászonyihoz: »Tudom, hogy ön miért jött hozzánk és örülök, hogy találkozhattunk. Tegnap a magyar kormány Komlóssy nevű megbízottja keresett fel minket, de olyan ügyetlenül és feltűnően viselkedett, hogy majdnem letartóztatták a táborban. Nyíltan izgatta a legénységet, ennek az lett az eredménye, hogy azt a két századot, amelyikkel érintkezett, távozása után nyomban Saazba és Sehlanba helyezték át. Úgy látom, hogy ön óvatosabb; feladatát bizonyosan eredményesen fogja megoldani. Azonban nagyon ügyeljen, mert Windischgrätz herceg állandóan figyeltet minket. Boros becsületes férfi, az ügyről nyíltan beszélhet vele, bár alig hiszem, hogy őt céljának megnyeri. Ő ugyanis a dolgot tisztán katonai szemmel nézi és hűtlenségnek, szökésnek véli azt, amiről mi úgy érezzük, hogy hazánkkal szembeni kötelességünk.«⁶⁸ Ezekben a pillanatokban tűnt fel Boros. Felismerve Kászonyit, sátrába vezette. Nemsokára Németh József ezredes és Bosits Miklós őrnagy is betért hozzájuk. A mindenkit érdeklő politikai helyzetről, Magyarországról és Kossuthról folyt a szó. Kászonyi, a tisztek szavaiból arra következtetett, hogy valamennyien szívesen mennének Magyarországba, de előljáróik engedélye nélkül nem mernek elindulni.

Közben besötétedett. Németh és Bosits távozása után Boros elkísérte látogatóját. A fogadó, ahol Kászonyi megszállt, a Moldva folyó túlsó partján elterülő városrészben volt. Az Utal egy ideig beszélgetésbe merülve, gyalog tették meg. Egyszerre csak kardcsörgésre lettek figyelmesek. Visszatekintve három huszárt pillantottak meg, akik a sötétben követték őket. Boros rögtön intett egy közelben lévő bérkocsisnak és elsőnek foglalt helyet az ülésen. Kászonyi akarattal várakozott egy ideig. Beszállás előtt olyan hagosan adta a kocsis tudomására lakása címét, hogy a közelébe ért huszárok is meghallhatták. Még látta, hogy az egyik huszár hátul fölkapaszkodott a kocsira.

Kászonyi és Boros a fogadóhoz érve vacsorához ültek. A beszélgetés ismét a magyarországi eseményekre terelődött: Jellachich előnyomulására és Kossuthra. Boros kapitány egyszerűen szomorú lett. Látszott rajta, hogy a beszéd tartalma megzavarta lelkének nyugalmát. Hazaszeretete mélyen a szívébe markolt.

Este tízóra lehetett, amikor Boros eltávozott. Ká-

szonyi egyedül maradva még korainak látta az időt ahhoz, hogy nyugalomra térjen. Legszívesebben visszament volna a huszárokhoz, hogy beszéljen velük. Miközben tovább borozva, magában latolgatta, hogy mit tegyen, huszártisztek léptek a helyiségbe. Ugyanazok voltak, akikkel előzőleg már találkozott: Sréter, Virágh, Hollán és Dessewffy. A tisztek odaültek az asztalához. Nevükben Sréter kezdett beszélni. Azzal kezdte, hogy százada bármely pillanatban kész Prágát elhagyni, csak az a baj, hogy megbízható térképek és az utakat ismerő vezető hiánya kockázatosná teszi a vállalkozást. Meg aztán pénze sincs. Mindeme nehézségek ellenére — folytatta mondanivalóját — meg fogja kísérelni a dolgot és ha neki sikerül, — a többiek majd követhetik példáját. Kászonyi e szavakra — valószínűleg azzal a célzattal, hogy a terv végrehajtását siettesse — megemlítette, hogy a magyar és a horvát hadsereg azóta egész bizonyosan megütközött Pest közelében. A huszártisztek erre, mintha villamos áram érte volna őket, indulatba jöttek és keservesen fakadtak ki sorsuk ellen, hogy ők nem vehettek részt a csatában. Később kissé lecsillapodva, azzal az ígérettel távoznak, hogy másnap újra fölkeresik.

Alighogy a tisztek kitették lábukat a fogadóból, a pincér azzal a bizalmas közléssel lépett Kászonyihoz, hogy egy huszáraltisztt várakozik rá a ház kapuja előtt. Kászonyi nyomban kísietett és a félhomályban Balla Endre tizedest pillantotta meg. A huszáraltisztt minden kertelgetés nélkül arra kérte, hogy kísérje el ahhoz a közeli kocsmához, amelynek tulajdonosa magyarbarátságáról ismert; ott több huszár várakozik rá. Kászonyi örömmel tett eleget a felkérésnek és követte Ballát. Rövid gyalogséta után a kocsmá helyiségébe értek, ahol tíz huszárt találtak. A huszárok türelmetlenül, fordultak Kászonyihoz: »Hol van jelenleg a magyar hadsereg?« voll első kérdésük. Kászonyi nagyjából megmondta. Ekkor Ballá vágott közbe: »Hány nap alatt érhetünk oda?« »A szokásos útvonalon haladva és a rendes menetteljesítmény i: alapul véve, 18—20 nap alatt«, felelte Kászonyi. Ismét Ballá kiáltott közbe: »Nékünk elég lesz egy hét is. Mi majd a legrövidebb utat választjuk és éjjel-nappal lovagolni fogunk! Kászonyinak arra a kérdésre, hogy pénzüik van-e, a rajongó lelkű tizedes ezt válaszolta: »Minek a pénz? Tudunk mi bőjtölni is hazánkért és csupán vizet inni!« Kászonyi tovább aggályoskodott. Megkérdezte Ballától, ismeri-e az utat? »Nem — felelte a tizedes — de a kocsmárosnak van egy jó térképe, ő azt eladja nekünk. Talán nem lesz túlságosan drága és annyit összeadunk, hogy megvehetjük. Mennyi pénzetek van pajtások?« fordult bajtársaihoz. A huszárok zsebükbe nyúltak. Hét forint és néhány krajcár volt összes vagyonuk. Kászonyi felajánlotta anyagi támogatását, a huszárok azonban

nem akarlak elfogadni. Arra hivatkoztak, hogy néki, aki ilyen hazafias feladatra vállalkozott, nagyobb szüksége van a pénzre. Enélkül jóformán meg sem mozdulhat és igen könnyen fog-ságba eshet. Kászonyi végül figyelmeztette az elszánt fiúkat, hogyha magukkal nem is törődnek, lovaikról föltétlen gondoskodniuk kell. «Az semmi — válaszolta Ballá — ha mi beérjük erdei táplálékkal és vízzel, akkor lovaink sem fognak fölfordulni, ha egy pár napig csak friss fűvet kapnak.» Mindezek után a térkép megszerzésére került a sor. A kocsmárossal könnyen ment a dolguk. Demokratikus gondolkodású cseh volt, aki szíve mélyéből gyűlölte az osztrák uralmi rendszert. Egy krajcárt sem fogadott el a térképért. Kászonyi a huszároknak piros ceruzával megjelölte az utat a magyar határig, és az egyes helységek neveit még külön egy papírlapra is fölírta, amelyet Ballá zsebébe gyűrt. Majd kikísérte a huszárokat, akik azután nyeregbe pattanva elváltak.⁶⁹

Ballá a város széléhez érve, rövid pihenőt tartott, miközben figyelmeztette társait, hogy csak az tartson vele, aki leszámolt mindennel és valóban elhatározta, hogy hazája segítségére megy; kijelentette, hogy ő senkit kényszeríteni erre nem akar, ezért bárki visszatérhet. A felszólításra három huszár visszafordult, 7 pedig követte parancsnokát.⁷⁰

Kászonyi megjelenésének híre villámgyorsan terjedt szét a Prágában állomásozó huszárszázadok között. A huszárok egy-kettőre tudomást szereztek küldetésének céljáról is. Alig várták, hogy lássák Kossuth megbízottját és tőle magától halljanak egyet-mást a magyarországi eseményekről. Kászonyi másnap, vagyis szeptember 30-án Zrumecki, Szentpétery, Lázár és Dévanszky őrmesterek már a kora reggeli órákban fölkeresték szállásán. Mind a négyen megígérték, hogyha az ezredet nem helyezik vissza Magyarországba, annyi emberrel, ahányat csak össze tudnak toborozni, hazájukba szöknék. Mikor Kászonyi Ígéretük tetté váltásának megkönnyítésére pénzt ajánlott fel nekik, azt egyhangúlag visszautasították.

Az altisztek távozása után nemsokára Sréter és társai keresték fel a magyar megbízottat. Megállapodtak, hogy először Sréter indul útnak Dessewffyvel, utána Virágh, majd Hollán vág neki.

Kászonyi délután 4 óráig elintézte feladatát. Mindenki-vel beszélt, akire szüksége volt. Nem lévén több dolga, elhagyta Prágát. A pályaudvaron három huszárral találkozott, akiknek felsőbb parancsra Olmützbe kellett volna utazniok. A huszárok arra kérték, hogy vigye őket magával Magyarországba. Kászonyi jegyet váltott nekik. Mielőtt Kolin állomásra érkeztek volna, figyelmeztette útítársait, hogy amikor a vonat megáll, azonnal szálljanak le, mert ezen a helyen útlelvizsgálat következik. így is történt. A huszároknak a sötétben sikerült a rendőrség éberségét kijátszani. Csak akkor szálltak

vissza a vonalra, amikor az már elindult. Kászonyi a magyar határhoz érve, egy-egy huszást adott a huszároknak és azzal bocsátotta őket újukra, bogy Pozsonyban Vjházy kormánybiztoshoz forduljanak, aki majd a magyar hadsereghez igazítja őket.⁷¹

Srétert és társait a Kászonyinak tett ígéret, de különösen a Dessewffy ellen megindult vizsgálat, amely majdnem kipattantotta a titkot, arra bírta, hogy eredeti tervüktől eltérve, minél hamarabb felkerekedjenek. Sürgette őket az is, hogy az ezred október elején elhagyta Prágát és régi állomáshelyére, Saazra vonult vissza. A huszárok éppen útban voltak és október 4-én Schlan⁷² város közelébe értek. Sréter még ezt megelőzőleg megállapította a szökés részleteit. Az egymástól szétszórtan elszállásolt szakaszoknak éjjel 10 órakor a menetvonal mentén lévő egyik kőkereszt közelében kellett gyülekezniük. A terv azonban csak részben sikerült. Egy Riegler nevű őrmester több szakasz felvonulását megakadályozta. A huszárok ezért a kijelölt gyülekezőhelyre csak gyéren szállingóztak. A legtöbb embert még Szentpétery Samu őrmester hozta magával. Sréter és Dessewffy ennek következtében 2 őrmesterrel,⁷³ 4 tizedessel és 52 közhuszárral indult útnak. A kis csapat Schlan közeléből felkerekedve, először széles ívben kikerülte Prága városát, azután jóidéig a Moldva mentén haladt, majd Budweis környékén átkelve a folyón, mindenütt Alsó-Ausztria északi peremén igyekezett tovább, és október 1.1-én Hohenau osztrák határvároska mellett magyar területre lépett. Ezt a minden részletében izgalmas, veszélyekkel teli vállalkozást Virág Lajos, egykori nádorhuszár naplószerű feljegyzésben örökítette meg. A közhuszár közvetlen és élethű előadását eredeti szövegben ismertetjük:⁷⁴

»Október 4. Korán megérkezve stációnkra, négy közel eső faluba lettünk elhelyezve. A négy falunak mellékutai egy keresztnél folytak be a főútba: e kereszt lón kijelölve a szakaszok találkozási helyéül, éji tíz órakor. Tábori jelünk egy »füttventés« volt, s jelszavunk: »A haza minden előtt.«

Mint legtávolabb esőnek az indulót Dessewffynak kellett kezdeni.

A kis termetű, de lelkesült Beliczay tizedes által összehívata embereit még naplemente előtt s röviden, néhány szóval, de igen érzékeny búcsút vett tőlünk. Végszavaira máig is emlékezem:

»Nem hívlak magammal benneteket — úgymond — mert tudom, hogy nem sikerülés esetében jutalmatok és jutalmam a főbelövetés lesz; nekem mindemellett mennem kell, Isten veletek!«

— Mi is megyünk, mi is el akarunk menni! kiáltotta erre egy szívvel-lélekkel az egész szakasz.

— Gondoljátok talán, hogy feladatunk valami könnyű

lesz? – szolt hozzájuk újra Dessewffy, nem annyira lebeszélni, mini ismételten próbára tenni akarván ismert határozottságukat. Akkor nagyon csalatkoztok. El kell készülvén lenni minden rosszra. Mi csak megkísértjük a hazamenetelt; nagy kérdés azonban, ha vájjon csak egy is közülünk megláthatja-e a haza halálai?! Elleneink fegyverein kívül meg kell küzdennünk nemcsak a fáradsággal, de az álma Hanság-, éhség-, szomjúsággal is.

Egyik sem fog ki rajtunk! Volt reá a rövid s majdnem általános válasz.

Erre ünnepélyesen megesketé őket Dessewffy, hogy a fegyelmet maguk között fenntartani szoros kötelességöknek ismerik, a veszélyben egymást támogatandják s főlebbvalóik parancsainak engedelmeskedni fognak, egész addig, míg célt érve, hazájok másképp rendelkezik fölöttük. Az úti előkészületek gyors meglételére intvén ezután őket, hazabocsátá mind, tudatván velők az összehívó jeladási s megjelölvén a helyet, honnan indulandók lesznek.

A főgyülekezési helytől távolabb szállásolt, de a szintén velők tartani szándékozó legénység értesítésére használá föl a még rendelkezésére lévő rövid időközi; s ezek megérkezétevel jelzé csak saját szakaszának, egy pisztolylövessel, a komoly pillanat bekövetkeztét.

Tíz óra közelgett, hosszas tanakodás, készülődésre többé nem volt idő; azért midőn a szakasz utolsó közembere is megérkezett, sietve robogtak át a szomszéd faluba — hol Sréter várt reájuk néhány emberrel — s innen megállapodás nélkül a főösszejövetei helyre, a kereszthez.

Kis idő múlva különböző irányban hallatszott egy-egy kis füttentés. Válaszoltunk reá s intézkedett Sréter, hogy minden vonalban egy pár ember közelítse meg őket, részint hogy kalauzul szolgáljanak, a sötét éjben, s elővigyázatul másrészt, .nehogy idegen katonaság által lepettessünk meg.

A sűrű ködből Görbe nevű tizedes a VII. szakasztól bontakozott ki legelőször néhány emberrel. Ezt követte más két oldalról ismét egy-egy kis csapat érkezése.

Hosszasan csakis azon irányból jövökre kellelt várnunk, mely felé Dessewffy távozott kalauzul, cseh születésű hü csatlósa és egy pár közemberrel.

Magyarul nem tudván Marci, a cseh inas, németül fecsegett folytonosan, s csevegésével, nagyon kevésbé múlt, hogy komolyabb félreértésre nem adott okot.

Szentpétery zászlótartó közeledell t. i. ez oldalról néhányad magával, s a német társalgásból rosszat sejtve, felvont pisztollyal várta az érkezőket, s ha a jelszó és tábori jelről netalán megfeledkeznek: a félreértés kiderítésére aligha marad ideje és alkalma Alarcinak.

A kis csapat ezután Srétert egy szívvel-lélekkal vezéréül

választván, ez Dessewffyre az első csapat vezetését, Szentpéteryre pedig a fegyelem fenntartását bízta.

Azon országút, melyen előre kellett haladnunk, Rakonicz⁷⁵ kerített városon vezetett keresztül; e várost kikerülnünk balra úgy, mint jobbra, csaknem lehetetlen volt.

Mielőtt az itt fekvő katonaság jöttünkről tudósíthatnánk, kellett e helyet nemcsak megközelítenünk, de azon túl is haladnunk, hogy biztosabban folytathassuk utunkat.

A sötét éj azonban a sebes haladásra sehogy sem volt alkalmas; kalauzoltatásunkat egy közel eső faluig kénytelenek voltunk lovaink s a széles országútra bízni.

A falutól kezdve egy cseh polgárt avattunk fel vezetőnké akarátja ellenére; s útmutatása mellett sikerült elérnünk Rakoniczot még virradat előtt. Kapuit — nem éppen nagy örömkre zárva találtuk; azon reménnyel azonban, hogy a magasabb katonai hatóság menettervünkkel még nem ismertette meg őket, zörgettünk oly modorban, mint kiknek küldetésük sürgetős, s ezt szóval is nyilvánítani siettünk a tizedes úrnak kit az ór tudósított megjelenésünkről.

Egyenruhánk megtette a kellő hatást, be- és kijutottunk szerencsésen onnan, hová csak valamivel később is aligha lett volna tanácsos kíváncoznunk.

Október 5. Rögtönözve levén indulásunk, egész eddig — lehet mondani — majdnem minden terv nélkül jöttünk, mulasztásunkat helyrehozni azonban nagyon is szükség volt; mi okból Dessewffynek szerencsére magával hozott nagy térképét — podgyászaink közül kikutatva, kezdtük búvár!ani azt.

Megállapodásunk nem vett sok időt igénybe, mennyiben mindegyikünk tanulmányozta már e tájt, s a veendő irányról pár szót váltottunk volt régebben.

Ettünk és ettünk' s csendesén léptetve indultunk.

E tájon, habár lehető biztonságban érezhetők is magunkat, hosszasan időznünk nem volt tanácsos, nehogy megelőztessünk s körülhálózassunk.

Rakonicztól kezdve, kalauz segítségével, mezei utakon kerültük ki a szomszédos falukat, városokat, s a Reraun folyón kompon átkelve, alkonyatra Zebrák-ba értünk.

Zebrák a pilsen-prágai nagy országút központját képezi, csekély távolságra egyik úgy, mint a másik főhelytől; innen tehát nekünk sietve kellett távoznunk.

Késő éjjel egy falut értünk.

Október 6. Majdnem egész délig háborítatlanul haladtunk előre.

Délután körülbelül két óra tájban egy falu tűnt fel a láthatáron, s közeledésünkkel félrevert harangzúgás ütötte meg füleinket. Tűznek hírére sem láttuk seholy; helyesen e szerint csakis azt következtethettük e furcsa fogadtatásból, hogy az, a szomszédos katonaság intézkedése folytán, értesítésére szol-

gáló jeladás ellenünk, s ép ez okból itt fegyveres erő jelenlététől nincsen mit tartanunk.

Elhatározásunk ép oly gyors volt, mint a gondolat.

A faluba berohanni, az előőrsöket kiállítani, a harangozást megszüntetve a lakosságot összetereelni: pillanat műve volt.

Ebédünk, vacsoránk ez ideig ehetetlen fekete kenyér és pálinka volt, s úgy ezt, mint a lovaink számára szükséges szénát és abrakot is mindenütt készpénzzel fizettük. Büntetésül a falu, ellenséges szándékaért, ez élelmi cikkek kiállítására köteleztetett. Többtől tartva, e csekélységet sietve teremtették elő s mi indultunk.

Este felé, erdő közt, egy falura bukkantunk. Lovaink végkép ki voltak merülve — egyet már hátra is hagytunk — Király Pál közemberét, ki azóta a vezetéklovak egyikén jött velünk; — tovább mennünk pihentetés nélkül lehetetlen volt.

Zab- és széna-szerzéssel nem kellett töltenünk az időt, a hátrahagyott falu kiharangozta azt számunkra; etethettünk.

Szerencsére kantározunk már, midőn a végőrön álló, Szabó nevezetű huszár, hozzánk vágatva jelenti, hogy az erdőből nagyon megközelített bennünket a gyalogság s körül leszünk véve, ha nem sietünk.

Nem késtünk egy pillanatot sem; mindemellett a faluból kivezető út lőtávokra hozott össze bennünket. El nem vágatván utunkat a gyalogság, sortűzet adott ránk, minek áldozata lón: podgyászos lovunk, a podgyász közt térképünk s néhány csákó.

A magyar huszárt jellemző, s eredetiségében föl tüntető eseményről lehetetlen itt meg nem emlékezni.

A gyalogság tüzelési szándékát látván két veterán huszár: Tóth János és Szabó János, egyike Sréter, másika Dessewffy mellé ugratott ki a sorból, fedezőleg.

— Engedelmet kérek kapitány úr — mond az első, hogy helyemet elhagytam. Én nem lennék oly nagy kár; de ki vezelné haza az én bajtársaimat, ha az urakat találná a golyó!

A gondviselés örködött fölöttük, áldozatkészségének nem lett áldozatja egyik sem.

Helyzetünk komolyságára e napi események után akaratlanul figyelmessé kellett lennünk s beláttuk, hogy csak súlyosbodni fog az mindaddig, míg a Moldván át nem jutunk, s a tervezett irányban nem haladunk.

A Moldva partjára siettünk tehát, hogy harcsak lehet, még ez este átkelhessünk.

A komp túl volt, s kiabálásainkra golyózáporral felelt belőle egy vadászcsapat.

A folyam partján lejebb vonultunk.

Október 7. Kipihentetve lovainkat, hogy az átúszást megbírják, ereszkedtünk alá egy helyen, midőn a túlpartról egy

óva intő pór kiabálása tett bennünket figyelmessé a bekövetkezhető veszélyre.

— Ha a meredek lejtőn nyakukat nem szegik az urak, — szól a hang, a folyam közepén levő sziklák közt találják halálukat. Jöjjenek lejebb valamivel, én vezetem majd önöket az innenső partról s jelt adok, a hol átkelhetnek.

Vezetőnk nem volt, tanácsot nem kérhettünk senkitől; e szerint követnünk kellett azt, kit — netaláni tévútra vezetés esetében is — számadásra nem vonhattunk volna.

Mintegy félóra hosszat vándoroltunk így, lovainkat kantárszáron vezetve a meredek hegyeken át, midőn kalapját egy póznára illesztve, jelt adott az átmeneteire.

A partra lucskosan átérkezők, a folyam közepén 'úszók, a vízbe ugrani akarók s a meredeken leereszkedők vajmi nagyszerű látványt nyújtottak ez alkalommal.

Ezen átúsztatásunk Moldauthain és Budweis közt történt; ott, hol a meredek hegyek s vad vidék miatt, — hihetőleg, — legkevésbé várták elleneink, s reá. elkészülve nem is voltak.

Átúsztatásunk csakis egy ló-vesztésbe került; gazdája megmenekült, a szomszéd lova farkába kapaszkodva.

Becsületes halásznok, ki átkelésünk eszközlője volt, a túlparton is kalauzul ajánlkozott egész egy magaslatig; innen eltekintve; síkság terült el előttünk.

Balra ne tartsunk, tanácslá; mert ezen oldalon Tabor, a történelmileg híres város fekszik, hol sok katonaság vár. Jobbra se igyekezzünk nagyon, mert akkor meg Frauenberget közelítjük meg, hol szintén akadályoztatva leszünk. Szemközt mutatott ezután egy távoleső falura. »Ez irányban, — úgymond — legesélyesebb lenne tartani, s itt talán utunk is szabadabb lesz.«

Szót fogadtunk, annyival inkább, mert a becsületes halász szavában — az előzmények után — kételkednünk nem is lehetett.

A falut késő este értük el. Mindinkább sötétedett bár, de még kivehető volt, hogy e helység megkerülését jobbról egy kopár hegy, balról terjedelmes posvány gátolja.

Fölösleges kerülővel időnket pazarolni, lovainkat fárasztani célunk nem volt, s e körülményre csakis akkor gondoltunk, midőn a falu alá küldött két huszárunk azon hírrel tért vissza, hogy benn katonaság van.

Jobbra tértünk le, a kopár hegy felé. Néhány száz lépésnyire egyszerre nagy lángvonal villant fel előttünk a sötétben, mit puskaropogás s golyózápor követett.

E sortűz oly közelről intéztetett reánk, hogy eredménytelen nem lehetett, a nagy sötétség dacára sem, Győrfi tizedest és Orosz nevű közembert elvesztettük, Szentpétery és Marcsi lovai összerogytak, s három huszár könnyű sebet kapott.

Most csakis két út közt választhattunk: a posványon vagy

a katonasággal megrakott falun át. Dessewffy és Szentpétery ez utóbbit javasollak. Sréter, ép oly bátor katona, de korosabb és. higgadtabb társainál, nem volt barátja a koczkázató merényleteknek, míg más úton közvetíthető volt a célra juthatás, s a posvány megkerülése- vagy átgázol ásat indítványozta.

Még nem határoztunk, midőn lóháton egy fiatal, e tájon lakó legény ért közelünkbe és felvilágosított bennünket, hogy az nem posvány, hanem tó, s rajta «egy gát vezet keresztül, melyen szekerek járnak át.

Vezetése alatt szerencsésen át is jutottunk, s egy közeli erdőben pihentünk meg.

Október 8. Embereink egy erdészlakra bukkantak véletlenül. Bementünk néhányan s kértük a háziakat, hogy lovainknak abrakot, magunknak bármi nemű eledelt adjanak pénzünkért.

Látásunkra megrettentek s — hihetőleg félelmükben késznek nyilatkoztak mindenre — pénz nélkül.

Biztosítottuk volt bár, hogy bántalmuk nem lesz, ha netalán megtagadnák is kívánságunkat: megmaradtak már előbb nyilvánított készségeik mellett, s tetteleg is bizonyítandók azt, egy nagy üst krumplit tettek a tűzhöz, s huszonkét nyulat daraboltak fel.

A krumplit még csak elkölthettük, de a nyúlpecsenyére nem kerülhetett a sor.

Virradni kezdett s mi csak most vettük észre, hogy nem az erdő közepén, hanem szélén ütöttünk tábor, közvetlen; szomszédságában egy falunak, melynek végházai a fák közé nyúltak s a lakosságot már fellármázta egy pár közelünkbe jutott cseh siheder. A lakosságtól nem volt mit tartanunk, de igen az e tájon sűrűn elhelyezett katonaságtól.

Elindultunk az erdőn keresztül.

Vezetőül egy vadászt fogadtunk meg, kinek két kezét Sréter hátra köttette, nehogy cserbe hagyjon, s az ismeretlen tájon vezető nélkül maradjunk.

Tizenhat órai folytonos menet után elértük Alsó-Ausztria határát.

Ez utunk nem annyira veszélyes, mint terhes volt; mennyiben sok helyen egyenként, lovainkat kantárszáron vezetve hatolhattunk csak át a meredek helyeken.

Október 9. Alsó-Ausztriában valamivel biztosabban éreztük magunkat, mennyiben tudomásunkkal volt, hogy a katonaság nagy része Bécs körül van összpontosítva. Hátunk mögött esett azonban most már Schwarzbach, s előttünk állt Srems; e két hely kissé mérsékelte elbizakodottságunkat. Srems főképp, hova — csak ma nyert értesülésünk szerint — kevéssel ezelőtt érkezett ép a mi elfogatásunkra egy dragonyos-század.

Déltájban egy faluba érkeztünk (nevét elfeledtem). A korcsmáros ép két süldő feldarabolásával foglalkozott.

A nyúlpecsenyétől elriasztva, öt napja rágódtunk már száraz rozs kenyéren s ittuk reá a rossz krumplipálinkát. Étvágyunkat a két süldő látása a legfelsőbb fokra csigázta. Megvettük s el is fogyasztottuk az utolsó falatig s rendeltünk hozzá minden huszárra egy itcze sört.

Lakoma végeztével — mert méltán nevezhetjük annak az átélt napok után — két közember jelentkezett egyik tizedesnél, s kívánczolt a tisztokhoz vezetetni általa.

—Köszönjük hozzánk való szívességét a tiszt uraknak magunk és bajtársaink nevében, — szólt az idősebb s kérjük, ne költsenek reánk annyit; megélünk mi vízen és kenyéren is, csak lovaink számára legyen abrak.

—Szó sincs róla, András! — szólította nevén Sréter az illetőt. — A fakó porciójának meg kell lenni, török vagy szakad. Hisz huszár ló nélkül, s ló huszár nélkül nem én egy fabatkát, ez régi dolog! Hanem ma épen mindkettőre szükségünk lesz ám András! Srems-ben készen várnak bennünket a dragonyosok.

— Tőlük el nem szalad az én szegény fakóm, azt tudom! válaszolt a vén huszár, csak hozzájuk bírjon szaladni, a többire majd csak megalkuszunk; s azt hiszem, szegény fakóm se bánná, ha kicserélném.

E rövid szóváltás után folytattuk' utunkat.

Áthaladva egy közbeneső falun, már messziről láttuk Srems⁷⁶ alatt a fehérköpenyes előőrsöt, mini szintén közleledésünkkel, midőn vágatva futott befelé hírt vinni.

Srems menet tervünknek egyik főbb pontja volt, melyen keresztül kellett hatolnunk bármi áron, ha csak 1—5 mérföld távolságot nem akartunk veszteni.

A város alatt összeszedtük kis csapatunkat, s felhúzott pisztollyal, kivont karddal, zárt sorban, ügetve vonultunk be a városba készen minden eshetőségre.

A város népessége ablakok- s háztetőkről nézte a dráma kifejlődését.

Már messzire behatoltunk s kezdtünk cselveléslől tartani, midőn majdnem egyszerre, szemközi s egy oldalutczában tűntek föl elleneink.

Ez utóbbiaknak rendeltetésük lett volna nemiünkéi halba fogni, mikor őket túlhaladluk.

Sréter kereszthúzást tett tervükön: néhányad magával megállt az utca torkolatánál, Dessewffyt utalván a szemközt jövők fogadására.

Habt Acht! mann wird altaquieren! hangzott Dessewffy csengő hangja.

Ugyanekkor az átelleni oldalon:

Rechts um, kehrl euch! Úgy, hogy u »Marsch!« szót a két vezénylő majdnem egyszerre mondta ki.

S mentünk egymás után; hanem ők futottak elől.

Csekély távolságra üldözvén elleneinket, megálltunk, Sréter tudósítandók a kedvező fordulatot vett körülményről.

Ugyanekkor vérleseink is megálltak, s újra farkasszemet néztünk. Kis idő múlva azonban, a mint meggyőződtek felőle, hogy nem az övéik kerülnek halunkba, hanem a mi csapatunk erősödik Sréter csatlakozásával, robogva vágattak el tovább az országúton, s mi követtük őket.

Ez az üldözés tarthatott mintegy negyedóraig; egész addig t. i., míg vérleseink mellékútra találva, eszélyesb dolognak találak letérni azon előlünk, s utunk szabad Ion.

Október 10. Egy falu korcsmájának tágas udvarán pihentettük meg lovainkat a hajnal előtti kis időköz alatt; s virradattal, jó drágán fogadott kalauz vezetése mellett folytattuk utunkat.

Üldözött kis csapatunknak elindulásunktól kezdve ez lett volna legbékésebb napja, ha árulás céljával, imént föl- említett drága kalauzunk el nem keseríti kedélyeinket.

Éggenburnak kellett volna mennünk, s ő Stockerau-n át Bécsnek akart vezetni, mely jó szándékát csaknem későn vet- tük észre.

Föltűnt mindannyiunknak, kik közelebb egy papnál néz- tük át a térképet, hogy Eggenburg tornyait ily hosszú mars után sem látjuk még, holott az a térképen vajmi közel van jelezve a hátrahagyott faluhoz.

Dessewffy hátramaradt a csapattal, s megszólított egy templomba siető pórt. (Vasárnap volt épen.)

Jól megyünk-e Eggenburnak atyafi? —

— Stockeraunak igen. Hisz ha Eggenburnak mennének, már rég hátrahagyták volna! —

Ezt meghallotta néhány hátrább lovagló huszár, s csak alig-alig sikerült megmenthetnünk az aljas árulót; de nem akartuk vádul hozatni fel ellenünk egykor: hogy egy gyáva fegyvertelenen töttünk bosszúkat, s mert Alsó-Austriában ez ideig a legszívélyesebb fogadtatásban részesültünk.

Átvágtunk egy mezei úton a pór által mutatott irányban s elértük Eggenburgot.

Éjjel Znaim, morva városhoz közel fekvő egyik falu alatt ütöttünk tábor; láttuk az ott kiütött tűzvészt, s tisztán hallottuk a dobpergést, trombita-harsogást, mely a katonasá- got volt fellármázandó az oltáshoz.

Október 11. Délben értünk csak falut; itt hallottuk meg a közelebbi bécsi eseményeket is.

A lakosság kijött hozzánk a falu alá, s jól tartottak minden jóval; közülük kivált később egy vad kinézésű férfi, s tisztjeinkkel kívánt beszélni.

A helység papja – úgymond – kevéssel érkezésünk után indult el, s tart tőle, hogy nem a legjobb szándékkal. Ne késsünk soká, ő csempész, ismeri jól a tájékat, a titkos utakat, s ha elfogadjuk, éjjel átvezet bennünket a határon.

Alig pár órája csalódtunk ugyan egyik vezetőnkben, ez ajánlatot mindamellet el kellett fogadnunk.

Menetervünk szerint Hohenaun át kellett haladnunk, s e végvárost, mint a hír szárnyalt, egy zászlóalj horvát és egy század vadász katona tartja elfoglalva. A városon túl March nevezetű határszéli folyam vonul el, melyen szintén keresztül kellene jutnunk; de hídját őrzik hihetőleg, s gázlóját nem ismerjük. Mind e nehézségeket csakis ily jártas egyén által küzdhattük le, s a csempész nyílt, férfias arcza, komoly határozottsága bizalmat keltett bennünk.

Elindultunk, s vezetőnk tanácsára Hohenaut késő alkonyainál korábban nem közelítettük meg.

A hold világánál három, távol eső nagy nyárfára mutatott csempészünk.

— Én most bemegyek, — úgymond — a városba, kissé körültekinteni; ha kányasivítást hallanak az urak, az bajt fog jelenteni, s ez esetben tartsanak ama három nyárfának, ott legkönnyebben átúsztathatják a March folyót; ha pedig ezen vonalban — a város közepe felé mutatott — látnak majd fenn, magasan egy lámpafényt: az a város és hídon átkelhetés biztonságát jelzi; s ekkor csendesen vonuljanak át a városon, a híd felé.

Vezetőnk határozott, s mi azon helyt maradva, várjuk a jeladást.

Egy óranegyed ilyenkor öröklétnek tűnik fel, s mi már háromnegyed óra hosszal várakoztunk. Rosszal sejtve, mármár kezdtek veszteni türelmünket, midőn a lámpafény feltűnt a magasban.

Lassan, csendesen indultunk. A város alatt találkoztunk csempészünkkel, ki reánk várt.

A városban csakugyan van úgymond mintegy 300 főre menő katonaság, s értesítve is vannak jöttünkről, de holnapra várnak bennünket. A mai napra elszállásoltatta őket parancsnokuk, s a híd őrsége hat emberből áll.

Azonnal készen lettünk tervünkkel, s ki is osztottuk a parancsot embereinknek kinek-kinek szerepe szerint.

Az őrházat megrohanni, az öröket lefegyverezni, a hídoni átmenetet gátló láncot szétszakítani annyira pillanat műve volt. hogy mi magunk is csak akkor kezdtek sajnálni, hogy a híd őrségét is magunkkal nem hoztuk foglyul, midőn a túlparton talált sz.-Jánosi baltás nemzetőröknek már kiadtuk a híd széjjelszedésére a parancsot.

Most mondhattuk csak el: hogy hazánkban vagyunk!

S e szónak mily varázslata lőn! mint borult földre a

legelfásultabb kedélyű is, hálaimát rebegeve, hogy szülőföldjét ismét láthatja; örömkönnyes szemmel hogy ölelte, csókolta a bajtárs bajtársát, ki vele együtt a keserű kenyerei elle, a sz.-jánosi nemzetőrig ki szintén azon hazának szülöttje, s kedves lovát, mely őt oly távolról hozta.

Mindezt látni lehetett, de leírni nem.«

Az a leírhatatlan öröm, amely a huszárokat a szentjánosi magyar nemzetőr láttára elfogta, a csapat vakmerő kapitányát is hatalmába ejtette. Csak pár sorát kell elolvasnunk annak a jelentésnek, melyet Sréter közvetlenül Magyarország földjére történt lépése után terjesztett elő, s amelyben a hazatérés előkészületeiről számolt be a pesti kormánynak. Szinte érezzük, hogy akadozott a toll kezei között, s megilletődésében hogy kereste a szavakat, amelyek a nagy érzés ellentétéként vérszegényen, gyámoltalanul sorakoztak egymás mellé. E jelentés első oldalán, ezeket olvashatjuk: »Tudván szegény hazám vészes állapotját, szent kötelességemnek tartam csekély erőmmel védeni, s ha kell utolsó csepp véretem szabadságáért, s virágzásáért feláldozni.

Régen forrott keblemben ezen érzelmény, s néhány tiszti bajtársamnak kezét fogván el is követtem mindent, hogy ezredünket, melyet az legénységei illetőleg a legditsőbb szellem hatotta által, vészben forgó hazánk védelmére le hozassuk, de minden törekvéseim daczára nem sikerült a kormányzó tábornokunkat (Vindisgrétzet) reá venni, hogy ezredünket leeressze. Minekutána láttam, hogy ezen szent cél el nem érhetem, el határozám, ha löböt nem leg alább századommal vészben forgó hazámat segíteni... «⁷⁷

A képviselőház csak egy nappal Sréter csapatának megérkezése előtt, vagyis október 10-én mondta ki határozatban a külföldön tartózkodó magyar katonaság hazarendelését. Bár bizalmas megbízottai már ezt megelőzőleg is megkezdték működésüket, de azoknak hivatalos jellegük még nem volt. A tulajdonképeni kiküldöttek csak október közepe felé szédlek szerié a honvédelmi bizottmány parancsával az örökös tartományokba. Alig telt el tehát 24 óra, hogy a magyar kormány hivatalosan és nyíltan is szakított az eddigi kérések eredménytelen eszközeivel, és az első fecskék már megjöttek. Ez jó jel volt és jogosan arra engedett következtetni, hogy a hivatalos fellépés nem lesz eredménytelen. Értethető, hogy Sréter megérkezése osztatlan örömet kel leli ti magyar fővárosban. A bátor csapatot maga Kossuth sietett üdvözölni. A Közlöny október 16-i számában a következő szavakkal köszöntötte: »...A Prágában fekvő Nádor huszárainkból egy félszázad áthatva a honszeretet forró érzetétői, több helyekeni nagyszámú ellenálláson vitézül állörve, veszteséggel ugyan, de mégis a hön szereteti övéikhez hönük megmentésére magyar hazánkba szerencsésen elérkeztek.

Vegyék ezért az egész félszázad lelkes vitézei a honvédelmi bizottmánynak a haza nevében elismerését s szíves köszöntését. .. «⁷⁸

Nyugatmagyarország lakossága mindenütt hasonló lelkes ünnepléssel fogadta a hazatért huszárokat. Sopron közönsége november 5-én a falai közé érkezett vendégek előtt erszényét is megnyitotta. Rövid pár óra leforgása alatt 380 ezüst forintot, továbbá nagyszámú ruha- és fehérneműt gyűjtött össze.⁷⁹

Az osztrák hadvezetőség Sréter csapatának távozása után nyomban, erélyes kézzel igyekezett a további fejleményeknek gátat vetni. Október 8-án az ezrednél statáriumot léptetett életbe és első dolgának tekintette, hogy az időközben felszaporodott magyar kiküldötteket leleplezze. Prága környékén valóságos hajló vadászatot rendezett utánuk. Elsőnek Komtóssy kerüli hurokra. Követte őt a magyar kormány két megbízottja: Thuránszky és egy Polocki nevű lengyel gróf.⁸⁰

Ez a tisztogatómunka azonban kevés haszonnal járt. Az elfogottak helyébe újak léplek. Bár nagy szükség nemigen volt már rájuk. Az első lépés megtörtént és a példa ragályszerűen terjedt tova a jászkun ezredben.

Sréter példáját követte még az ezred menete közben Krikuska György tizedes három huszártársával. De eltévedt és Magyarország helyett Porosz-Sziléziában kötött ki, ahol elfogták és társaival együtt kiszolgáltattak Ausztriának.⁸¹

A Palatínus huszárezred 2. őrnagy osztálya a Leitmeritz közelében fekvő Auscha városkában és ennek környékén állomásozott. Virágh Gedeon főhadnagy, a 2. század beosztott tisztje tudomást szerezve Sréter és Dessewffy távozásáról. Kászonyinak adott ígéretéhez hűen elhatározta, hogy követni fogja őket. Lucka községben október 21-én déltájt a szakasz-tizedeseket szállására rendelte és megparancsolta nekik, hogy délután fél 6 órakor gyülekeztesék szakaszaikat, mert Magyarországra indulnak. Ugyanekkor azt is meghagyta, hogy a tervet az 1. század legénységével is közöljék. Alighogy a parancsot kiadta, az Auschában lévő Vernier őrnagytól levelet kapott, melyben osztályparancsnoka ebédre hívta meg. Virághhoz a legalkalmatlanabb időben érkezett a meghívás, de nehogy távolmaradása gyanút keltsen, lóraült és az alig 2 kilométerre fekvő Auschába lovagolt.

Vernier lakásán már együtt találta az oszláv tisztikarát; a jelenlevők izgatottan tárgyalták Sréter merész vállalkozását. A többség elítélőleg nyilatkozott és kételkedett sikerében. A szerény és szótlan természetű Virágh látszólag csatlakozóit társai Véleményéhez és titokban saját tervére gondolva azt az állítási kockáztatta meg, hogy Sréter szökése után Alsó-Ausztria és Morvaország határszélein az utakat valószínűleg mindenütt osztrák katonaság zárta le. Vernier őrnagy erre felpattant helyé-

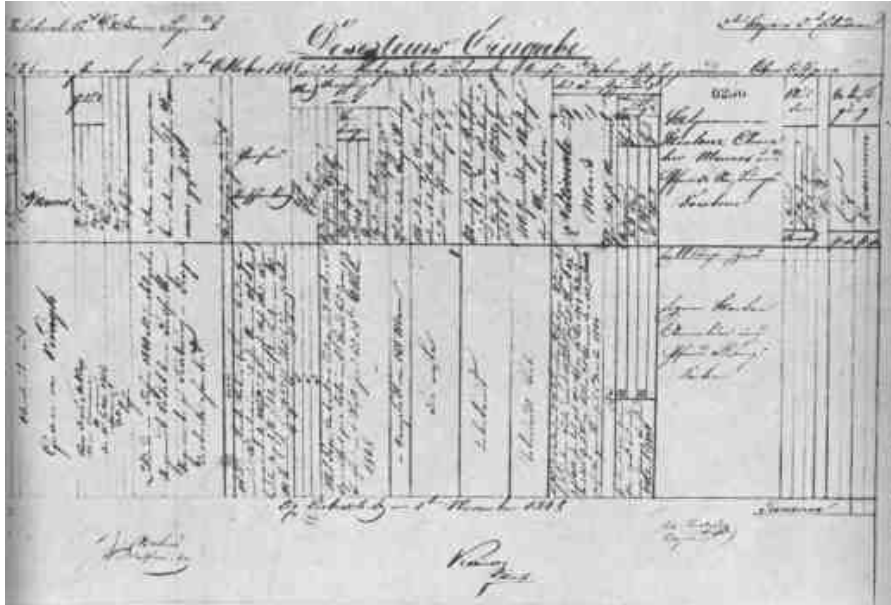
ről és a szobája falán lévő térképen igyekezett bebizonyítani az árulás valószínűtlenségét. Virághnak az ügy tisztázására saját érdekében volt szüksége és most megnyugodva, önmagában megfogadta, hogy szándékai minden körülmények között végrehajtja.

Ebéd után a tisztek a városka terére mentek, ahol a főország volt. Kedélyesen beszélgetve sétáltak, amikor Kuttendorf felől egy huszártizedes érkezett tizedmagával. Ez a tisztek csoportjában lévő Virágh elé léptette lovát és katonásan jelentette, hogy az éles töltényeket kiosztotta és szakasza további parancsra vár. Pár pillanat múlva Lucka felől egy másik huszár érkezett hasonló tartalmú jelentéssel. Virágh nyomban kivált a lisztek csoportjából és szállására sietett. Itt lóra pattant és Luckába vágatott vissza. A főhadnagy innen a menetre felkészült huszárokat — a Graberben elszállásolt szakasz megérkezése után — először Liebeschitzbe, azután Kuttendorfba vezette. Az útrakész huszárok mindkét helyen csatlakoztak hozzá, és így 153 fővel, este 7 óra tájt útnak indult. A közeli Elbe folyón kompokon áthajóztatta csapatát és a jobbparton Kaudnitz felé tartott, amikor az esti homályban a túlsó oldalról lövésekre lett figyelmes. A jeladás az 1. századhoz beosztott Hollán Hugó hadnagy csapatától származott, amely követve őt, valamivel később ért a folyóhoz. Virágh a kompokat visszaküldte; belőlük nemsokára 50 huszár lépett partra.

A 200 főre nőtt csapat Raudnitzon és Schlanon keresztülhaladva másnap, azaz 22-én pihent meg egy kisebb faluban. Virágh itt szemlét tartott emberei fölött, majd imához fűvatott és megeskette őket, hogy amíg célhoz nem érnek, parancsainak vakon engedelmeskednek, és közülük senki önkényesen el nem marad.

Zebrák község elhagyása után, 23-án este egy Milin nevű helységhez értek. A község uradalmának jószágigazgatóját Virágh régebbről ismerte, ezért — abban bízva, hogy szíves fogadtatásban lesz része — több huszárával fölkereste. Az igazgató megpillantva a huszárokat, feltépte mellén ruháit és remülten kijelentette, hogy inkább agyonlövete magát, de a huszároknak szállási nem ad. Virágh erélyes, de nyugodt hangon csillapította le a kiáltozót. Hangsúlyozta, hogy embereik lillakozása ellenére is nála szállásolja el. Látva azonban, hogy az igazgató főleg állása és családja miatt aggódik, felhatalmazta hogy megérkezésükről a közelben lévő osztrák katonaságnak akár n}romban is jelentést tehet.

A csapatnak másnap, 24-én a Moldva folyón kellett átkelnie. Virágh még a Milinből történt elindulás előtt három környékbeli parasztot azzal a megbízással küldött előre, hogy a folyón való átkelés lehetőségeiről tájékozódjanak. A huszár-csapat ezek útmutatása alapján, kompok segítségével átkelt a

Yirágh Gedeon Nádorhuszár-főhadnagy szökési beadványa.

(A m. kir. Hadilevéltár világháború előtti iratanyagából.)

Az okmány kivonatos ismertetése:

Neve: VIRÁGH GEDEON.

Rendfokozata: főhadnagy.

Születési helye és ideje: Kunszentmiklós, 1823. május 11.

Vallása és családi állapota: református, nőtlen.

Személyleírása: Középerős, gesztenyebarna haj és szemöldök, rövidre-nyírt bajusz, tompa orr, kék szem, hosszúkás arc, bal arcán kis anyajegy, magyarul és latinul beszél és ír.

A szökés gyanítható oka: HAZASZERETET.

folyón. A huszárok a szerencsés áthajózás öröme Mühlhausei és Bechin városokon hangos trombitaszóval vonultak keresztül.

Virágh először Bechinben értesült arról, hogy a környékbeli osztrák katonaság tudomást szerzett jöveteléről. A fenyegető veszélyt csak abban az esetben kerülhette volna el, ha csapatával letér a főútról és mellékutakon igyekszik tovább. A környéket azonban sem ő, sem emberei nem ismerték. Alkalmos vezető sem akadt, így kénytelen volt az országúton haladni. Csakhogy ebben is késleltette őt egy közbejött véletlen. Alighogy Bechint elhagyta, több huszárló lábáról leestett a patkó. Virágh tudta, hogyha a lovak gazdáit visszahagyja, ezeket az ellenség kezére juttatja. Ezért elhatározta, hogy a legközelebbi faluban csapatával megpihen. Estefelé ért a Neuhaus közelében lévő Kolenetz községhez. Itt a falun kívül nyomban őrszemeket állíttatott fel, megjelölte a riadóhelyet, s miután a lovak patkoltatásáról is gondoskodott, embereit — éberségre figyelmeztetve őket — a helység szélén lévő csűrökben szállásolta el. Éjjel két óra felé osztrák katonaság zárta körül a falut. Az éber huszárok a riasztólövésekre egy-kettőre talpra ugrottak és csoportonként egyszerre, a vszélrózsá különböző irányában vágták ki magukat a gyűrűből. Az elszánt tett aránylag csekély veszteséggel járt. Az éj sötétjében csupán 3 huszár esett el az ellenség ösztüzétől.⁸²¹

A huszárcsapat az osztrák gyalogság támadása következtében két részre szakadt. A nagyobbik Hollán vezetése alatt a menetvonalon egyenesen Litschau felé tartott, Virágh azonban 45 emberrel ellenkező irányba tévedt és csak kerülő úton, erőltetett menetben tudta utóérni társát. A két csoport október 25-én találkozott Litschau városka főterén.

A Kolenetz községből történt kitérés alkalmával két közhuszár megható példáját adta az előjáróhoz való ragaszkodásnak. Hollán lovai ugyanis a puskaropogástól megbokrosodva elvágattak, és ő így kénytelen volt az éj sötétjében gyalogosan menekülni a faluból. A közeli erdőben gyülekező huszárai közül Verebélyi és Szabó közhuszár kétízben lopódzott vissza az ellenség vonalán keresztül a faluba, hogy részére lovat szerezzen.

Litschau város lakossága tüntető rokonszenvvel fogadta és megvendégelve, minden jóval ellátta a jövevényeket. A huszárok azonban itt sem időzhetek sokáig. Alighogy lakomától keltek, a kiállított figyelőrök gyalogság közeledését jelezték. Lóra szálltak s — mivel az ellenség még nem ért a városi falai alá — kényelmes ügetésben vonultak tovább. Az országútra érve sem erőltették meg magukat. Virágh itt is csak akkor vezényelt élénkebb menetütemet, amikor az üldöző gyalogság már majdnem lőtávolságra ért csapatához. Az osztrák katonaság kifáradva, mindjobban lemaradozott és így a hu-

szárok minden különösebb nehézség nélkül, október 26-án este a morva határ mentén fekvő Zlabings városhoz értek.

A huszárcsapat ezután a Znaim várostól közvetlen északra lévő területen folytatta útját. Virágh Göding közelébe érve csempészt fogadott fel; ennek az volt a feladata, hogy előtte haladva kipuhatolja, átkelhetnek-e a határon? A csapat az előzőleg megbeszélte lámpajelzésre megindulva, 28-án este közelítette meg a helységet. Virágh, hogy a figyelmet elterelje magukról, emberei élén két társzékér kíséretében vonult a városba. A huszárok a kocsisok kiáltásai, ostorpaltogtálása és a két szekér dübörgése közepette léptetlek végig Göding elhagyott utcáin.

Hátra volt még a Morva folyón való átkelés, az előrelküldött csempész azzal a jelentéssel tért vissza, hogy a folyó hídja szabad ugyan, de a leeresztett sorompó zárva van és a közeli barakkokban hemzseg az osztrák katonaság. Virágh ezért más utat választott és a csempész segítségével a folyó egyik közeli gázlóján át vezette csapatát magyar földre.

A huszárok október 29-én reggel érkeztek Szokolczára. A templom közelében felharsant a huszártrombita. Hangjára összefutott a városka lakossága. Egyszeriben örömmel gyűltak a szemek. Jóformán mindenki választott magának egy-egy huszárt, boldogan sietett vele otthonába és etette-itatta hazájába szökött magyar testvérét.⁸³

A Nádor-huszárok hazatérése közül a legvakmerőbb s egyben talán a legkalandosabb Szetsey István őrmesteré volt. Ez a jászkun huszárstrázsámester 1848 október 27-én Mohácsi Valentin őrmestertársával egyetemben, az alezredek osztály 8 tizedesét és 120 közhuszárját vitte magával. A két őrmester a magyar kiküldöttekkel előzőleg szabályos haditervet dolgozott ki. Minthogy a Csehországon és Ausztrián át vezető útvonalat az osztrák katonaság állandóan ellenőrizte, közösen elhatározták, hogy Porosz-Szilézia felé veszik útjukat. Abban bíztak, hogy a magyar ügyel rokonszenvező »burkusok«, vagyis poroszok között bántatlanul haladhatnak tovább, és valahol Teschen tájékán, Osztrák-Szilézia egészen keskeny földszívján keresztül könnyebben sikerül majd hazájukba jutniuk. A huszárcsapat ennek következtében Saazból kiindulva, Brűx, Teplitz és Telschen cseh városokon át egyenesen Porosz-Szilézia felé tartott. Két napi lovaglás után, Reichenberg tájékán értek a porosz határhoz. Ekkor már több mint 150 kilométeres út volt mögöttük. (A távolság légvonalban számítva kb. 140 km.) A huszárok a határt átlépve, délkeletnek kanyarodtak és — most már porosz földön — mindenütt közvetlenül a határ mentén haladva, még egy napig mentek. Ekkor, vagyis október 31-én, halálosan kimerülve, egy Friedland⁸⁴ nevű városkában pihentek meg. A német lakosok igen szívesen fogadták a huszárokat. Csodálkozva tekintettek rájuk. Meghatotta őket

a hazaszeretnek ilyen hatalmas erejű megnyilatkozása. Nem is történt volna semmi baj, ha áruló nem akad közöttük. Csakhogy a város papja besúgta a huszárokat, aminek az lett a következménye, hogy a porosz hatóságok valamennyit őrizetbe vették.

A helység polgársága, sőt a hivatalos személyek is minden jóval elhalmozlak a magyar fiúkat. Élelmezésükről bőségesen gondoskodtak. Mindezzel azonban nem tudták elhessegetni azt a nagy bánatot, amely a huszárok lelkére ült. Ezek a fekete jászkun legények már úgy indultak el Csehországból, hogy odaéreztek a hazai föld szagát. Ha lehunyták szemüket, hallották a hazai jegenyék susogását. És most egyszerre mindez szertefoszlott. A kemény, érzélgősségnélküli huszárszíveket talán csak egy tudta megindítani: a távoli Kis- és Nagykunság szélesen elnyúló világa. Ha erre gondoltak, valami jóleső meleg futott keresztül rajtuk. Az otthon képét gyakran akarattal is földidéztek. Titokban, a stájer hegyek közötti vasárnapok pihenőinek csöndjében vagy a csehországi őrségállások unalmas óráiban. És most a hazavonulás jóleső, félig álomszerű kábulatából egyszeriben kivetődtek. Szinte meglepetésszerűen kerültek az elé a szomorú valóság elé, hogy valamennyiüket kiszolgáltatják és ezredükhöz visszatoloncolják. Azt is tudlak, hogy ebben az esetben rögtönítelő eljárás indul ellenük.

A súlyos fordulat elsősorban természetesen a csapat vezetőjének, Szetsey őrmesternek okozott fejtörést. Érezte, hogy a balsikerért elsősorban őt terheli a felelősség, s ezért kétségbeesett helyzetéből mindenkép menekülni igyekezett. A strázsamester a szabadulás összes lehetőségeit számbavette. Ezek közül még a legtöbb reménnyel az kecsegtette, hogy a város lakossága felajánlotta segítségét. Vélük összejátszva, ő maga pár emberével megszökhetett volna. Ez azonban nem jelentett számára megoldást. Katonalelke különben is tiltakozott az ellen, hogy cserbenhagyja bajtársait. Bár Szetsey számolt azzal, hogy kiadatás esetén reá, mint a hűtlen csapat vezetőjére, a biztos halál vár, ezt a tervet végkép elvetette. Helyette levelet írt Jászalsószentgyörgyön lakó édesanyjának. A levélben arra kérte a falu elöljáróságát, hogy a magyar kormánytól járjon közbe bajtársai szabadonbocsátása érdekében.

A kusza betűkkel rótt, fakó írás egy darab élő történelem. Lehetetlen meghatódottság nélkül olvasni. Perzselve, szinte fojlogatóan árad belőle az egyszerű huszáraltiszt lelkében égő hazaszeretet melege. A levél egyszersmind írójának közvetlen és hű jellemrajza is. A fiatal huszárőrmester fellázadt a halál gondolatára és szívós határozottsággal küzdött ellene. Amikor előntötte a reménykedés, huszáros bizakodással fogadkozott. Amikor pedig megnyugodott a végzet rendelésében, büszkesé-

gél csak az bántotta, hogy szégyenteljes halála miatt atyafiai esetleg balul fognak ítélkezni felette.

Az igazi hazaszeretet örök hirdetőjeként álljon itt ez az értékes történelmi okmány szóról-szóra, eredeti helyesírásával.⁸⁵

»Fridland am 1-ten 9-ber 8Í8.

Kedves szeretett Szülőin!

Életein sorát röviden leírom a mellü egy kevéssé borzasztó. Miután kedves hazánk vérenkező állapot ját halván, minden féle módokatt használtam s elkövettem segítségére jönni, a mely is mind sikertelenül megvette-tett, s ennél fogva kénytelen voltam más módhoz nyúlni az az ha merem mondani elszökni. Az öszve esküvés áll még 1 strázsa Mester, 8 káplár és 120 közembe'rbül az indulatunk volt 28-kán a múlt hónap. Marsomat vettem Burkus országnak, miután nagy fáradtsággal Cseh országbul több zűrzavarok közt a Gránitzonn bejutottam 1 napi járó földet tettünk a Burkusok közt — de már annyira elcsügedtünk hogy kenteiének voltunk magunkat quár-télybe tenni ahol is a Polgárság igen szívesen fogadott mivel mind németh és a mi akaratunkon vágnak, — de egy akasztófára való Papp bennünket elárult azonnal az ott levő katonaságtól arredállattunk. — így tehát kedves Szülöm gondolhatja hogy fogottak vagyunk, hanem dolgom igen jól mén máskülömben enni innya ugyan van elég, ugy gondolom hogy talán siralom házba vagyok. És úgy gondolom hogy az akasztófa a hátam megett van csak a horogba kell akasztani mivel nálunk a Regimentnél Standrecht volt kihirdetve a sok szökés végett miért már nagyobb része elszökött így tehát semmi jót nem várhatunk, az egy reménységem, hogy talán a Polgári kar oltalma alá vész a kik ugyan így ekés znek benne.

Kedves Szülöm most nincs egyéb mód mint ezenn levelet mutassa meg a Város előjáróinak hogy a magyar Minisztériumhoz folyamodjanak és a Berli- és Frankfurti Nemzetör kormányához felölünk tudósítást és kérést nyújtsanak hogy bennünket mint igazi haza szerető fukat nem vissza a Németh Törvény alá, hanem Magyar ország felé Transferáljanak. Külömben az akasztófa vár a nyakunkra, Kedves Szülöm! én magam személyére minden órában eljöhetnék oly alkalmatosság vagyon kezemben de mit használ ha a többi legénységet élnem hozhatom a Hazának vélek nem használhatok örökös átok a fejemen. Mint Comandánsnak nem is illene, mivel öszve esküdtünk együtt élni és halni nyerni vagy veszteni.

Ennél fogva kérem a Ns Város elöljáróit hogy azon pár lépést mellettünk megtenni ne terheltesse nek csak Budára bejelenteni a dolgunkat ott azután úgyis fogják tudni hogy fognak rajtunk segíteni.

Az elindulásunk volt Saazból 28-kán 30-kán Burkus Schlésiában jöttünk ahol 31-kén feltartóztat adtunk egy Friedland nevű városban még ma innen írok hanem Breslauból a fő Városból kint volt a Vice Präsident és azt mondotta hogy itt semmi esetre nem maradunk mivel a cseh Gránitzhoz közel vagyunk így tehát nem tudom a jó Isten mit ad a fejünkre innen még a Magyar Gránitz 36 mértföld hanem a határok igen megvannak rakva katonasággal. A mi azt illeti az ország lakosai igen jó indulattal vágnak irántunk, hanem a felsőségből mi-rendelet fog jönni az a kérdés. — — Akasztófa!!!

Kedves Szülöm!! a 4 napi és éjjeli utazásunk ulánn már úgy elvontunk csüggedve éh és szomjúság által hogy sokann a lovaikról lefordultak, most látom be mely gyalázatos sors követi a szökevényt.

Ellenben pedig ha az Isten szerentsésen haza segít hogy szegény hazánknak segíthessünk minden fáradtság minden nyugtalanságot elfelejtünk, hanem kevés a reménység ... mert... elveszett... Ennél fogva kérem a Magyarokat az egész Bajtársaim nevébe hogy a mit mellettünk tehetnek segítsenek hogy ennyi igaz hazaszerető magyar fi ne jusson azon gyalázatos akasztófára a ki megvan ígérve. Kedves Szülöm vedd kedvessen ezen talán utolsó levelem mert egyebet nem mondhatok, és a mint mondom utolsó szükségemben a felül irt mód szerént segítsen, másképp rövid napok múlva minek előtte Isten életem végét elhozná a világról le kell mondani de még azzal sem gondolok mivel a szabadság és Haza szabadítás dolgában halok meg ísak rólam mint igaz Haza vedről jó gondolattal legyenek. A Halál mind egy az Olympus hegyén is.

Kedves Szülöm többet nem írhatok mert kezeim reszketnek szemeim az Halál pókhálójai behúzták, hanem kívánok minden Testvér, Attyafiáknak és minden jó ösmerősöknek ezer jókat és kérem felőlem balul ne Ítéljenek hanem gondolják hogy a hazaéri atta ki hűséges lelkét!

Ezzel maradok kedves Szülömnek alázatos fia, és Magyar Hazánknak jó akarója.

Szetsey István
strázsamester«

A levél két hét alatt jutott el Jászalsószentgyörgyre. Jaczmann Mihály, a falu főjegyzője 1848 november 1-én lovas-

küldönccel juttatta el Szentkirályi Móric, jászkunkerületi főkapitányhoz. A lelkiismeretes főjegyző a főkapitányhoz intézett kísérő jelentésében a következőket írta: »Kebelünkől származott s a Nádor huszár ezredben szolgáló őrmester Szetsey Istvánnak — alatt idehajlított édes Anyához írt levelét lovas hadnagyunk által sietek a kéréssel megküldeni, hogy a haza szeretet vezérelte szökésben elfogott s Burkus országban letartóztatott igen lelkes Nádor huszár csapatnak megszabadításában a szükséges lépéseket meglenni méltóztassék. E lovas ember ki levelemet kézbesítendi készen álland e levelet Pestre (ha szállásában nem találná főkapitány urat) mint közép pontra lehető gyorsan parancsolatjára elvinni.« A külső oldalon a címzés alatt a következőket olvashatjuk: Ha Szentkirályi Móricz úr nem találtatnék, kéretik Kossuth Lajos Úr, hogy e levelet felbontani, s a bennfoglaltak iránt intézkedni méltóztassék.«

A levél így kerül a magyar kormányhoz, illetőleg Kossuth kezei közé. A huszárok kiszabadítása érdekében tett diplomáciai lépésekről nincs tudomásunk. Azok úglátszik kevés sikerrel jártak. Erre kell következtetnünk abból a tényből, hogy Szetsey, alighanem megunva a tétlenséget, 1848 december 2-án csapatával Poroszország földjéről megugrott és Morvaországba törve folytatta menekülését a Kárpálok felé. Az osztrákok azonban már vártak rájuk. A Troppau és Neutitschein környékén összevont császári katonaság, a cseh nemzetőrök segítségével feltartóztatta a huszárokat és Szetsey strázsamester embereivel együtt a theresienladi várbörtön falai közé kerülte.⁸⁶

A kézrejutott szökevény csapat fölött összeült katonai bíróság először 1849 március 27-én, majd később, június 9-én ítélt. Szetsey aránylag enyhe büntetést kapott. Lefokozták, félkapituláció utánszolgáltatására kötelezték és a theresienstadti várbörtönben letöltendő 4 évi sáncmunkával súlyosbított fogságra ítélték. Társait kisebb-nagyobb büntetéssel sújtották. Szetsey őrmester további sorsát illetőleg adatunk nincs. Bajtársáról, Mohácsi Valentin őrmesterről is — aki 5 évi, sáncmunkával súlyosbított fogságot kapott csak annyit tudunk, hogy a theresienstadti várbörtönben szerzett súlyos tüdőbajában még raboskodása alatt, 1853 június 2-án elhunyt.

Sréter, illetve Virágh eltávozása után a visszamaradt tisztetek között különösen Fischer Károly őrnagy és Sebastiano-vich Imre kapitány nyugtalankodott. Ez utóbbi egyszer, amikor századának emberei magukkal akarták vinni Magyarországba, elbújt előlük, később azonban elégedetlenségének lépten-nyomon hangosan is kifejezést adott.⁸⁷ Megbízhatatlanságuk miatt mindkét tisztet nyugdíjazták. Az ellenkező véglelet képviselték viszont Losonczy József és Stáhly Ferenc századosok. Mindkettő magyar, de lelke gyökeréig császári érzelmű, parancsol meg-

gondolás nélkül teljesítő katona volt. Azok közül valók, akikben hivatásuk tudata az idők folyamán meggyőződéses hitté formálódott. Bár az is lehetséges, hogy a későbbiek során a hazaszeretet súlyos megrázkódtatást okozott bennük. Stáhlyt a császári parancshoz való ragaszkodásának rajongó hevülete is melegítette és ennek segítségével kitűnően értette a módját, hogyan tartsa kézben embereit. Október 22-én, tehát közvetlenül Virágh távozása után, Klattauban állomásozó százada is felkészüli a szökésre. Stáhly megtudta. Nyomban a laktanyába sietett. A felsorakozott huszárokat töltött pisztollyal kezében, szenvedélyes szavakkal emlékeztette esküjükre és megfenyegette őket, hogy aki a laktanyakapuhoz közeledik, azt rögtön lelövi. »A többiek azután, ha eléggé gyávák és elvetemültek — folytatta beszédét — gyilkoljanak le engem, a kapitányukat!» A huszároknak annyira tettsett parancsnokuk elszánt fellépése, hogy lelkes éljenzésbe törtek ki és azonnal lóról szálltak.⁸⁸

A két kapitány köré csoportosult néhány erősen dinasztikus érzelmű liszt befolyásának tulajdonítható, hogy az altisztek, sőt a közhuszárok közül is akadtak, akik hallgattak parancsnokaikra és kitartottak a fekete-sárga zászló mellett. Nehéz helyzetekben tanúsított megbízhatóságuk és kiváló szolgáluk jutalmául 11-en részesültek közülük kitüntetésben.⁸⁹ A legénység körében azonban ilyen alig egy-kettő akadt. A huszárok szökésében nem volt megállás. A magyar küldöttek buzdítására mindenkép hazájuk segítségére akartak menni. Ezredparancsnokuk egykorú jelentése szerint a hazájukat fenyegető veszély tudata teljesen kiforgatta őket valójukból.⁹⁰ 1848 novemberében már csak bajt és gondot okoztak az osztrák hadvezetőségnek. Windischgrätz herceg — látva, hogy nincs hatalom, mely megfékezze a bódult fiúkat — ez év november 2-án az egész ezredet a theresienstadti várba helyezte át. A dolog azonban nem volt egyszerű. Wallmoden altábornagy, a prágai dandár parancsnoka nyomban a parancs vétele után jelentette, hogyha a huszárezred tudomást szerez a tervről, nincs hatalom, amely felbomlását megakadályozza. Talán csak abban az esetben sikerül a huszárokat a várba vinni — hangsúlyozta az osztrák altábornagy — ha az ember cselhez folyamodik. Elhiteti velük, hogy régi állomáshelyeikre kell visszamenniük, és a Theresienstadton való átvonulásuk alkalmával, pihenés ürügye alatt visszatartja őket. De még így is megtörténhet, hogy a huszárok — hiszen úgy ismerik! a környéket, mint a tenyerüket — még menet közben rájönnek a turpisságra, mert tudják, hogy a Theresienstadt felé vezető út kerülőt jelent. Ebben az esetben egész biztosan szétszélednek. Egyébként a várban csak fegyveres erő segítségével lehet elhelyezni őket. Végül meggondolandó az is, hogy az

erődben mintegy 80 főre rúg a szökött és feltartóztatott huszárok száma; ezek jelenléte csak izgatókéig hatna rájuk.⁹¹

A herceg elfogadta az alaposan indokolt jelentési és elállt a huszároknak Theresienstadtba való áthelyezésétől. E helyett az osztrák tábornokok alaposan meghányták-vetették a lázadó ezreddel való tennivalókat. A tanácskozások során az a gondolat is felvetődött, vajjon nem az lenne-e a leghelyesebb, ha lefegyvereznék és szélnek eresztenék valamennyit. Természetesen figyelmeztetve őket arra, hogy számolniok kell azzal a sorssal, mely az esküszegőket és az uralkodójuk ellen felkelőket előbb-utóbb kivétel nélkül utoléri.⁹² Amikor azonban arra gondoltak, hogy ezzel a tettel önmaguk erősítenék meg a »lázaadók hadseregét«, jobbnak vélték, ha más eszközökhöz folyamodnak. Ilyen előzmények után úgy döntöttek, hogy a huszárezredet Olaszországba helyezik át. Az ezred 1849 május elején kapott parancsot az elvonulásra, de csak a hónap vége felé kezdte meg menetét. A közbeeső hetek alatt a huszárok valahogy megnevezelték a dolgot. Nem tudták mi vár rájuk, csak annyit éreztek, hogy sorsuk fordulat előtt áll. És ez is elég volt ahhoz, hogy kisebb-nagyobb csoportokban kerekedjenek a bizonytalan jövő előtt.

Ezek között volt két vakmerő fiatal huszár is: Szabó István és Antolitz István. A két közhuszár Saaz környékéről a közeli Szászországba szökött. Valószínűleg úgy gondolkodtak, hogy a sorsuk valahogyan, idővel majd csak hazájukba sodorja őket. Véletlenül éppen az 1849. májusi drezdai felkelés idején értek a szászok fővárosába. Természetesen nem nézték lételemül az eseményeket. Elkapta őket a verekedés láza és fegyvert fogtak. A fölkelés elfojtása alkalmával azonban a szász hatóságok kezére jutottak, és ezzel sorsuk rövid pályafutás után befejezéséhez közeledett. Nyilvánvaló volt, hogy a szászok kiszolgáltatják Ausztriának a harcias huszárokat, ott pedig a legszerencsésebb esetben is több évi börtönbüntetés vár rájuk. Csakhogy a véletlen útjai kiszámíthatatlanok. Az eset, hogy³¹ -hogynem a szász királyi család tudomására jutott és a királynő szíve annyira megesett a huszárokon, hogy személyesen közbenjárt Ferenc Józsefnél a két bajbajutott magyar katona érdekében.⁹³ Az Ausztriának 1850 január 22-én kiszolgáltatott huszárok erre a magas pártfogásra meglehetősen enyhe büntetést kaptak. A hadbírósnak mindkettőre kimondott súlyos ítéletét, császári parancsra, fejenként 4 heti vasban töltendő fogsázbüntetésre csökkentették.⁹⁴

Az ezred május utolsó napjaiban több oszlopban indult el Saaz környékéről Olaszország felé. Az utazómenet alatt a századok gyalogság felügyelete melleit, megfelelő lávközökre követték egymást.

A huszárok nyugodtak voltak, míg csak Linz közelébe nem értek. Amikor azonban innen is továbbmentek, szívükbe mar-

költ a keserűség. Ahogy távolodtak hazájuktól, mindjobban elsötétült az arcuk. Csak az alkalmas pillanatra vártak. Bajbajutott nemzetük utáni vágy egész valójukból kiforgatta az egyeneslelkű, engedelmes, lisztjeikhez ragaszkodó és tekintélytisztelő fiúkat. Már nem a régi, engedelmes katonák többé. Mindenkit gyűlölnék, aki nem érti meg szívvelszorító vágyakozásukat. Mindenki ellenségük, aki nem tart velük. A klattai kaszárnya udvarán pillanatnyi felhevülésükben még hallgatlak Sláhly százados fenyegető és kérő szavára. Akkor még élt bennük a remény, hogy megismételhetik szökésüket. Itt azonban az osztrák Alpok benyílója előtt, belett a mérték. Érezték, hogyha egyszer becsapódnak mögöttük a nagy hegyek sziklakapui, minden reményük szertefoszlik. A huszárok lelke már annyira tele van izzó forrósággal, hogy lisztjeik nem is mernek velük szembeszállani.

Ezredparancsnokuk szemük villanásából érzi, hogy készülődnek valamire. Linz közelébe érve a helybeli katonai parancsnoksághoz fordul segítségért. Közbenjárására a környék összes nemzetőr alakulatait készenlétbe helyezik.

Június 1-én az 1. őrnagyi osztály Losensteinleiten faluban van szálláson. Este nyolc óra után pár riasztólövés hangzik. Erre a huszárok egyrésze, a szökni készülő, lóra pattannak. Pillanatok alatt benépesül a falu. A többi huszár tisztjei köré csoportosul. A szökésre fölkészültek és ez utóbbiak között heves kézitusa keletkezik, melynek során Kovács Péter közhuszár Kozina századosot megtámadja. A százados védi magát és a közben segítségére siető Vay Henrik báró hadnaggyal együtt leteríti a huszárt.

A 98 főből álló huszárcsapat a rövid ideig tartó csatározás után, Udvardv Ferenc őrmester vezetése alatt száguldva hagyja el a falut és a közeli Wolfert község felé vágat. Abban a pillanatban ér a helység széléhez, amikor az ott felsorakozott ezredesi osztály éppen indulóban van. A huszárok a holdfényes estén, kézbentartott fegyverekkel, puskájukat süttögetve vonulnak el az osztály arcvonala előtt, s kiáltozva hívják pajtásaikat. Ezek azonban nem mozdulnak. Parancsnokuk, Stáhly százados még mindig kézbentartja őket.

Udvardy csapata ezután a Steyr városában levő Enns folyó hídján átvonulva, Mariazellen és Aspangon keresztül, 8-ára virradó éjjel Pinkafő mellett lépte át a magyar határt. Szerencsés menekülését több körülmény segítette. Így például a steyri nemzetőrség a linzi katonai parancsnokságtól azt az utasítást kapta, hogy az Enns hidját tartsa megszállva. A derék nemzetőrök teljesítették is a feladatot, míg tudomást nem szereztek a huszárok közeledéséről. Ekkor azonban egyszeriben inukba szállt a bátorság és szétszaladtak. Amint később mondták: »attól féltek, hogy a huszárok felgyűjtják fejük fölött a várost.«⁹⁵ Udvardy csapata így minden akadály nélkül

vonulhatott át a hídon. Az Olaszországba menetelő huszár-ezred kíséretére kirendeli gyalogság két százada a menekülők után eredt, de természetesen nem tudta utólni őket. Mire Udvardy Bécsújhely környékére éri, az időközben felriasztott osztrák katonaság jóformán minden útvonalat elzárt előtte. A huszárörmester azonban ügyesen vezette csapatát és szerencsésen keresztülcsúszott az ellenséges osztagok között. Az egyik osztrák gyalogoszad magyar területre is követte a huszárokat. Felsőőr község mellett majdnem utól is érte őket, de a falu lakossága a gyógyszerész, a jegyző és a bíró ösztönzésére fegyvert fogott és az utóvéd segítségével feltartóztatta az üldözőket.

A lakosság megfenyítése végett, június 13-án reggel, Althan gróf ezredes parancsnoksága alatt 1 gyalogzászlóaljából, 1 könnyű lovasszázadból és 2 röppentyűből álló különítmény érkezett Felsőőrrre. Az osztrák katonaság azonban már csak a gyógyszerészt tudta elfogni. A főfelbújtók: Siskái Imre felsőőri lakos, továbbá a falu jegyzője és bírója a huszárokat egészen Szombathelyig kísérték és a lakosságot olt is fegyveres ellenállásra buzdították. Mivel a felsőőriek a fegyvereket idejekorán elrejtették a közeli erdőkben, az osztrák katonák a házkutatások során csak néhány ócska, használhatatlan állapotban lévő fegyvert találtak. Althan ezredes végül 20.000 forint hadisarcot vetett ki a községre és megfenyegette a lakosságot, hogyha efféle megisméltódnék, az egész falut felgyújthatja.⁹⁶

Stáhly százados kemény marokkal tartotta össze eddig az ezredesi osztályt, de ő sem tudott megbirkózni azzal a rettenetes erejű hatalommal, amely valahonnan a Duna-Tisza közéről a mágneses vas erejével húzta magához a huszárszíveket.

Udvardy szökése után, június 10-én fényes nappal, Stáhly százados Trieben városkában elhelyezett osztályától Gyökeres András és Kőmíves János tizedesek vezetésével 108 huszár kerekedett fel. Előzőleg feltörték a raktárt, éles töltenyt szereztek, azután szabátságos ütközetmenetet alakítva, útnak indultak.

A huszárokat — valószínűleg Udvardy sikerén felbuzdulva — valami hányaveti könnyelműség fogta el. Erre mulat az is, hogy nem várták be a napnyugtát. Mindenütt gyalogságot látva maguk körül, elbizakodtak. Ezért később súlyos árat kellett fizetniök. Udvardy szerencsés szökése után ugyanis a Mura összes átjáróit erős osztrák gyalogos osztagok szállottak meg. A brucki zászlóalj parancsnoka az újabb szökés hírére Eckhardt főhadnagy parancsnoksága alatt egy gyalogszázadot küldött ki Leoben át St. Michael felé. Az osztrák főhadnagy Leobent elhagyva, már messziről megpillantotta a huszárokat. Alkalmas tereprészen megállt, egy szakaszt a tőle oldalt eső bokrok között helyezett el. a többivel pedig keresztben elzárta az utat. A huszárok a gyalogos század közelébe érve, megálltak.

A következő pillanatban Gyökeres András tizedes előreugrott soraik közül és hetykén tisztelgett kardjával. Utána — nem látva az oldalt elrejtőzött szakaszt — rohamot vezényelt. A huszárok vad csatakiáltások közepette vágattak a gyalogság sorai közé. A második sor még jóformán el sem sütötte puskáját, amikor a lovasok már az osztrák katonák között verekedtek. Ezekben a pillanatokban avatkoztak a harcba az elrejtőzött osztrák katonák. A huszárok a nemvárt oldaltámadástól megtorpantak; egyik részük áttörte a szembenlevő gyalogosok előfalát, a másik visszafordult. 6 halott és 1 súlyosan sebesült huszár maradt a viaskodás színhelyén. Köztük Gyökeres tizedes is, akit a harc, hevében szuronydöfés ért.

A két részre szakadt huszárcsapatot tovább üldözte a balsors. A visszafordult, mintegy 25 főnyi osztagot St. Michaelen a nemzetőrség és egy félszázad gyalogság fogadta; a huszárok a túlerő előtt leletlék a fegyvert. Az a nagyobbik rész, amely keresztültört az ellenség vonalán, Brück felé lovagolt. Késő este volt, amikor a város falai közé ért. A főtérén tömött sorokban osztrák gyalogság és nemzetőrség állott, a Mürz folyócska hidját pedig két szakasz zárta el. A huszárok a sötétségben karabélyaikat sütögetve, másodpercek alatt száguldottak el a téren felállított katonaság mellett és a következő pillanatokban már a híd előtt álló gyalogsággal viaskodtak. Az éjszakában mindez szinte meseszerű gyorsasággal játszódott le. Az osztrákok még lel sem ocsúdtak a meglepetéseikből, amikor a magyar lovasok már Kapfenberg felé járlak. A sors azonban összeesküdött ellenük. Itt ismét ellenségbe ütköztek. Az elszánt legények ekkor már úgylátszik belátták, hogy nem tudnak kivergődni a csapdából; az első felszólításra lóról szálltak és megadták magukat. A sorozatos harcokban 13 huszár elesett, 11 megsebesült, 79 pedig fogságba került.⁹⁷

A huszárok ilyen tömeges szökése természetesen súlyos aggodalmakat okozott az osztrák tábornokoknak. Különösen Nugent gróf tábornoszernagy, a gráci főhadparancsnok volt kellemetlen helyzetben. Csapatának jórésze ugyanis olasz nemzetiségű legénységből állott, ezek közül pedig a példa nyomán többen kedvet kaptak a szökésre. Nugent a Brück közelében elfogott huszárok ellen nyomban teljes szigorral akart fellépni, de hadbírái akadékoskodtak. Ezeknek az volt a véleményük, hogy a huszárokat nem lehet rögtönítelő bíróság elé állítani és megtizedelni: egyrészt, mert a főhadparancsnokság területén nincs hadiállapot, másrészt pedig azért, mert nehezen lehelne megállapítani, hogy közülük melyik lépett fel fegyveresen. A főhadparancsnok ezért arra kérte a hadügyminisztert, hogy elrettentő példa kedvéért sürgősen adjon neki teljes fölhatalmazást. A válasz Bécsből rövidesen megérkezett és teljesen eloszlatta Nugent aggodalmait. Világosan, majdnem parancsolóan megadta a törvényes eljárás módjait. Bécs abból

indult ki, hogy az ezredparancsnok még valószínűleg az Olaszországba történt indulás előtt kihirdette ezredében az ostromállapotot. Ebben az esetben — hangsúlyozta az utasítás — minden helyi vonatkozás figyelembevételével, a katonai törvények rendelkezései mérvadók. Ha a kihirdetési az ezredparancsnok elmulasztotta volna, akkor viszont felségsértés bünténye miatt kell a huszárokat felelősségre vonni. »Mert semmi kétség nem lehet a felől olvassuk ebben az íllekezésszámba menő miniszteri rendeletben hogy a fellázadt huszárok azzal a célzattal hagyták el zászlóikat, hogy az Őfelsége törvényes kormánya ellen felkelt magyar hadsereghez csatlakozzanak. Ebben az esetben az 5. hadicikkely értelmében, még a rendes haditörvényszéki eljárás során is minden részlvevől halálra kell ítélni.⁹⁸

Az osztrák hadügyminiszter oly fontosnak tartotta, hogy az íllelekek valóban szándékához igazodjanak, hogy a hadbírói eljárás irányításával a bécsi katonai fellebbezési törvényszék Linhart nevű tanácsosát bízta meg. Megparancsolta neki, hogy a huszárok ellen, az elrettentő példa érdekében, a legnagyobb törvényes szigorral járjon el.

A haditörvényszék Linhart megérkezése után, a Mura melletti Bruckban 1849 június 21-én ült össze, hogy az elfogott huszárok fölőli íllekezzenek. Mivel a két vezető közül Gyökeres András tizedes súlyosan megsebesült, Kőmíves Jánosnak pedig sikerült megszöknie, Kocsis Pál, Sípos Gábor, Mille János tizedesek kerültek 76 közhuszárral együtt a vádlottak padjára. A hadbíróóság még aznap mind a 79-et zendülés és hűtlenség büntette miatt kötéláltali halálra ítélt. Az ítélet a megerősítés után csupán annyit változott, hogy fenntartotta a három tizedes halálos ílleket, a közhuszárokra azonban a megtizedelést mondotta ki. Ezt az ílleket június 22-én délelőtt 9 óra 30-perckor hirdették ki a huszárok előtt. Másnap, 23-án reggel fél 3 órakor, tehát a kiállott 17 órás halálfelelem után, a hadbíróóság 29 fiatal közhuszárnak megkegyelmezett. Ennek következtében tehát 47 került megtizedelés alá.

A bíróság tagjai a huszárok jelenléiben egy urnába 4 fekete és 43 vörös golyót helyeztek. Előrebocsátották, hogy arra, aki fekete golyót húz, föbelövés vár; azután egymásután szólították elő a huszárokat. A legények hangtalanul járultak az urnához. A következő négy húzta ki a halált jelentő fekete golyókat: Kovács Lajos, Szabó József, Kuklits János és Romhány János.

1849 június 23-án, egy szombati napon reggel 6 órakor, a halálra íllelt 3 tizedessel együtt 7 huszár állott fel a brucki Bécsi-utcában lévő laktanya udvarán, a kivégzéshez rendelt katonaság négyszögén belül. Az íllelet végrehajtására kijelölt katonák már felsorakoztak, amikor Nedelkovics százados, a haditörvényszék elnöke, a nők és többgyermekes Romhány János

közhuszárnak az utolsó pillanatban megkegyelmezett. Utána eldőrdült a sortüz és a hat jászkun huszár lelke némán szállt a kanyargós Tisza felé. A kivégzett huszárok holttestét a St. Ruprecht-temelő közelében hantolták el.

A haditörvényszék még össze sem üli Bruckban. amikor június 12-én, a karinthiai Althofenből megint útnak eredt egy huszárcsapat. A magyar legényeknek nem volt türelmük bevárni, hogy mi történik bajtársaikkal. Nem törődtek azzal, hogy az egyenként, vagy kisebb csoportokban megszökött huszárok egymásután hurokra kerültek; hogy a Mura környéke tele volt az égbenyúló hegyek között tanácstalanul bolyongó lovas és gyalogos huszárokkal, akik megunva a bujkálást, sokszor önként jelentkeztek. Azzal sem törődtek, hogy Galícia felől egy félelmetesen nagy sereg nyújtózott ki a Kárpátok felé. Nem tudtak róla, de az sem tartotta volna őket vissza, ha a jövőbe látnak. Abba a titokzatos és szeszélyes magyar sorsba, amely, mint a múltban annyiszor, most is keserű csalódást tartogatott a bizakodó duna-tiszamenti nép számára. Mit törődtek ők azzal, hogy pár nap múlva, június 14-én, talán ugyanabban a pillanatban, amikor magyar földre lépnek, a minden oroszok cárja a galíciai Zmygrodban éppen szemlét tart majd Magyarország ellen induló hadserege fölött. És ha valami varázslatos kéz eléjük teregette volna ennek a nagy, de most már halálraítél nemzeti küzdelemnek tragikus utolsó mozzanatait, ki tudja, vajjon nem rohantak volna-e még ,kétségbeesettebben hazájuk felé, hogy osztozzanak véreik sorsában.

A Nádor huszárezred alezredesi osztályának első százada június 11-én ért Althofenre. A faluban elszállásolás közben Losonczy József százados izgató tartalmú kijelentések miatt két huszárt letartóztatott: Herceg Károlyt és Horváth islvánl. Mikor a század másnap, 12-én folytatta menetét, a fogságba vett huszárok szokás szerint az utóvédhez csatlakoztak. A századparancsnok kis idő múlva észrevette, hogy az utóvéd túlságosan lemaradt. Erre a század szolgálatvezetőjét, Szokolay János őrmestert küldte hátra, hogy rendet teremtsen. Szokolay, aki már napokkal előbb megbeszélte a két huszárral a szökést, látva társainak szorongatott helyzetét, attól tartott, hogy a titok kipattan. Ezért merész tette határozta el magát. A foglyokhoz érve leoldozta róluk a kötelékeket, lóra ültette őket, azután együttesen közös tervük végrehajtásához láttak. Abban állapodtak meg, hogy a tiszteket lóról szállítják és a századot Magyarországba vezetik. Az őrmester hosszas elmaradása időközben gyanúit kelteti Losonczy századosban, ezért Sipeky György főhadnaggyal együtt visszalovagolt. Itt Szokolay két társával és az utóvéd többi tagjaival felemelt pisztollyal és kivont karddal fogadta a tiszteket. Szokolay ezekkel a szavakkal fordult parancsnokaihoz: »Szálljanak le az urak lovaikról, különben kardunkat használjuk! A két tisztt látva a huszárok elszántságát.

engedelmeskedett a felszólításnak. A kis csapat ezután a századhoz tartott. Az élen lovagoló Kollár Bertalan főhadnagyot szintén arra akarták kényszeríteni, hogy lóról szálljon. Ez azonban sarkantyúba kapta paripáját és elvágtatott. Szokolay őrmester attól tartva, hogy a meglépett liszt nyakukba hozza az osztrák katonaságot, két társával utána iramodott. Vad hajsza kerekedett, a menekülőt azonban nem tudták utolérni. Eredmény nélkül tértek vissza a századhoz, amely mellől időközben a kél visszamaradt tiszt: Losonczy és Sipeky is megugrott. Szokolay őrmester ekkor a század elé léptette lovát és rövid beszédet intézett a legénységhez: Aki igazi magyar mondotta többek közi — az vélem jön Magyarországra a hazát védeni. A huszároknak — akik eddig Létlelenül néztek a készülődést nem kellett sok biztatás. Szokolayval az élükön elindullak. Közben a löszeres kocsikról éles töltényt vettek magukhoz, töltöttek és szabályszerű ütközetmenetet alakítva folytatták útjukat. Az utóvédet Lengváry Pál tizedes. Herceg Károly, Horváth István, Dulec Mihály és Járomy Albert közhuszárok alkották. Az volt a parancsuk, hogy minden visszamaradó huszárt tüstént lelőjenek.

A század másnap, vagyis június 13-án ért a Marburg melletti Gams faluhoz. Itt egy szűk szorosban gyalogságba ütközött. Szokolay keresztül akarta vágni magát, de a roham nem sikerült. Több huszár holtan vagy súlyos sebbel fordult le lováról. Az őrmester — miután lovát kilőtték alóla — 55 társával együtt fogságba került. A huszárokat lefegyverezve Marburgba kíséreltek.

A bécsi hadügyminisztérium az esetről értesülve, tüstént azt az utasítást küldte a Bruckban ítélező Linhartnak, hogy amint ott végzett, hadbíró társaival együtt azonnal Marburgba menjen. Itt Szokolayn és elfogott társain kívül a közben felépült Gyökeres András és a kézrekerült Kőműves János és még kél tizedes: Deák János és Kovács Péter várta a katonai törvényszék ítélezését. E két utóbbit, mint felbujtót, az ezredparancsnok küldte időközben vasbaverve vissza Marburgba.

Linhart Marburgba érkezése után nyomban összeült a haditörvényszék. Szokolay János őrmestert, Gyökeres András, Kőműves János, Lengváry Pál. Deák János és Kovács Péter tizedeseket, továbbá Herceg Károly, és Farkas Péter közhuszárokat halálra, a lobbí szökevény huszárt pedig megtizedelésre ítélte. Az ítéletet július 5-én reggel 6 órakor hirdették ki.

Másnap, 6-án reggel 6 órakor a tizedelésre ítélt legénységnek megkegyelmeztek, a többi nyolcat azonban mindjárt a vesztőhelyre kísértették, itt közvetlenül a kivégzés előtt Kovács Péter tizedes még kegyelemben részesült, a többi 7 a halálhozó puskacsövek elé került.¹⁰⁰

Az ítéletek egész bizonyosan nem elégítették ki a bécsi hadügyminisztériumot. Túlságosan enyhének tarthatta azokat.

Hisz utasításában Linhartnak a legnagyobb szigor alkalmazását kötötte lelkére, a Nugent táborszernagyhoz intézett rendeletében pedig egyenesen minden huszár lejére halált követelt. Linhart valószínűleg érezte is, hogy működésének eredménye a legfelsőbb helyen nem fog osztatlan elismerést kelteni, mert a brucki ítéletről beszámoló jelentésében különös alaposággal tért ki a kegyelemgyakorlás indító okaira. Arra hivatkozott, hogy a bűncselekmények jórészükből a harcban elesettek halálával is megtorláshoz jutottak. Ezenkívül a huszárok bünbánatát és az emberiség követelményeit hangsúlyozta.

Átlapozva a két haditörvényszéki eljárásról szóló hivatalos jelentéseket, önkéntelenül is az az érzésünk támad, hogy a nagy garral összeült bíróság tagjainak lelkében a tárgyalás során átalakulás ment végbe. A kemény ítéletmondásra felkészült császári tisztek határozottsága lassan felengedett. Hatott rájuk az a mód, ahogyan a magyar huszárfiúk elébük álltak: katonásan és a magyar falusi ember természetes egyszerűségével; ahogyan a feltett kérdésekre feleltek: a bennük élő és mégis mindnyájukat felülről igazgató sorsba vetett mélységes megnyugvással. Amint egyik-másik vádlott szeméből a tárgyalóterem komor falai között szerteáradt a hazaszeretetnek, ennek a csodálatos erejű érzésnek perzselő melege, úgy olvadt le fokról-fokra egy-egy darab abból a jégpáncélból, amely körülfogta a bíraskodó szíveket. A magas-gallérú, frakk-kabátos, sárga-fekete táboriöves tisztek lelkébe beosont az emberi részvét melege. Csak ennek tulajdonítható, hogy nem hajoltak meg szolgálai módon a bécsi parancs előtt.

Az ítéleteket azonban már nem lehetett megváltoztatni. A bécsi hadügyminisztérium kényszeredetten tudomásul vette azokat. Mivel a cél főként az elrettentő példa szolgáltatása volt, július 18-án az összes főhadparancsnokságokhoz leiratot intézett, melyben elrendelte a halálos ítéleteknek a legénység előtti kihirdetését.¹⁰¹

A megkegyelmezett huszárokat fegyvertelenül, kisebb csoportokban gyalogság kísérete mellett az olaszországi hadsereghez irányították, ahol különböző német és szláv gyalogezredekbe osztották be.

b) A Sándor-huszárok hazatérése.

A Bécsben állomásozó ezred ezredesi osztálya 1848 június első napjaiban került Grácba. Ez volt az oka annak, hogy amikor az osztrák hadügyminisztérium augusztus elején az ezredet Magyarországra rendelte, ez az osztály itt maradt. Egymagában jobban ki volt szolgáltatva azoknak a hazafias áramlatoknak, melyek az időben földön visszatartott huszárezredek sorait megbontották. A magyar határ közelsége is csábította a

huszárokat, akik természetesen kihasználták a kedvező alkalmat. Alig pár héttel azután, hogy tudomást szereztek ezredük Magyarországra történt elvonulásáról, 1848 szeptember 30-án Síádiéski tizedes vezetése alatt 104 huszár oldott kereket. A század nyílegyenesen tartott hazája felé és Rudersdorf osztrák határfalu mellett lépett magyar területre.

A huszárok távozása fenekestől felforgatta a csöndes stájerországi város nyugalalmát. A gráci hadosztályparancsnokot, Spannochi altábornagyot különösen az ijesztette meg, hogy a lakosság nyíltan kimutatta rokonszenvét a huszárok iránt. Ezért nem is mert erélyesebb eszközökhöz nyúlni, hanem helyette az eset után nyomban azt jelentette a bécsi hadügyminisztériumnak, hogy a huszárok az engedelmséget megtagadták és a visszamaradt rész is el van szánva a szökésre.

A bécsi hadügyminisztérium valószínűleg e jelentés hatása alatt és mert egyébként is céltalannak vélte, hogy ezt a csonka osztályt egymagában visszatartsa, október elején a megmaradt századot Magyarországra küldte. Ez azután tisztek vezetése alatt Parndorfnál csatlakozott az ezredhez.

IV. F E J E Z E T

„Qui ea relinquit rei publicae
causa, a quibus cum summo dolore
divellitur, ei cara patria est, cuius sa-
lutem caritati anteposit suorum.”
(Cic. ad pontif. 37. 98.)

IV.

A magyar testőrök hazatérése.

Mária Terézia 1760-ban alapította meg Magyarországon és kapcsolt részeinek nemesi ifjaiból a magyar királyi testőrséget. Tagjai többnyire a cs. kir. hadseregben töltött rövid szolgálatuk után kerültek a testülethez. A bécsi magyar gárda kisszízget volt az osztrák hadsereg vegyes népelemekből összetett tengerében. A császárváros falai között élő testőrök a hagyományos nemzeti öntudat szelleme hatotta át. Hisz már az intézmény megalakulásában is az a nemzeti gondolat érvényesült, hogy keleti pompájával, ragyogásával a bécsi »Burg« kelles közepén a történelmi múltú magyarság nagyságát képviselje. Tagjaiban tehát megvolt minden adottság ahhoz, hogy szívvel-lélekkel magukévá tegyék a bajba jutott magyar nemzet sorsát.

A magyar testőrök az 1848 május 15-én kitört bécsi forradalom után magukra maradtak a császárvárosban. Az Innsbruckba menekült király magyar gárdistáit nem vitte magával. A testőrök elhagyatottan, tanácstalanul álltak az események forgatagában. Az a bántó tudat, hogy uralkodójuknak nincs szüksége rájuk, hazájuk felé fordította tekintetüket. A délvidéki forrongás hírére idegesen felfigyeltek. Az olasz háború is nyugtalanította őket. Ezek a fiatal, izmos, harcra termett magyar fiúk nem bírták a tétlenséget. Mindenkép szabadulni igyekeztek a császárváros falai közül. Először az olaszországi hadsereghez kérték áthelyezésüket. Amikor óhajuk nem teljesült, nyíltan hazájuk ügye mellé állottak.

Az első hang, amely félig-meddig állásfoglalásra készletté ökel, a Pesti Hírlap június 11-i egyik cikkéből szólt feléjük.

Ez az újságközlemény kifogásolta, hogy a testőrök nem követték koronás királyukat: »Olyan időket élünk — írta a türelmetlen újságíró — melyekben henyélőkre szükségünk nincsen. Mi annyi ifjú erő, mely most Bécs falai között tétlenül tresped, a hon védelmére jó sikerrel alkalmazhatnánk, addig a pénzt is, mellyet idegen földön, egy nem igen magyar szellemű testületre költünk, más szükségesebb és hasznosabb intézetek felállítására fordíthatnók.«¹

Az igaztalan támadást ugyancsak a Pesti Hírlapban, az egyik testőr, Remete János² álnév alatt utasította vissza: »A testőrkar mindig magyar szellemű s igaz érzésű volt. Leginkább pedig jelenben, mert sohasem hibáztak olyanok, kik a nemzetiség szent eszméit ifjú társaik keblében felgyújtani tudták, kik a honszeretet tüzeit szívükben soha elhamvadni nem engedek.«³

A testőröknek nemsokára alkalmuk nyílt arra, hogy tettel bizonyítsák be hazafias érzésüket. Július végén a magyar kormány kiküldöttei János főherceg közvetítésével a Bécsben időző Jellachichsal tárgyalásokat folytattak. A császárvárosban állomásozó német, szláv és olasz ezredek tisztjei ez alkalommal az egyik bécsi fogadóban gyűltek össze és itt elhatározták, hogy fáklyásmenetet rendeznek a bán tiszteletére, és a részvételre a helyőrség magyar tisztjeit is felszólítják. A határozat értelmében küldöttség kereste fel a testőrség épületében összegyűlt magyar tiszteket. A szónok hangsúlyozta, hogy a tervezett tüntetés nem a nemes magyar nemzet és annak hős tisztjei ellen irányul, ezért őket is csatlakozásra kérte fel. Az egyik testőr, Perczel Ferenc, társai nevében erélyesen szót emelt a tervezett tüntetés ellen. Kijelentette, hogy az a testület politikamentességét sérti és a királyi rendeletekkel is ellenkezik. Felszólalása azonban eredménytelen maradt. Az idegen nemzetiségű tisztek mégis küldöttségileg üdvözölték a bánt és este a magyarok nélkül fáklyásmenetben vonultak végig Bécs utcáin.⁴

Jellachich bécsi ünneplése bonyodalmakra szolgáltatott okot. A testőrök ugyanis augusztus elején bejelentették az esetet a magyar hadügyminisztériumnak és egyúttal áthelyezésüket kérték a magyar hadsereghez. Mivel kérésüket a szolgálati út mellőzésével terjesztették elő, Mészáros Lázár, a testőrség parancsnokához, Vécsey Ágost grófhhoz intézett leiratában megírdte őket. Megdicsérte a testőröket hazafias magatartásukért, de súlyosan kifogásolta, hogy az előirt szolgálati utat nem tartották be. Vécsey gróf természetesen szintén zokon vette parancsnoki jogkörének ilyen célzatos megsértését. Nemcsak fegyelmi szempontok miatt, hanem azért is, mert tisztikarának eljárását személye ellen irányuló tettnek minősítette. A testőröket magához rendelve meglehetősen éles és sértő szavakkal kifogásolta eljárásukat. A gárdisták és parancsnokuk kö-

zötti viszonyt még jobban elmérgesítette, hogy az eset a Pesti Hírlap hasábjaira került. A cikkben valamelyik magyar testőr teljes részletességgel beszámolt a magyar gárdapalota falai között történekről, nem mulasztva el azt sem, hogy bajtársainak hangulatáról is tájékoztassa a magyar közvéleményt. »Hogy a tisztikar ily beszéd után tiszti rangjáról azonnal le nem mondott — írta a cikkíró többek közt — az a hadügyminiszter rendelete iránti tiszteletnek, de főképp hazaszeretetének tulajdonítható... Mert a testület meggyőződött arról, hogy a mostani körülmények között eloszlása elleneinknek új fegyvert adna kezébe, mellyel honunk ellen izgathatnak... A haza pedig tudja meg, hogy itt a távolban is vannak fiai, kikre minden órában számolhat, kik nem mulasztják el, adott alkalommal szóval is védeni kétségbe hozott jogait.«⁵

A testőrök szeptember elején váratlan vendéget kaptak. A Pázmándy vezetése alatt Bécsben járt küldöttség tagjai ke-resték fel a magyar gárdistákat. Közölték velük a magyar kormány szándékát, hogy őket, tekintettel a horvátok részéről fenyegető veszélyre, a magyar hadseregbe akarja beosztani. A testőrök erre két bajtársukat azzal a feladattal küldték Pestre, hogy személyesen szerezzenek meggyőződést a hazai állapotokról és a hivatalos körök véleményéről. A két megbízott szeptember 9-én azzal a válasszal érkezett vissza, hogy a magyar minisztérium nemcsak óhajtja átlépésüket a magyar hadseregbe, hanem egyenesen megköveteli tőlük, hogy mint a magyar föld gyermekei, bajbajutott hazájuk segítségére siessenek. A testőrök erre, alig egy pár kivételével nyugdíjazásukat kérték, és be sem várva kérésük elintézését, a magyar külügyminisztérium által kiállított úti okmányokkal hazájukba távoztak.⁶

A szép és regéiryes testőrélettel bizony nem ment könnyű szívvel a szakítás. Sokban feltámadtak az emlékek és megilletődéssel hagyták el a császárváros falait. Az egyik 22 éves fiatal testőr a következőket írta ezekben a napokban: »... mi mindnyájan leköszöntünk... megvallom nem kissé fáj e lépést tennem... meggondolva múltamat, jelenemet, meggondolva milly keserves napokba került ennyire juthatásom, mi által egész szép jövőmet megalapítva képzeltem; meggondolva e szép kinézésnek egy tollvonással semmivé lettét, igazán elfogulva érzem magamat... de mini magyar tiszt, tovább nem maradhatok; ha kell mint közvitéz vérzek el hazámért, de fényben hazám ellensége lenni nem akarok...«⁷

BEFEJEZÉS.

Amint láthattuk, a magyar huszártisztek jelentékeny része csatlakozott a szabadságharc zászlajához és teljesítette nemzetével szembeni kötelességét. Természetesen akadnak kivételek is. Volt olyan is, aki magyar létére minden lelki közösséget megtagadott véle. Olyanokra is akadunk, akik felelősségteljes állásuk vagy idősebb koruk miatt nem tudták elszánni magukat a nagy tetre, de a túlról is aggódó szeretettel kísérték a magyarság küzdelmének minden mozzanatát. Ezek közé tartozott a 10. számú Vilmos huszárezred parancsnoka: Földvári és Bernátfalvi Földváry István ezredcs. Amikor Galíciában lévő ezrede 1848 őszén, Kossuth hívó szavára kisebb-nagyobb csoportokban vágatott a Kárpátok felé, egyik századának szökéséről értesülve, társasága előtt a következőket mondta: »Most már csak annyit kívánok nekik, hogy szerencsésen érjenek Magyarországba«. Pár nap múlva, amikor a véletlenül kézrejutott felbujtó huszárok eléje kerültek, kihallgatásukkor megrendült lélekkel hallgatta a hazájukért rajongó huszárok büszke vallo-másait és nem tudta megállani, hogy maga is többször helyeslőleg ne szóljon közbe.⁸

Az 1848/49-i szabadságharcunk idején külföldről önként hazatért magyar huszártisztek aránylag kevésnek tűnő száma ne tévesszen meg bennünket. Ne feledjük el, hogy — amint azt már a bevezetésben is hangsúlyoztam — e mű részletkutatások eredménye, és mint a legtöbb ilyen, nem alkot teljes és befejezett egészet. Nem tartalmazza sem az összes hazájukba önként visszatért tisztet, sem a legénység neveit. Csak éppen azokat foglalja magában, akiket szabadságharcunknak fájda-

lom meglehetősen szétszórt és csonka anyagában sikerült fel-
találnom. A másik körülmény, amit ugyancsak meg kell említe-
nünk, az a tény, hogy a szabadságharc előtti évek huszárezre-
deinek tisztikara, a közvéleményünkben elterjedt hittől eltérő-
leg, nem állott tisztán magyarokból. Sőt, — azoknak csak egy
aránylag kisebb része volt származásszerint is magyarnak nevez-
hető. Ennek bizonyosságául egy pár számszerinti adatot vetünk
itt közbe: Az 1848-i tiszti névkönyvben például a 4. huszár-
ezred 65 főnyi tisztikarában 14 magyart, a 6. és 8. huszárez-
redeknél pedig ugyanilyen létszám mellett 14 15 magyar-
származású tisztet találunk.

Bár a dolog természeténél fogva csak feltevésekre épít-
tünk, mégis — mivel e téren a magyar szabadságharc törté-
netében meglehetősen bizonytalanság uralkodik — felvetjük a
kérdést: melyek lehettek azok az indítóokok, melyek a volt
császári-királyi huszártiszteket a magyar szabadság zászlaja
alá terelték?

Mielőtt a kérdésre válaszolnók, csak annyit em-
lítünk meg, hogy a külföldi huszárezredeknél a márciusi
napokat követő időben mutatkozó bomlást és a huszá-
rok sorai között elharapódzott fegyelmezetlenséget maga az
osztrák hadügyminisztérium idézte elő azzal, hogy vonatkozott
a magyar ezredek áthelyezését tartalmazó és a már 1848 má-
jus elején megjelent legfelsőbb királyi rendeletek szellemének
eleget tenni.

Melyek lehettek tehát azok az okok, amelyek az idegen
föld huszártisztjeit arra bírták, hogy a magyar haza segítségére
siessenek ?

Felszakadhatott bennük a nemzeti érzés, a faj szeretet fojtoga-
tó ereje, mint Lenkeyben, Dessewffyben vagy Földváryban. Meg-
mozdulhatott bennük kuruc őseik vére. A császári ármádiában
magát idegenül érző, francia vagy porosz zászlók alá pár-
tolt huszárelődök szelleme, mint Sréterben. A huszárok ha-
zavonulása megejtette az idegen nemzetiségű tisztet is, aki-
ket a közös sors és a hosszú elnyomatás keserősége sodorhatott
a magyar szabadságharc zászlaja alá. A hazavonulás izgalma
egyik-másik fiatalabb osztrák tisztet is hatalmába ejtette. A kö-
zös együttlét alatt annyira átívódtak a huszárezredek szintiszta
magyar levegőjével, hogy nem tudtak nélküle meglenni. Bajtár-
saik hazatérése láttán ők sem maradhattak idegen földön. Végül
a magyar huszár virtuskodó kedve is ösztönözhetette őket. Hoz-
závetőleg, ezek a feltörő érzések lehettek azok, amelyek ha-
orykor előzetes belső tusakodás után, pillanatok alatt hatal-
mukba ejtették valamennyit, egyszeriben legyűrve bennük min-
den más megfontolást.

A magyar huszárfiúk egyszerű paraszti lelkén is
ilyen vagy ehhez hasonló érzések lehettek úrrá, azzal
a különbséggel, hogy itt kevesebb ellenállásra akadtak.

Szemük előtt minden semmivé törpült, szertefoszlott azzal a szívbemarkoló pusztával szemben, hogy az otthonlevőket veszély fenyegeti. Ugyanaz a szorongó, mindent betöltő érzés lehetett ez, mint az, amely hét évtizeddel később, a világháború végén az olasz front magyar katonáit ejtette hatalmába, akik a négyéves küzdelembe kimerülve, téptetn és rongyosan, csak hazájuk határán akartak verekedni. Az 1848 őszen megszökött s a véletlen következtében az osztrákok fogságába került magyar közhuszárok közül Kiss Mátyás Nádor-huszár ekként magyarázta meg tettének okát: »Bár tudtam — olvassuk a vele felvett jegyzőkönyvben — hogy távozásom nem más, mint szökés, mégis elhatároztam, hogy bajtársaimmal megyek és Magyarországon élő honfitársaim, segítségére sietek.«

A haza határán túl, az örökös tartományokban elszórt huszárezredek közhuszárja az osztrák ármádiának megbízható katonája volt mindaddig, míg 1848 tavaszának eseményei meg nem zavarták nyugalmát. A hozzá is eljutott hazai hírek azonban mindjobban befészkeltek magukat lelkébe. Nyomukban óriás arányúra nőtt a délvidéki magyar falvak lángoló képe. Mint tisztjeik közül sokan, a hazai események jelentőségét ők sehi tudták felmérni. Csak annyit éreztek, hogy dél felől egy fojtogató kéz igyekszik torlonragadni a nemzetüket. És ettől forró lett talpuk alatt a föld, nehéz lett a szívük, s azt tették, amit az ösztönük, a vérük parancsolt.

A régi monarchia hadseregének előírásai szerint vétettek a fegyelem törvényei ellen. De tettüket éppen ez a lelki vakság, a hazaszeretetnek mindent elhallgattató és mindent felégető ereje emelte azokba a magasságokba, ahonnan örökké világítanak a magyar éjszakában.

JEGYZETEK

JEGYZETEK AZ I. FEJEZETHEZ

- ¹ Bibi: Metternich. 283. I. (Günther V. Wien, 1936.)
- ² Horváth: A szentszövetségtől a népszövetségig. 4. I. (Budapest, Sárkány nyomda. 1935.)
- ³ Bibi: I. m. 255. I
- ⁴ Bibi: I. im. 289. I.
- ⁵ Dienst-Reglement für die k. k. Infanterie II. T. 66—67. I. Wien, 1806.
- ⁶ Geschichte des k. u. k. Husaren-Regiments No. 7. 1798—1914. 212. I. (Seidel und Sohn. K. u. k. Hofbuchhandlung. Wien, 1914.)
- ⁷ Berkó: Egyezzer hadtörténelmi apróság. 167. I. (Budapest, Honvédelem, 1925.)
- ⁸ Ottenfeld-Teuber: Die österreichische Armee 1700—1867. II. k. 345. I. (Berté u. Czigler Verlag, Wien, 1895.)
- ¹⁰ Görgey I.: Görgey Arthur ifjúsága és fejlődése a forradalomig. 135. I. (Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1916.)
- ¹¹ Dienst-Reglement für die k. k. Cavallerie. 8—9. I., Wien, 1807. (K. k. Hof ur. Staats-Druckerey, Wien, 1807.)
- ¹² Meynert: Geschichte der k. k. österreichischen Armee. IV. k. 120. I. (Wien, 1852.)
- ¹³ Dienst-Reglement für die k. k. Cavallerie. 40. I., Wien, 1807.
- ¹⁴ Ottenfeld-Teuber: I. m, II. köt. 342. I.
- ¹⁵ Meynert: I. m. IV. k. 121. I, A vagyonekhoz 1842-ben eltörölték és helyette a pénzkárpótlást vezették be. (U. o. 161. I.)
- ¹⁶ Meynert: Geschichte des Kriegswesens und der Heerverfassung in Europa. III. köt. 287. I. (Wien, 1869.)
- ¹⁷ Wrede: Geschichte der k. u. k. Wehrmacht. III. köt. 109. I. (Seidel u. Sohn Verlag, Wien, 1901.)
- ¹⁸ Berkó: I. m. 176. I.
- ¹⁹ Geschichte des k. u. k. Husaren Regiments No. 7. 188—189. I.
- ²⁰ Meynert: Geschichte der k. k. österreichischen Armee. IV. köt. 126. I.
- ²¹ Bernhard: Die österr.-ung. Cavallerie. 5. I.
- ²² Tábori utasítás a gyalogság, lovasság és tüzérség számára. (Pest, 1849. Kozma Vazul nyomdája.)
- ²³ Dienst-Reglement für die k. k. Cavallerie. 39—50. I. Wien, 1807.
- ²⁴ Wrede: I. m. III. köt. 65. I. 8. l. ábj.

JEGYZETEK A II. FEJEZETHEZ

- ¹ Károlyi Á.: Néhány történelmi tanulmány. Az 1848. III. törvénycikk történetéből. 485. I. (M. T. A., Budapest, 1930.)
- ² Meynert: Geschichte der k. k. österreichischen Armee. IV. köt. 168. I.
- ³ Haiánk s a Külföld, 1868. február 20.
- ⁴ Kéry: A magyar szabadságharc története napi krónikákban. 221. I. (Franklin-Társulat, Budapest, 1899.)

- ⁵ Gelich: Magyarország függetlenségi harca 1848—49-ben. I. köt. 23. I. (Aigner Lajos, Budapest, 1882.)
- ⁶ Gelich: I. im. I. köt. 35. I.
- ⁷ Kolowrat-Krakowszky: Meine Erinnerungen aus den Jahren 1848 und 1849. I. köt. 21. I. (Gerold, Wien, 1905.)
- ⁸ Kolowrat-Krakowszky: I. m. I. köt. 128. I.
- ⁹ Janotyckh: Chronologisches Tagebuch der magyarischenRevolution.il köt. 265., 268., 293., 297. oldalak. (J. P. Sollinger's Verlag, Wien, 1851.)
- ¹⁰ Janotyckh: I. m. II. köt. 296. és 355. |.
- ¹¹ Szeremlei: Magyarország krónikája az 1848. és 1849. évi forradalom idejéből. I. köt. 46. I. (Pest, 1867. Emich G. nyomda.)
- ¹² Janotyckh: I. m. II. köt. 147—148. I.
- ¹³ Janotyckh: I. im. II. köt. 152. I.
- ¹⁴ Pesti Hírlap 1848 április 5. száma.
- ¹⁵ Pesti Hírlap 1848 április 1. száma
- ¹⁶ Pesti Hírlap 1848 április 26. száma.
- ¹⁷ Gelich: I. m, I. köt. 16. és 17. I.
- ¹⁸ Országos Levéltár: Helytartósági Levéltár; Miniszterelnök és Honvédelmi Bizottmány 1848 — 84. sz.
- ¹⁹ Kéry: I. ,m. 263. II.
- ²⁰ O. L.: Helyt. Lvt.; Min. ein. és Honv. Biz. 1848—69. sz.
- ²¹ Hadilevéltár: Világháború előtti alosztály, 1848—49-es iratanyag; 181. csomag, 1848. 5—7.
- ²² Hadilevéltár: U. o., 72. cs. 1848—5—1/c.
- ²³ O. L.: Helyt. Lvt.; Min. ein. és Honv. Biz. 1848. — 220. sz.
- ²⁴ O. L.: Helyt. Lvt.; Min. eh. és Honv. Biz. 1848 — 247. sz. (Esterházy herceg jelentése.)
- ²⁵ Pesti Hírlap 1848 május 30. száma.
- ²⁶ O. L.: Helyt. Lvt.; Min. ein. és Honv. Biz. 1848 — 479. sz.
- ²⁷ O. L.: Magyar hadügyminisztérium. 1848 — 11831. sz.
- ²⁸ Pesti Híradó 1848 június 28. száma.
- ²⁹ Kéry: I. m. 388. I.
- ³⁰ Pesti Hírlap 1848 július 21. száma.
- ³¹ O. L.: M. hdm. 1848 — 4638. sz.
- ³² O. L.: Vörös Antal kéziratgyűjteménye. 1848/49. 1196. sz.
- ³³ O. L.: Vörös Antal kéziratgyűjteménye. 1848/49 — 1064. sz.
- ³⁴ Geschichte des k. u. k. Husaren-Regimentes Graf Nádasdy No. 9. 1688—1903. 231. old. (Maas' Söhne Buchdruckerei, Wien, Sopron, 1903.)
- ³⁵ Az ezred a galíciai Brzezanyból útban volt Szilézia felé és Pilzno mellett tört le menetvonaláról Magyarországra. Az ezredtörténet szerint június 13-án, több tanúvallomás szerint azonban július közepén. (Pizighelli: Geschichte des k. u. k. Husaren-Regimentes Wilhelm II. König von Wurtemberg No. 6.)
- ³⁶ Amon: Geschichte des k. u. k. Husaren-Regiments No. 10. 318. I. »St. Norbertus« Buchdruckerei, Wien, 1892. Gelich szerint az egész ezredet Magyarországra rendelték. I. m. I. köt. 142. I.
- ³⁷ Szeremlei: I. m. 164. I.
- ³⁸ O. L.: Helyt. Lvt.; M. hdm. 1848 — 5585. sz.
- ⁴⁰ A Wallmoden és Hardegg vértesezred, János főherceg dragonyosezred és a Schwarzenberg ulámusezred. (O. L.: Helyt. Lvt., M. hdm. 1848. — 6223.)
- ⁴¹ O. L.: U. o. 1848 — 9046. sz.
- ⁴² »Da ich bezüglich der Beschlüsse des hohen kk. Kriegsministeriums was unter den gegenwärtigen Verhältnissen mit den ausserhalb Ungarn stationirten Regimentern obgenannter Nationalität und namentlich was mit dem Regimente Coburg Hussaren geschehen soll in Unkenntniss bin, so erübrigt nur zu bitten, mir bezüglich seiner die weitere Befehle mit möglichster Beschleunigung zukommen zu machen ... « (Hadilevéltár: Krieg in Ungarn. 1848/49. Cs. 167. 1848 — 10 — 8. I/4.)
- ⁴³ O. L.: U. o. 1848. — 9046. sz.

- ⁴⁴ O. L.: U. o. 1848. — 8247. sz.
⁴⁵ O. L.: Helyt. Lvt.; Min. ein. és Honv. Biz. 1848 — 1136. sz.
⁴⁶ O. L.: Helyt. Lvt.; M. hdm. 1848. — 8854. sz.
⁴⁷ Pesti Hírlap 1848. október 13. száma.
⁴⁸ Hadilevéltár: V. e. a., 1848/49-es iratanyag. 72. cs. 1848—13—18.

J E G Y Z E T E K A III. FEJEZETHEZ

- ¹ Pesti Hírlap 1848 aug. 6. száma.
² Wurtemberg huszárok hazaszökése 1848-ban. A Honvéd. 1869. évf. 234. L
 "Hadilevéltár: V. e. a.; Untersuchungsakten der ungarischen Insurgentenführer, Arad. (Lenkeyvel felvett kihallgatási jegyzőkönyv.)
⁴ Wurtemberg huszárok hazaszökése 48-ban. A Honvéd. 1869. évf. 241. |.
⁵ Hadilevéltár: V. e. a.; Untersuchungsakten der ungarischen Insurgentenführer, Arad. (Lenkeyveá felvett kihallgatási jegyzőkönyv.)
⁶ Wurtemberg buszárok hazaszökése 1848-ban. A Honvéd. 1869. évf. 234. I.
⁷ Hadiiévltár: V. e. a. »Sz« jelzésű csomag. (Schimpf százados 1848 május 28-i jelentése.)
⁸ Hadilevéltár: U. o. és A Honvéd 1869. évf. 265., 266., 271. és 272. I. Ez utóbbi szemtanúleírás adatai az egykorú hivatalos feljegyzésekkel hajszálnyira megegyeznek. Az elbeszélés hitelessége az abban felsorolt neveknek az okmánytárban szereplő nevekkel való összehasonlításával is ellenőrizhető.
⁹ Pesti Hírlap 1848 aug. 6. száma.
¹⁰ »An der Grenze von Ungarn hätte ich zwar entwischen können, aber der bejamimerungswerthe Zustand des Lieut. Fiath und die Erwägung dass die Leute ohne Aufsicht Diebe und Räuber werden würden, bestimmte mich zu bleiben ... « (Hadilevéltár: V. e. a., Untersuchungsakten der ungarischen Insurgentenführer, Arad. Lenkey kihallgatási jegyzőkönyve.)
¹¹ Pesti Hírlap 1848 június 10. száma.
¹² Hadilevéltár: V. e. a. »Sz« kötege.
¹³ Hadiiévltár: U. o.
¹⁴ Pesti Hírlap 1848 június 8. száma.
¹⁵ O. L.: Helyt. Lvt.; Min. ein. és Honv. Biz. 1848 — 315. sz.
¹⁶ O. L.: U. o. 1848 — 323. sz.
¹⁷ O. L.: Helyt. Lvt.; M. hdm. 1848 — 7874. sz.
¹⁸ Hadimúzeum iratanyaga: »Huszárszökések 1848/49-ben.«
¹⁹ Hadilevéltár: V. e. a.; Budai kat. körletparancsnokság 1848 július havi iratai.
²⁰ Kolowrat-Krakowsiky: Meine Erinnerungen aus den Jahren 1848 und 1849. I. köt. 81. I.
²¹ Pesti Hírlap 1848 aug. 31. száma.
²² O. L.: Helyt. Lvt.; M. hdm. 1848 — 8951. sz.
²³ Pesti Hírlap 1848 nov. 9. száma.
²⁴ Hadilevéltár: V. e. a.; K. k. ausserordentliches Kriegsgericht zu Arad. (Szontágh Frigyessel felvett jegyzőkönyv.)
²⁵ O. L.: Helyt. Lvt.; M. hdm. 1848 — 9715. sz.
²⁶ Tarnopoitól közvetlenül északkeletre.
²⁷ A hazavonulást Zsurmay jelentéséből és az egyik szemtanú leírásából összevetve állítottam össze. (O. L.: Helyt. Lvt.; M. hdm. 1848 — 9715 sz. és Honvédvilág I. köt. 20. old.)
²⁸ Alföldi Hírlap 1848 nov. 19. száma.
²⁹ Linien Regiments-Knaben Erziebungshaus. Továbbszolgáló altisztek és legénység fiait készítette elő a katonai szolgálatra.
³⁰ Hadilevéltár: V. e. a.; Kriegsgericht Pest. (Boka őrmesterrel felvett jegyzőkönyv.)
³¹ Az ezred első megalapítója.
³² Hadilevéltár: V. e. a.; K. K. ausserordentliches Kriegsgericht zu Arad. (Lama századossal felvett jegyzőkönyv.)
³³ »... Der Kaiser ist ein Hundsfutt, er hat unser Vaterland verrathen und betrogen, schwört dem freyen Ungarlande ... « (Hadilevéltár: U. o.)

- ³⁴ »... es sei schwer, denn entweder vom militärischen Standpunkte aus oder vis a vis seinem Vaterland© werde jetzt. der Offizier der ein Ungar ist als Hundsfutt betrachtet werden ... « (Hadilevéltár: U. o. Báró Wasmer főhadnagy jegyzőkönyve.)
- ³⁵ Hadilevéltár: U. o. (Lama százados jegyzőkönyve.)
- ³⁶ Hadilevéltár: U. o.
- ³⁷ Hadilevéltár: V. e. a.; Kriegsgericht, Pest. (Bajzáth századossal felvett jegyzőkönyv.)
- ³⁸ Hadilevéltár: V. e. a.; K. K. ausserordentliches Kriegsgericht zu Arad. (Wasmerrel felvett jegyzőkönyv.)
- ³⁹ Hadilevéltár: U. o. (Steuben hadnaggal felvett jegyzőkönyv.)
- ⁴⁰ Hadilevéltár: U. o.
- ⁴¹ Hadilevéltár: U. o. (Zobel őrnaggal felvett jegyzőkönyv.)
- ⁴² Hadilevéltár: U. o. (Borsányi Tamás tizedessel felvett jegyzőkönyv.)
- ⁴³ Janowon 2 őrmester, 2 tizedes és 8 közhuszár maradt vissza. Ezek a főként idegen nemzetiségű huszárok a készülődést megsejtve, még idejében elrejtőztek.
- ⁴⁴ Hadilevéltár: U. o. (Földváry századossal, Arnsberg hadnaggal, Roller hadapróddal és Hoburka tizedessel felvett jegyzőkönyvek.)
- ⁴⁵ Hadilevéltár: U. o. (Roller hadapródal felvett jegyzőkönyv és Arnsberg hadnagy jelentése szökéséről.)
- ⁴⁶ O. L. Helyt. Lvt.; Min. ein. és honv. biz. 1848. - 3272. sz.
- ⁴⁷ Janowtól délre kb. 50 kilométerre.
- ⁴⁸ Hadilevéltár: V. e. a.; K. K. ausserordentliches Kriegsgericht zu Arad. (Hege-dűs századossal felvett jegyzőkönyv.)
- ⁴⁹ Kossuth Hírlapja 1848 dec. 2. száma.
- ⁵⁰ Zolkiewtól északra kb. 20 kilométerre.
- ⁵¹ Pesti Hírlap 1848 nov. 18. száma.
- ⁵² Az 1848 elején megjelent tiszti katonai névkönyvben a 8. huszárezrednél nem találtam. Valószínűleg időközben, vagyis a névkönyv (megjelenése után) lépett elő.
- ⁵³ O. L. Helyt. Lvt.; Min. ein. és honv. biz. 1848 — 3923. sz.
- ⁵⁴ Hadilevéltár: V. e. a.; K. K. ausserordentliches Kriegsgericht zu Arad. (Lukács hadnaggal felvett jegyzőkönyv.)
- ⁵⁵ O. L.: Helyt. Lvt.; Min. ein. és honv. biz. 1848 — 3609. sz.
- ⁵⁶ O. L.: U. o. 1848 — 3708. sz.
- ⁵⁷ O. L.: U. o. 1848 — 3128. sz.
- ⁵⁸ O. L.: U. o. 1848 — 4848. sz.
- ⁵⁹ Alföldi Hírlap 1848. dec. 6.
- ⁶⁰ Ivánka: Négy havi szolgálatom a magyar hadseregben. 5. old. (Rudnyánszky könyvnyomda, Budapest, 1894.)
- ⁶¹ Amon: Geschichte des k. k. 12. Hussaren-Regiments, 186. old. (Mayer Buchdruckerei, Wien, 1876.)
- ⁶² Gracza: Az 1848—49-iki magyar szabadságharc története. I. köt. 424. old. (Lampel R. kiadása, Budapest, 1894.)
- ⁶³ O. L. Helyt. Lvt.; M. hdm. 1848. — 8344. sz.
- ⁶⁴ Hadimúzeum iratanyaga: »Huszárszökések 1848—49-ben.«
- ⁶⁵ Hadilevéltár: V. e. a., »Sz« jelzésű cs.
- ⁶⁶ Gracza: I. m., I. köt. 426. old.
- ⁶⁷ Kászonyi: Ungarns vier Zeitalter. II. k. 87. old. (Leipzig, Kolmann Verlag, 1868.)
- ⁶⁸ a. Kászonyi: U. o.
- ⁶⁹ U. o. II. köt. 85—96. old. Kászonyi és a huszárok közötti párbeszéd részeit idézőjelek között közlöm, mert ha a szavak talán nem is ilyen sorrendben követték egymást, azok lényege a valóságban az volt, ami egyébként a hivatalos feljegyzésekkel, mint többek között a Ballá és társai szökéséről szóló jelentéssel is ellenőrizhető.
- ⁷⁰ Hadilevéltár: V. e. a. »Sz« jelzésű csomag. A Ballával elindult huszárok név-

szerint a következők voltak: Rozsnyai Pál, Beké Sándor, Básti Péter, Tóth Sándor, Rabatin Endre, Bóta Máttyás és Györfi Márton. (Gelich: Magyarország függetlenségi harca 1848—49-ben. I. köt. 343. old. lábjegyzet.)

⁷¹ Kászonyj: I. lm, II. köt. 96—98. oldalak.

⁷² Prágától északnyugatra kb. 30 kilométerre.

⁷³ A másik Lázár Sándor őrmester volt. (O. L.: Helyt. Lvt.; Min. ein. és honv. biz. 1848 — 1138. sz.)

⁷¹ Tóth Kálmán: A Honvédménház Könyve. 113—124. lapoldalak. (Athenaeum, Pest, 1870.) A naplószerű leírás hitelességében semmi okunk nincs kételkedni. Nemcsak korhű nyelvezete és az elbeszélés közvetlensége szól emellett, hanem adatai is megnyugtatók. A benne megjelölt útvonal a legalkalmasabb lehetett a huszárok szökésére. A későbbiek is, mint például Vjrágh, hozzátéveleg ugyanezt választották. Adataival megegyezik az a hivatalos jelentés is, amelyben Sréter számolt be meneküléséről a magyar kormánynak. (O. L.: Helyt. Lvt. M. hdm, 1848 — 8344. sz.) Ugyanezt a naplót közli Gracza is idézett művének I. k. 427—434. lapoldala[^]-lain, de meglehetősen megcsönkítva.

⁷⁵ Rakonitz, Prágától nyugatra 50 kilométerre.

⁷⁶ Schrems, Budweistől délkeletre 50 kilométerre.

⁷⁷ O. L.: Helyt. Lvt.; M. hdm. 1848. — 8344. sz.

⁷⁸ O. L.: Helyt. Lvt.; Min. ein. és honv. biz. 1848 — 1138. sz.

⁷⁹ Kossuth Hírlapja 1848 nov. 14. száma.

⁸⁰ Der Ungar 1848 okt. 26. száma,

⁸¹ Gelich: Magyarország függetlenségi harca 1848—49-ben. I. köt. 343. old.

⁸² Hadilevéltár: V. e. a.; K. K. ausserordentliches Kriegsgericht zu Arad. 2—383. sz. Szabó István közbuszárral fel vett jegyzőkönyv.

⁸³ Az útleírást Virágh Lajos egykori Nádor-huszárral feljegyzése alapján állítottam össze. (Tóth Kálmán: I. mi. 126—138. lapoldaiak.) A napló egyes részeit három, útközben lemaradt és osztrák fogságba került közhuszárral (Szabó István, Kiss Máttyás és Seress Mihály) jegyzőkönyvi vallomásainak adataival ellenőriztem. (Hadilevéltár: K. K. ausserordentliches Kriegsgericht zu Arad. 2—383. sz.)

⁸⁴ Határmenti porosz helység, Schweidnitztől délnyugatra 30 kilométerre.

⁸⁵ O. L.: Helyt. Lvt. Min. ein. és honv. biz. 1848 — 3156. sz.

⁸⁶ Hadilevéltár: V. e. a., »Sz« jelzésű cs.

⁸⁷ Hadimúzeum iratanyaga: »Huszárszökések 1848—49-ben.«

⁸⁸ Amon: I. m, 194. old.

⁸⁹ Első osztályú víztészégi érmet kaptak: Sipos Mihály őrmester, Búgós János és Berényi József tizedesek, továbbá Cserta Mihály, Nagy János, Zatkó Gábor és Kurucz Antal közhuszárok; második osztályú víztészégi érmet: Földváry Imre, Poldi Péter tizedesek, Nagy Miklós és Tankó András közhuszárok. (Hadilevéltár: Budai Főhadparancsnokság. 1849. Reg. P. I. 7/107.)

⁹⁰ Hadimúzeum iratanyaga: »Huszárszökések 1848—49-ben.«

⁹¹ Hadilevéltár: V. e. a., »Sz« jelzésű cs.

⁹² Hadilevéltár: U. o.

⁹³ »Sr. Majestät der Kaiser haben in Anbetracht des für diese Ausreisser von Seite Ihrer Majestät der Königin von Sachsen bei a. h. dero Anwesenheit in Wien eingelegten Fürwortes den Wunsch ausgedrückt, dass diese beiden Deserteurs nicht nur nicht mit der Todesstrafe — welche übrigens bei den obwaltenden diesfälligen Umständen nach den bestehenden Gesetzen nicht wird Platz greifen können — bestraft, sondern überhaupt in Ansehung der Strafe mit möglichster Schonung behandelt werden sollen . . .« (Hadimúzeum iratanyaga: »Huszárszökések 1848—49-ben.«)

⁸¹ Hadilevéltár: V. e. a., »Sz« jelzésű cs.

⁹⁵ »... sie hätten befürchtet von d'arien flüchtigen Hussaren angezunden zu werden...« (Hadimúzeum iratanyaga: »Huszárszökések 1848—49-ben.«)

⁹⁶ U. o.

⁹⁷ U. o.

⁹⁸ »so kann wohl kein rechtliches Bedenken obwalten, dass diese meuterische Truppenabteilung, welche offenbar ihre Fahne nur in der Absicht verlassen

hatte, um sich dem im vollen Aufstände gegen die rechtmässige Regierung Sr. Majestät des Kaisers befindlichen magyarischen Heere anzuschliessen, dadurch, einen hochverrätherischen Akt ausgeübt habe, und dabei in flagranti ergriffen worden sey. Auch in diesem Falle muss jeden Teilnehmer nach der 'unbedingten Vorschrift des 5. Kr. Artikels selbst im kriegsrechtlichen Verfahren die Todesstrafe treffen...« (Hadimúzeum iratanyaga: U. o.)

⁹⁹ A kegyelimet nyert huszárok voltak: Tajti András, Makay József, Hallásy János, Nagy József, Csendes Sándor, Szepessy Pál, Czirák János, Bátor Ferenc, Megyaszy Sándor, Nagy Benedek, Tittel János, Hruska Pál, Vágó János, Juhász János, Szkoblovits Mihály, Nagy Sámuel, Varga József, Cserness József, Kováts József, Szabó Sándor, Berky Antal, Csipán Mihály, Szabó György, Simon József, Szabó Mihály, Okony Imre, Kirkáts János, Grema Ádám, Tolvaj Pál. (Hadimúzeum iratanyaga: U. o.)

100 U. o.

¹⁰¹ Hadilevéltár: V. e. a., 1849. Reg. P. 7/107.

JEGYZETEK IV. FEJEZETHEZ ÉS A BEFEJEZÉSHEZ.

¹ Pesti Hírlap 1848. június 11.

² Ilyen nevű testőr az 1848. évi katonai névkönyvben nem¹ szerepel. Hasonló nevű tiszt az egész hadseregiben nem volt.

³ Pesti Hírlap 1848. június 23.

⁴ Gelich.: Magyarország függetlenségi harca 1848—49-ben. I. köt. 167. old lábjegyzet.

⁵ Pesti Hírlap 1848. augusztus 27.

⁶ Hadilevéltár: V. e. a., K. k. ausserordentliches Kriegsgericht zu Arad (Földvály Mihály gárdahadnaggyal felvett jegyzőkönyv.)

⁷ Kossuth Hírlapja 1848. szeptember 14.

⁸ » . . . dass er, nachdem ihm die Meldung über die Entweihuog der Oberstleutnant 2. Escadinon zugekommen, vor einer Gesellschaft geäussert hat, dass nun wünsche sie möge glücklich über die Grenze kommen, und dass er sich, nachdem er die Redel.sführer der Abtrünnigen einzeln vernommen hatte, über die Art, wie sich dieselben in ihrer begeisterten Anhänglichkeit an ihr Vaterland Ungarn aussprachen, mit dem lebhaftesten Beifalle geäussert habe...« (Hadilevéltár: V. e. a. »Vegyes« jelzésű iratanyag. 1848—49—50.)

OKMÁNYTÁR

A Lenkey százados vezetése alatt hazatért huszárok.

(Eredetit lásd: 0. L. Helyt. Lut. M'w. etil. és honv. biz. 1848—0119. sz. A névjegyzék nem. telje.)

Őr m e s t e r:
Harsónyi Bálint
T i z e d e s e k:

Kocsis Gábriel
Nagy József

Mattyasovszky Albert
BódoQi László
Pethő Károly

Kaszás Sámuel
Salánky József

Kalán Imre
Juhász Ferenc
Ambrus Ferenc
Mákos Sándor
Pelley Pál
Képiró Sándor
Nagy Károly
Kovács Mihály
Moiszák György
Kosa István
Miskolczi István
Fejes Pál
Fazekas Sándor
Domby Valentin
Dutka Simon
Szabó (3) Sándor
Netye János
Papp (1) Sándor
Intze Valentin
Kordiák József
Kegyés Ferenc
Óitoványi János
Farkas Lajos
Kotlarsik József
Szántó András
Valiesinovszky Demeter
Juhász János
Varga József

Közhu szár o k:

Horváth István
Hajdú Jakab
Szlavkovszky István
Szabó István
Halassy József
Márkus Péter
Bodnár Lajos
Papp (2) Sándor
Csordás Gábriel
Földeák János
Katona Mihály
Ha'limy Mihály
Sajin Lajos
Csikós Lajos
Újhelyi József
Tartsay József
Czegény István
Szetsko Mihály
Kecskés Lajos
Porgánszky Mihály
Bodo János
Kozma András
Csemur János
Percky Mihály
Szabó Ferenc
Tury Ferenc
Koroínoky Dániel
Reszecti István

Kerülő Péter
Görög György
Vary András
Járnia Mihály
Czegény Gábriel
Berke Mihály
Dobány István
Hajdú György
Pénzes Sándor
Papp S. György
Böszörményi Ferenc
Pázmándy János
Fülöp László
Belényessy István
Szuús (2) János
Bódog István
Balogh József
Török Sándor
Molnár József
Aiaszin László
Csikós Lajos
Kalmár József
Szuják Mihály
Halán Péter
Kovács (2) István
Tyukody János
Bogdán Sándor

*Szontágh Frigyes hadnaggyal Tarnopolból elindult, de
1848 október 25-én elfogott huszárok.*

(Eredetit lásd: Hadilevéltár, V. e. a; K. K. ausserordentliches Kriegsgericht zu Arad.)

Örmester:
Hrabár János

Közhuszárok:

Záborszky Gábor
Horváth Menyhért
Rohrbach János
Hermann Éliás
Orosz István
Földy József
Nyerges Mihály
Koczakovits Ede
Iván József
Takács Gábor
Bodnár Baltazár
Balassa György
Búza András
daily György
Juszko András
Jósvay József
Kerekes János
Kovatek János
Korány János
Krallik Márton
Makkay József
MotteI György
Nagy (minor) János
Pap ρ László
Papenszky Antal
Rákosy Mihály
Rakváts Mihály
Sáffár János
Szabó Miklós
Sztankovits János
Spisák János
Barna Lőrinc
Bernt Károly
Csiporesik Antal
Drágán György
Dorko János
Babjak Mihály

Bentsik György
Tóth János
Holló János
Jósvay János
Kellmann József
Kiss István
Kozla Dániel
László István
Lefkovits Adolf
Lovász Mihály
Nagy (senior) János
Páhi János
Szuvotits György
Takáts István
Tóth Péter
Vincze József
Bugyi György
Brigtér József
Gorélyi János
Halász Mihály
Hettmann József
Herceg György
Hol Ima η η János
Homollya János
Jámbor József
Komáromy József
Konyetsny János
Lehoczky Sándor
Majerszky József
Mally János
Márk György
Mi ha lik János
Ontso Péter
Tóth András
Varga István
Zsóry Pál
Alberth András

Bej da János
Bakai Iár János
Bercsik Jáóos
Farkas István
Guttlik Sámuel
Gulyás Frigyes
Viss József
Mindé rák János
Molnár Sándor
Nazdraveccky Mihály
Nagy (iunior) János
Payer Jáóos
Peppier Ferenc
Réthey József
Somogyi János
Szac&ury János
Szi kora András
Tóth György
Hudák János
Bodnár Zsigmond
Lakatos János
Bailla János
Mády László
Petrik András
Kiss András
Sodra y Ferenc
Kazitska Pál
Bakos János
Babér János
Szetter Frigyes
Krisztián József
So ne András
Balázs Mihály
Bon g h János
Andó János
Húsz Kristóf
Bukusza Mihály

*Szontágh Frigyes hadnaggyal 1848 október 27-
Magyarországba érkezett huszárok.*

(Eredetét lásd: O. L., Helyt. Lvt. M. hdm. 1848—9715. sz.)

Hadapród:
Fabini József

Zankó János
Tizedesek:
Koh Mihály

Hermann János

Közhuszárok:

Dzemfoovszky Antal
Berain János
Bognár György
Bay Sándor
Böszörményi Dániel
Zsily János
Zsila János
Sáry János
Sinka János
Horváth János
Wagner Mihály
Latzkó János
Bodnár János
Ki zur János
Tokár János
Varga Pál
Volanszky János
Himer István
Humenyik Mihály
Mintnák János
Kaletnyik Mihály
Stan g a Mihály
Világi János
Tóth István
Torna János
Varga István

Tom ko vi es János
Latzko Iván
Gyurkota János
Dudás József
Kiss Mihály
Halász István
H romák Mihály
Tóth János
Steinheber László
Sivetz József
Szabó József
Biszok János
Fuchs János
Basti János
Zubaly János
Magyar János
Csumik András
Fábián János
Kiss Ferenc
Buday János
Bodnár József
Moklovszky József
Baritska József
Füzy András
Kovács József
Jezs Miklós
Kosarkó Péter

Mészáros Dániel
Nóvák György
Pilisý András
Szedényi András
Zsener György
Berkovits Ábrahám
Maletits Lázár
Varga András
Dánótzý Albert
Fofrovits István
Gergely István
Gorzó András
Gyöngyösy István
Kulik János
Mittelmann Ábrahám
Mátyás István
Nagy András
Orgován István
Panyko József
Szittár András
Stefko József
Sebök András
Sóváry József
Takács György
Kiss József
Meiega József

Zsurmay Lipót hadnaggyal hazatért huszárok.

(Eredetit lásd: O. L., Helyt. Lot. M. hdm. 1848—0710. sz.)

Örmester:
Bukovits

Rátz
G rósz

Tizedesek:

Laskay	Kortsokay	Juhász
Göncy	Bujdosy	Almásy
	Tangert	

Közhuszárok:

Sándor	Világi	Sarándy	Verhovits
Horász	Molnár	Szaniszló	Bakó
Takács	Tóth	Török	Szebenyi
Tomkovics	Molnár	Varga	Skurka
B o ér	Kovács	Erdődy	Csernaski
Rekita	Verebély	Korinkó	Baricka
Fröhlich	Kiss	Skakán	Dormitz
Ferencz	Ocsovéni	Lécav	Ferenc
Iglay	Dobrik	Tóth	Falicska
Nóvák	Gui a	Tóth	Ha lier
Muska	Fogas	Murinak	Jelsánszky
Biró	Tóth	Soltész	Kiss
Duzardy	Halász	Ballá	L iszák
Eperjessy	Ser ke	Bakos	Sinkovics
Halász	Bordás	Haraszty	Marsalkó
Kovács	Bocskoros	Bielecky	Sipos
Ka n ka	Szemerszky	Bély	Lato (?)
Lukács	Zvara	Duleba	Zsilai
Magyar	Ka Hove	Durbák	Dancsák
Macsák	Csutora	Híres	Dancsák
Nagy	Goldstein	Kovács	Deák
Redvay	Horváth	Miskolczy	Horváth
Resetár	Hlavathv	Molnár	Nagy
Turóczy	Kostyák	Nóvák	Szánkó
Harmatzv	Ladánvi	Réz	Rátz
Blatsche (?)	Lupa	Sándor	Pistay
Varga	Molnár	Spitsko	Lackó
			Varian

*László János tizedessel hazatért huszárok.**Eredeti irat: 0. L., Helyt. Lvt. M. helm, 1848—0715. sz. A névsor nem teljes.)**Őr m e s t e r:*
Lehoczky István*T i z e d e s e k:*
Bogáthy János

Bellon Lajos

*Köz h u s z á r o k:*Panyi György
Dudás István
Bagosy Imre
Balog István
Czimeres József
Deskó Béla
Földesy István
Gronszky János
Kázmér István
Kiss Samuel
Kacor (?) János
Kopasz IstvánKurucz János
Kurta Bertalan
Mészáros János
Paulik György
Szivetz János
Simon István
Szabadovszky János
Vince János
Gotzy Gyula
Beráts Ferdinánd
Lipták Alajos
Marczy Barabás
Nagy István

*Lekcei Sulyok Ede főhadnaggyal hazatért huszárok.**(Eredeti Idsd: O. L., Helyt. Lvt. M. hdm. 1848-9730. sz.)**Hadapródok:*

Kőrössy Wolf József

Tizedesek:

Oitocska Ferenc	Márton	Karácnsy István	Májér János
Jurkovits József	Necsei	Kovalszky István	

Közhuszárok:

Bandii	Blassko	Boka	Mariak
Csomó r	Véber	Prásek	Posváncz
Horváth	Drska	Britarik	Hart
Szitár	Sliva	Lukáts	Mikle
Uhlarits	Góga	Kandier	Szed Iák
Csányi	Ocsászek	Huszarovits	Czikkely
Bud a y	Záborszky	Matyejka	Valasko
Mudry	Drobni	Anderl	Flanátsek
Andrejkovits	Dematsek	Buricsán	Lengyel
Wrabetz	Nyitrai	Marko	Nagy
Haba	Mitka	Kutsera	Hulak
Cirbusz	Wojiek	Bradács	Bed róva
Hulita	Mérő	Marczuska	Mózsés
Gab ai	Kössék	Strbik	Béres
Májba	Kochan	Su p lata	Zahorák
Onasnica	Gúla	Csermák	Ralbovszki
Janusek	Korschi	Lennhardt: (iunior)	Slovak
Heen	Polyák	Emrich	Kollárik
Boszorády,	Jam rich	Kisson	Kiesel
Füreggh	Kubis	Szed Iák	An dódi
Szabados	Szurovetz	Mihály	Izsai
Hulka	Drobina	Suberth	Mihalits
Martinák	M ráz	Sarfy	Hlavati
Matulay	Lennhardt: (senior)	Wallo	Csernosik
BenkovÜs	Paklik	Manísár	Turétsek
Raima ηη	Fekete	Zsenitsek	Hutya
Maláta	Urban	Maliik	Tychy
Fülöpp	Titka	Drovis	Wolemann
Uli esni	Belko	Varsák	Rukovánszky
Dyedík	Si dó	Klaszovits	Zvonár
Barczay	Wassek	Forró	Wavra
Flabik	Wallek	Mészáros	
Csikó	Gallovits	Nagy	
Simonovits	Zavarszki	Julianus	
		Hromatsek	
	Gyurkovits		
	Urban ek		
	Veszeloyszki		

*Udvardy Ferenc őrmesterrel hazatért huszárok.**(Eredetét lásd: O. L., Helyt. Let. M. hdm. 1818—21909. füz)**Tizedes:*
Nagy Gáspár*Köz l/ u s z á r o k.*

Bábuk József
 Dekán József
 Persotzky János
 Száraz János
 Bohónka János
 Müller György
 Szabó Sándor
 Oravetz János
 Németh István
 Szabó Ignátz
 Barát András
 Mihályi István
 Katona János
 Körös László
 Bodor László
 Zsidó János
 Szilágyi István
 Bóka István
 Kónya Mátyás
 Cifra András
 Gyurnyetz Pál
 Besze Mihály
 Dubos István
 Ágost János
 Kováts Pál
 Dantso Balázs
 Tokay János
 Szabó Ferenc
 Balogh János
 Bozsák János
 Nyíri István
 Horák Ferenc

Bodor József
 Horváth József
 Nyíri József
 Dermond István
 Zsigmond István
 Simon Ferenc
 Török Mihály
 Fodor József
 Gombos Ferenc
 Vintze Imre
 Farkas Sándor
 Adorján Miklós
 Csiba András
 Baltazár István
 Kecskés János
 Fujtó István
 Istvánffy Ignác
 Durogi Ádám
 Malatinszky Pál
 Nagy Sándor
 Koháry János
 Szüts József
 Jeney Ambrus
 Kiss Mihály
 Lendvay János
 Palatínus János
 Pisztráng János
 Pető András
 Antok János
 Manus Tódor
 Papp Ferenc
 Csalámi János

Kiss Ferenc
 Neff Lajos
 Lukács József
 Farkas Pál
 ötvös Sándor
 Kiss István
 Bátsó József
 Veres Pál
 Berdó István
 Oláh Gergely
 Farkas Tóbiás
 Helving József
 Kiss Márton
 Hegyes István
 Éri István
 Boross Éliás
 Krajcsovics György
 Balogh Dávid
 Peretz Mihály
 Völgyi János
 Szőlősi Pál
 Váradi Mátyás
 Borsos Pál
 Ferentsik István
 Kerekes Mihály
 Bárkányi Pál
 Lázár István
 Drapos László
 Barna János
 Fülep András
 Timko János
 Hegyi István

**A Mura melletti Bruckban 1849 június 23-án
kivégzett és a Leoben közelében 1849 június 10-én
elesett vagy halálosan megsebesült Nádor-
huszárok.**

*(Kivonat az osztrák Bundeskanzleramt Abteilung 7-nél lévő „K. k. Palatinał
12. Husaren Regiment Sterbe Register Duplikat für das Jahr 1849.” feliratú
jegyzékből.*

A) 1849 június 23-án kivégzett és Brück város vesztőhelyen el-
temetett huszárok

N e v e	Rend- fokozata	Születési helye	Vallása	Kora	Családi állapota	Megjegyzés
Szokolay János	őrmester	Cegléd	ág. ev.	25 éves	nőtlen	
Lengváry Pál	tizedes	Szolnokabony	r. k.	26 éves	„	
Gyökeres Andr.	„	Karcag	ev. ref.	29 éves	„	
Kömíves János	„	Jászberény	r. k.	28 éves	„	
Deák János	„	Solt	ev. ref.	34 éves	„	
Herczeg Károly	közhuszár	Kecskemét	ev. ref.	25 éves	„	
Farkas Péter	közhuszár	Karcag	„	28 éves	„	

B) 1849 június 10-én a stájerországi Leoben mellett harc közben elesett és június 12-én a leobeni katonai temetőben eltemetett huszárok

N_e v e	Rend-fokozata	Születési helye	Vallása	Kora	Családi állapota	Megjegyzés
Barát István	köz-huszárr	Kunszentmiklós	?	27 éves	nőtlen	Meghalt június 13-án. Eltemelve június 15-én a marburgi temetőben.
Tóth Imre	„	Halas	ev. ref.	35 éves	„	„
Horváth István	„	Jákóhalma	r. k.	28 éves	nős	„
Kováts István	„	Kak	„	39 éves	„	„
Lehőcz Dávid	„	Halas	ev. ref.	34 éves	nőtlen	„
Felföldi Mihály	„	Kunszentmárton	r. k.	26 éves	„	Meghalt június 15-én. Eltemelve június 17-én a marburgi temetőben.
Sass Imre	„	Jászberény	„	33 éves	„	Meghalt június 13-án. Eltemelve június 15-én a marburgi temetőben.
Farkas János	„	Jászberény	„	22 éves	„	Meghalt június 18-án. Eltemelve június 20-án a marburgi temetőben.

A Marburgban 1849 július 6-án kivégzett és a június 13-án Gams mellett elesett Nádor-huszárok

(Kivonat az osztrák Bundeskanzleramt Abteilung 7-nél lévő „K. k. Palatina 12. Husaren Regiment Sterbe Register Duplikat für das Jahr 1849.” feliratú jegyzékből.)

A) 1849 július 6-án kivégzett és a marburgi vesztőhelyen elhalt huszárok

N e v e	Rend-fokozata	Születési helye	Vallása	Kora	Családi állapota	Megjegyzés
Szokolay János	őrmester	Cegléd	ág. ev.	25 éves	nőtlen	
Lengváry Pál	tizedes	Szolnokabony	r. k.	26 éves	„	
Gyökeres Andr.	„	Karcag	ev. ref.	29 éves	„	
Kőmíves János	„	Jászberény	r. k.	28 éves	„	
Deák János	„	Solt	ev. ref.	34 éves	„	
Herczeg Károly	kőhuszár	Kecskemét	ev. ref.	25 éves	„	
Farkas Péter	kőhuszár	Karcag	„	28 éves	„	

B) Az 1849 június 13-án Gams mellett és a marburgi helyőrségi kórházban lőtt sebtől elhunyt huszárok

Név	Rendfokozata	Születési helye	Vallása	Kora	Családi állapota	Megjegyzés
Barát István	közhuszár	Kunszentmiklós	?	27 éves	nőtlen	Meghalt június 13-án. Eltemetve június 15-én a marburgi temetőben.
Tóth Imre	„	Halas	ev. ref.	35 éves	„	„
Horváth István	„	Jákóhalma	r. k.	28 éves	nős	„
Kováts István	„	Kak	„	39 éves	„	„
Lehócz Dávid	„	Halas	ev. ref.	34 éves	nőtlen	„
Felföldi Mihály	„	Kunszentmárton	r. k.	26 éves	„	Meghalt június 15-én. Eltemetve június 17-én a marburgi temetőben.
Sass Imre	„	Jászberény	„	33 éves	„	Meghalt június 13-án. Eltemetve június 15-én a marburgi temetőben.
Farkas János	„	Jászberény	„	22 éves	„	Meghalt június 18-án. Eltemetve június 20-án a marburgi temetőben.

A bécsi Kriegsarchivban lévő anyakönyvi-lapok másolatai.

1.) Szetsey István Nádor-huszár őrmester.

Született Törökszentmiklóson, 1818-ban.

1836-ban katonai szolgálatra önként jelentkezett és 14 évi kapitulációt vállalt.

1848 október 1-én tizedessé előlépett.

\1848 október 27-én megszökött.

1848 december 6-án a kolini nemzetőrség bekísérte.

1849 március 27-én lefokozták és félkapituláció titánszolgálatára kötelezték.

1849 június 9-én 4 évi sáncmunkával súlyosbított fogságra ítélték.

2.) Mohácsi Valentin Nádor-huszár őrmester.

Született Kisújszálláson, 1823-ban.

1841-ben katonai szolgálatra önként jelentkezett és 10 évi kapitulációt vállalt.

1848 október 27-én megszökött.

1848 december 6-án a kolini nemzetőrség bekísérte.

1849 március 27-én lefokozták és félkapituláció utánszolgálatára kötelezték.

1849 június 9-én 5 évi sáncmunkával súlyosbított fogságra ítélték.

1853 június 2-án tüdőbajban meghalt.

T A R T A L O M :

	Oldal
Előszó.....	5
Bevezetés.....	9
I. Huszárok az 1848/49-i szabadságharc előtti időben.....	15
II. Helyzetkép. Küzdelem az osztrák örökös tartományokban állomásozó huszárezredekért.....	31
III. A huszárok hazatérését'	
1. Gácsországhól	
a) A Württemberg-huszárok hazatérése.....	50
b) A Vilmos-huszárok hazatérése.....	60
c) A Koburg-huszárok hazatérése.....	64
2. Csehországból és Ausztriából	
a) A Nádor-huszárok hazatérése	74
b) A Sándor-huszárok hazatérése.....	107
IV A magyar testőrök hazatérése	111
Befejezés.....	115
Jegyzetek.....	119
Okmánytár.....	127